

Балканкулт фондација захваљује се Министарству за културу, информисање и информатичко друштво, као и Министарству за просвету и науку на пруженој подршци.

**Миша Ђурковић
Димитрије Вујадиновић**

НАРОДНА КУЛТУРА У КУЛТУРНОЈ ПОЛИТИЦИ СРБИЈЕ

Сарадници чији радови су део публикације
мр Бранко Красојевић, мр Весна Богуновић, Весна Јокановић, проф.
др Весна Марјановић, др Гордана Ђерић, Драган Пантелић, мр
Драгана Стојановић, Драгомир Миленковић, мр Иван Златковић,
др Јелена Јовановић, мр Кристина Плањанин Симић, мр Небојша
Миликић, мр Оливер Ђорђевић, мр Саша Панчић, Слободан Балаћ

Београд, 2011.

САЖЕТАК

Сва истраживања феномена повезаних са *народним стваралаштвом*, рађена последњих година у Европи, слажу се да без народне културе посебно у контексту исходишта и попришта општих етичких и естетских система вредности нема културе уопште.

Феномен народне културе, као и сам појам, захватају веома широко поље прошлих и садашњих културних активности. Зато је немогуће свеобухватно уоквирити овај феномен, што ће се показати и при самом покушају дефинисања.

У контексту културне политике у циљу јасноће одређења феномена неопходно је да се афирмише термин *народна култура* као генерички оквирни појам за покривање целе једне области стваралаштва.

Једно од важних општих питања о којима се расправља у области народне културе јесте однос између „очувања“ и „заштите“, са једне, и „развоја“, са друге стране.

У већини европских држава сматра се да културна политика јача када је народна култура интегрисана у шире планове развоја као један од елемената који унапређује креативност, разноликост, социјалну кохезију и привредни успон.

Србији недостаје културна политика која би снажно подржавала напоре за заштитом аутентичности, али која би заштиту поставила у контекст савремености и тиме подржала виталност народне културе у све бржим процесима општих регионалних и глобалних промена.

Уочено је да су многе институције паралисане, без јасно постављених циљева, дефинисане методологије рада и, самим тим, утицаја на конкретну праксу (нпр. Савет за брендирање, Центар за заштиту нематеријалног наслеђа), да неке од њих немају управу по више година. У већини нема значајнијег развоја нити додатних програма, а посебно забрињава што не постоје сарадња, као ни елементарни проток информација између актера и институција које покривају ову област.

Очигледан је недостатак заједничког рада свих поменутих сегмената у једној јасно дефинисаној и усмереној политици етнологије и културне политике као основе савремене политике идентитета.

Буџетско финансирање установа културе (укључујући и све оне које би по дефиницији требало да се баве народном културом) показује изузетно неефикасно коришћење добијених средстава. Установе културе 73 одсто добијених средстава користе за текуће трошкове, а свега 27 одсто за програмске активности.

Држава би морала преузети активнију улогу у правцу усмеравања и каналисања развоја који се односи на ставове да народна уметност и култура треба да постану део савремених живота и културе људи.

Неопходно је одредити једно министарство (најпре културе) као матично за читаву област и у њему успоставити посебан сектор задужен за креирање стратешких и практичних решења унапређења, мониторинг и евалуацију праксе, као и за иницирање и координацију међуресорне и међусекторске сарадње и умрежавања.

Потребна је уврстити народну културу у школске програме и то на интердисциплинарни начин, као и стварање алтернативних програма за пропагирање и пренос вештина и знања.

Немогуће је у датим околностима остварити значајнији развој народне културе уколико изостаје професионализација и подршка државе мерама фискалне политике у јачању јавно-приватног партнерства, предузетништва, спонзорства и донаторства са максималним укључивањем трећег (услуге) и четвртог (образовање и култура) сектора.

У том циљу неопходно је израдити свеобухватну SWOT анализу (снаге – слабости – могућности – опасности) народне културе у оквирима реалног стања!

На основу резултата SWOT анализе редефинисати политички, друштвени и економски положај народне културе у форми јасне интерресорне стратегије (циљеви, приоритети, инструменти) у контексту планираних процеса унутар културне политике, образовања и привредног развоја.

ПРЕДГОВОР

Може се без претеривања рећи да је питање односа према сопственом наслеђу и традицији једна од основних линија разграничења између различитих културних политика и политичких опција.

Сам феномен народне културе, као и појам, захватају веома широко поље прошлих и садашњих културних активности. Зато је немогуће свеобухватно уоквирити овај феномен, што ће се показати и при самом покушају дефинисања.

Културна политика има једно од најважијих места у осмишљавању савремених политика идентитета на шта указује и чињеница о све већем значају заштите нематеријалног културног наслеђа.

Бројна истраживања „политика народне културе“ у Европи резултат су евидентне и све присутније тенденције у највећем броју европских држава да се наслеђе народне културе чува, поново открива, разрађује и развија као најважнија аутентична основа за развој идентитета једне државе, народа, региона, локалне заједнице, етничке групе итд. И оснивачки уговори ЕУ експлицитно истичу очување културне разноликости као један од основних циљева самог евроинтеграцијског процеса.

Сва истраживања феномена повезаних са *народним стваралаштвом*, рађена последњих година у Европи слажу се да без народне културе посебно у контексту исходишта и попришта општих етичких и естетских система вредности нема културе уопште!¹

Ништа мање није важан ни развојни потенцијал народне културе у оквиру савремених креативних индустрија и сектора.

Логична препорука за једну државу која се налази на путу европских интеграција није дакле одрицање од сопственог културног и етничког идентитета већ његово учвршћење, развој и промоција.

Простор Србије изузетно је културолошки диверсификован. Слојеви народног сећања дубоки су и структурисани. У последњих две деценије однос према свом наслеђу доста је условљен контекстом политичких дешавања.

Све ово иницирало је предлог посебног пројекта који би се нарочито усмерио на анализу стања, тенденција, проблема и потенцијала народне културе у Србији.

Циљ пројекта *Очување фолклорног наслеђа и културна политика Србије* био је да се уради једно почетно истраживање које би пружило добар пресек места и односа културне политике према народној култури у Србији.

¹ У том смислу култура је део целокупног начина живота, али није исто што и начин живота.

Захваљујући подршци Министарства културе, Балканкулт је спровео истраживање чије резултате са одговарајућим препорукама представља у овој публикацији.²

2 Балканкулт фондација годинама континуирано прати опстанак и развој поједних сектора народне културе у Србији – међу најважније пројекте убрајају се анализа фестивалске политике у Војводини и пројекат о култури хлеба (поред других, објављено је истраживање и публикација о влашком обредном хлебу, као и књига *Обредни и обичајни хлеб у Војводини*) који је вођен као део шире европске мреже сличних пројеката. Истраживачи Балканкулта добили су позив да 2010. године учествују у великом европском прелиминарном истраживању о актуелним политикама народне културе које је спроведено под окриљем ERICarts института (Немачка, Бон). Из тога је произашао *Извештај о компаративном истраживању политика народне културе у Србији, Хрватској и Македонији* који је указао на веома занимљиве тенденције и проблеме.

СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Термиолошке недоумице

У Србији не постоји опште прихваћен или стандардизован назив за читаво ово подручје којим се бавимо.

У већини стручне литературе у Европи у вези са генеричким терминима који означавају феномен термин „народна култура“ (folk culture) се и даље најчешће користи (36%) у односу на све друге термине, након чега следи „традиционална или технолошка култура“ (27%), „традиционалне уметности“ (22%) и „народна уметност“ (folk arts) (19%). Насупрот томе, термин „фолклор“ (folklore) изгледа да излази из употребе и заступљен је само у 10% случајева. Када су у питању шири сектори културне политике, термин „национална култура“ (national culture) доминира са чак 61% у односу на све термине, после чега следи „регионална култура“ са 27%.

/Народна култура у културним политикама европских држава/

Термин фолклор у ширим европским оквирима углавном излази из моде и све мање се употребљава. Код нас је појам фолклор и даље резервисан за играчку праксу културно-уметничких друштава (за њихове чланове се у колоквијалном говору каже да играју фолклор или да играју у фолклорним ансамблима). У области музичког стваралаштва доста се раширио термин *етно* који обухвата музичку праксу базирану на народном наслеђу. Стари занати се воде као посебна област, док не постоји идеја да се одређена знања, као што је народна медицина, поставе у контекст традиционалних вештина.³

Народна култура датог времена (и у историјским димензијама) мора се разумети изнутра, њеном сопственом логиком, а потом

3 Феномен „народна култура“ културолошки гледано много је сложенији него што га то етнологска истраживања приказују. Питер Берк у својој књизи (*Јунаци, ниткови и луде: народна култура прединдустријске епохе*) управо то показује и конкретизује. За њега народна култура није само култура сељака; он међу неелитним слојевима прединдустријске Европе разликује осим сељака још и трговце, па затим жене, децу, пастире, морнаре, просјаке и друге. Свака од тих група на другачији начин учествује у народној култури и на другачији начин ствара.

Различити су аутори у првом реду наглашавали јединство народне културе у контексту нације којом су се бавили. При томе није се увиђала социјална раслојеност „народа“, сукоби и противречности, нити су се разумевали историјски процеси промена унутар „народне културе“. (Peter Burke, *Junaci, nitkovi i lude: narodna kultura predindustrijske epohe*, Školska knjiga, Zagreb, 1991. godina)

приступити њеном разматрању и смерницама очувања. Тако постављени задатак потребно је третирати у ширим оквирима да би се спознали и одредили социјални односи који су између себе комплементарни. Заправо како проблем третира А. Гуревич, у смеру културе и друштва који се јављају као два лица система чија је одлика јединствено функционисање и чије промене зависе једне од других.

/Весна Марјановић/

Унеско је у својим декларацијама и конвенцијама током последњих двадесет година мењао дефиницију и термин којим је означавао народно стваралаштво – културна баштина (cultural heritage); живо људско наслеђе (living human heritage).

Данас се користи термин „неопипљива културна баштина“ (Intangible Cultural Heritage - ICH).⁴ Код нас се овај термин преводи као „нематеријално културно наслеђе“.

Наша основна препорука јесте да се на свим нивоима јавног дискурса, од образовања до праксе медијских сервиса, афирмише термин **народна култура** као генерички оквирни појам за покривање целе једне области стваралаштва (што је случај и у већини културних политика европских држава).

Политички дискурс

Однос српског народа према свом наслеђу доста је условљен контекстом политичких дешавања у последње две деценије. У јавном дискурсу (мада не и у популацији) све је доминантнија теза о промоцији модернизације над било каквом традицијом која се као по правилу. везује за национализам. Зато и у буџету државних институција све више доминира подршка савременој уметности на рачун потискивања пројеката који се односе на изучавање и развој народне културе. „Страх од национализма“ дефинише, чини се, и рад званичних државних институција које су специјализоване за изучавање наслеђа.

Када су у питању политички инструменти европских држава, доминирају термини: „истраживање и документација“ (33 %), затим „програм/стратегија“ (28 %) и „политичке мере“ (27 %).

/Народна култура у културним политикама европских држава/

4 Унеско, *Конвенције о очувању нематеријалне културне баштине* (Saferguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2003). Србија је ратификовала Конвенцију тек 2010. године и међу 137 земаља, колико их је до сада ратификовало Конвенцију, учинила је то после 125 држава.

Етнографски музеј у Београду (установљен 1901), иако отвара своја врата за један број концерата и других културних манифестација, недовољно пажње посвећује подстицању савремених културних прерада и употреба елемената и мотива наслеђа. Као да се традиција намерно стерилише уместо да се подстиче њено страсно уживање и развој. Етнографски институт САНУ је класична академска институција која (за разлику од својих колега у околним земљама нпр. у Загребу) као да у потпуности бежи од бављења савременом етнографијом и посебно од практичне примене својих резултата.

У већини европских држава сматра се да **културна политика јача** када је народна култура интегрисана у шире планове као један од значајних садржаја који **унапређује креативност, разноликост, социјалну кохезију и привредни развој**. То значи да постоји велики број докумената у којима се народној култури не приступа као „изолованом“ сектору. Уместо тога, народна култура почиње да се појављује као **интегрални део културне политике у целини**.

Стога је општа тенденција и препорука у европским оквирима, која се свакако може искористити и у нашем случају, да се народна култура најпре препозна као посебно легитимно поље приликом дефинисања, планирања и реализације укупне културне политике.⁵

Као нешто битно и значајно за културну политику фолклор се обично доживљава, или бар истиче да га тако доживљава интелектуална елита која преко фолклора жели да оствари везу са метафизичким и апстрактним, идеализованим појмом народа, а не са стварним људима који чине тај народ. Кроз покровитељство над фолклором остварује се легитимитет патроната над „народним бићем“, а кроз фолклорну унификацију, типизацију и униформизацију „бића народа“ ритуално се уклањају раскораци и противречности у поимању и представљању савремене друштвене заједнице. Питање продукције и репродукције културе фолклора је, дакле, дубоко политичко-идеолошко питање које као такво може бити злоупотребљено на различите начине.

/Небојша Миликић/

Логична препорука је да се ова политика која је супротстављена европским трендовима мора променити. Неопходно је мењати постојећи доминантни однос негације и стида према том сегменту друштвеног живота и промо-

5 Културне политике већине европских држава у својим циљевима, између осталих, наглашавају и ове задатаке: афирмација националног идентитета; развој креативности и иновација, односно повезаност са образовањем; децентрализација – вертикална и хоризонтална; интеграција културне продукције у друштвени и економски развој.

висати позитиван и афирмативан однос према народном наслеђу и постојећој народној култури као основи за развој аутентичне савремене праксе.⁶

Очување и/или развој

Ова два појма се, на жалост, углавном третирају као супротстављени методи односа према народној култури.

Једно од важних општих питања о којима се расправља у области народне културе јесте однос између „очувања“ и „заштите“, са једне, и „развоја“, са друге стране.

Већина институција код нас које се баве подручјем народне културе по правилу се воде идејом очувања и конзервације старих аутентичних артефаката, музичких и играчких пракси, занатских метода итд. Наша етномузиколошка наука и пракса је нпр, суштински посвећена стварању записа аутентичних напева и музичких пракси које постоје у што забаченијим деловима земље, с обзиром да се инсистира на што већој удаљености те праксе од утицаја савремене продукције и извођачких модела.

Развој се углавном доживљава као изобличавање и кварење изворне архаичне праксе (најрадикалнији пример је „турбо-фолк“ жанр као кварење изворне народне музике).

Основна препорука је да се од таквог приступа мора одустати посебно у културним и образовним институцијама.

У Србији преовладава идеолошка матрица, да је домаћа култура нешто чега се треба што пре ослободити, избрисати из сећања као назадно, због чега ће нам порастати углед у свету, и због чега ће нас свет видети као савремен народ. Такву изопачену политику воде и медији, дајући допринос стварању безличне нације, а истовремено осиромашујући укупну културу човечанства. У медијима са државном фреквенцијом традиционална музика, као и њена надградња готово да не постоји у програмима, те сви ови чиниоци доводе до непостојања тржишта традиционалне и њоме надахнуте нове музике, а самим тим и до замирања таквих преокупација домаћих уметника.

/Драгомир Миленковић/

6 Балканкулт фондација спровела је анкету у новембру 2011. године као део овог истраживања. Испитаници су били замољени да по важности распореде активности због којих треба штитити народну културу. Ово је приказ рангираних одговора:

1. Очување културног идентитета
2. Изградња нације
3. Потреба за економским развојем у сеоским областима
4. Интеркултурни дијалог
5. Развој креативних сектора/индустрија и туризма
6. Обнова регионалних и локалних заједница

Конзервација и аутентично бележење изворних и архаичних пракси, метода и производа имају свој смисао и место, али једнако важно је унапређење тих елемената и њихов развој у савременим условима, њихова транспозиција у истој или другим областима стваралаштва.⁷

У циљевима културних политика већине европских држава релативно често помињани термини су: „развој“ (36 %), „идентитет“ (35 %), „очување“ (33 %) и „заштита“ (32 %), а нешто слабије су „учешће“ (9 %) или „социјална кохезија“ (7 %).

/Народна култура у културним политикама европских држава/

*У овом случају, развој се односи на ставове који се залажу да **народна уметност и култура треба да постану део савремених живота и културе људи.***⁸

Зато је неопходна активна улога државе, јавног сервиса, издавачких кућа и медија у правцу усмеравања и каналисања развоја. Односно, подстицање модернизације, хибридизације и осавремењивања стваралаштва, његових

7 Министарство културе, информисања и информационог друштва у сарадњи са Центром за заштиту нематеријалног наслеђа (?) публиковало је зборник радова *Нематеријално културно наслеђе Србије*, број 1 (Београд, 2011.). У зборнику су објављени радови шеснаест аутора, углавном етнолога. Ниједан рад није посвећен развојним могућностима народне културе у контексту повезивања народне културе са креативним индустријама/секторима. Доминанта тема већине радова, као и илустрација је дескрипција руралног наслеђа.

Народни музеј у Зајечару у координацији са Министарством културе, информисања и информационог друштва организовао је 25. новембра саветовање – *Интегрална рехабилитација наслеђа*. Испред пројекта Балканкулта саветовању су присуствовали Димитрије Вујадиновић, истраживач на пројекту и сарадник Александар Педовић, дизајнер и дугогодишњи председник Удружења примењених уметника Војводине. Већина присутних на саветовању били су етнологи запослени у музејима. Реферати, као и дискусије углавном су се сводили на попис нематеријалног културног наслеђа (Унесков програм НКН), али без јасне и унапред дефинисане методологије, односно циљева, приоритета и инструмената којима би се подржала рехабилитација наслеђа. Може се закључити да присутни етнологи феномену НКН (народне културе) приступају „антикварно“ и формално, односно да целокупну проблематику стављају у оквир пасивне музеолошке заштите. Нико од присутних етнолога, као и представник Министарства, нематеријално културно наслеђе (народну културу) није посматрао у контексту друштвеног развоја, савремене културне политике, уметничке продукције, развоја креативног сектора. Саветовање је показало да програм интегралне рехабилитације наслеђа, како је гласила тема скупа, превазилази могућности једне струке, посебно музејских етнолога, који нису развили интензивне контакте са савременом културном продукцијом, нити имају довољно знања о месту и стварним могућностима народне културе у контексту креативно оријентисане културне политике, односно приватних пословних иницијатива.

8 Нико од испитаника анкете не сматра да је народна култура укључена у савремени живот и живот младих, тј. највећи број испитаника сматра да је мало укључена, док нешто више од десет процената испитаника сматра да није уопште укључена.

презентација и пласмана, с једне стране, али и каналисање правца и модела који служе за углед другим ствараоцима као и за представљање државе, односно за културну дипломатију.

*У већини културних политика европских држава присутан је **развојни концепт**, односно настојања регионалних и локалних заједница да се народно стваралаштво оспособи да буде лукративно, односно тржишно исплативо. Обично су традиционална уметност и занати укључени у пројекте који имају за циљ отварање нових радних места, спречавање одласка становништва, подршку развоју заједнице или привлачење туриста – како би се створила основа за одрживи развој. Ово се не односи само на уметност и занате – иако не тако често, у питању могу бити и традиционалне пољопривредне методе или начин обраде земље.*

/Народна култура у културним политикама европских држава/

Такође, уочено је да се у школама народно наслеђе проучава искључиво као архивирана, конзервирана грађа, а не као развојна категорија.

Утисак је да је народна култура, у оквирима нашег образовног система, овештала и статична категорија, која није прошла кроз нужни процес савременог преображаја у складу са новим захтевима. Она се првенствено тумачи као културолошки феномен који припада славној и митској прошлости предака, а не као још увек динамички и стваралачки процес времена у којем живимо.

/Иван Златковић/

Ресорни и/или међуресорни приступ

У питању је стара дихотомија јавне управе. Ресорни приступ, који се већ дужи низ година практикује у Србији, би по дефиницији требало да води бољем прегледу читаве области, већој контроли издвојених средстава, бољем мониторингу постигнутих резултата и флексибилнијем и бржем умрежавању различитих области и субјеката.

Ресорни приступ постаје посебно проблематичан код коалиционих влада, када су ресори подељени према политичком кључу, што отвара могућност слабе међуресорне сарадње.

Најбољи пример за то је случај старих заната. Они су 2009. као посебан сегмент смештени под окриље министарства трговине које је урадило веома добру основну веб презентацију и направило почетну изложбу са вредним каталогом у сарадњи са Етнографским музејом у Београду (институција која потпада под делатност и финансирање Министарства културе).

Такође, припремљено је и донето законско решење којим су предузетници, који делују у овој области стваралаштва, ослобођени плаћања пореза на

додату вредност. С друге стране, те информације и резултати нису адекватно испраћени у Министарству културе које је фокусирано на издржавање самих основних институција као ни у делатности Етнографског института који је у надлежности Министарства науке. Овај недостатак координације и препли-тање надлежности стандардно су пратеће негативне последице вишересор-ног приступа који би требало да буде међуресорни.

Напомињем да се Центру за заштиту нематеријалног наслеђа (иако правно не постоји) достављају финансијска средства из буџета, а да запослени не знају по ком основу и према којем програму се бирају истраживачи, верификују предложене теме (попут истраживања вампиризма у Србији и сл.) и шаљу на теренска истраживања.

У овом тренутку, како је претходно поменуто, финансијски подр-жано, али не и званично, правно верификовано, замишљено одељење – Центар за нематеријално културно наслеђе на челу с националним координатором спроводи „истраживања“ на терену ad hoc, без евалуације приспелих предлога, за сада, само за потребе теренс-ких истраживања појава. Даље, није уследила пракса прикупљања детаљних извештаја истраживача по обављеним теренским радо-вима, тако да се „квалификовани“ кустоси и други сарадници сло-бодно крећу на терену према свом афинитету и оном што су сами замислили, а резултати још увек нису видљиви.

/Весна Марјановић/

С друге стране, међуресорни приступ који поједине сегменте народне кул-туре везује за различита министарства или агенције доприноси већој живости и динамици сваког од тих сектора, а такође настоји да извесни сегменти добију и практичну димензију развијајући се према тржишним моделима пословања.

Препорука јесте да се развије **међуресорни интеграциони систем под-ршке** развоју народне културе у јавној управи:⁹

- одреди једно министарство (најпре културе) као координатор за целокупну област - успоставити посебан сектор задужен за креирање стратешких и практичних решења унапређења, мониторинга и ева-луације праксе, као и за иницирање и координацију међуресорне и међусекторске сарадње и умрежавања;

9 Закон о култури, који би требало да пружи системска решења културне политике Србије, није посебно дотакао тему народне културе. У члану 4. Закона користи се општи термин – културна добра, док се у члану 8. користи термин културно на-слеђе. Оба термина се данас веома ретко користе у културним политикама европ-ских држава. Недореченост Закона о култури када је у питању народна култура, није надокнађена каснијим подзаконским актима, уредбама, тако да је цела област изван јасно дефинисаних регулативних норми.

- подстицати умрежавање и заједнички рад више сектора унутар одређених ресора, као и институција државне управе, туристичких организација, науке, музеја; и
- активирање трећег сектора (НВО, фондације, задужбине, независни центри, радионице).

Могао би да се искористи и модел из великог броја европских земаља у коме постоји посебно независно тело које обавља све послове координације, праћења, па чак и финансирања пројеката из области народне културе.

У циљу ефикасног одлучивања може се именовати и једна особа у функцији саветника председника владе за народну културу.

Како одржати виталност народне културе

Као највећи проблем за одржавање и развој народне културе уочена је чињеница да традиционалне народне уметности, култура и занати нису више део свакодневног живота популације (нпр. чак и на селу већина становника купује а не меси хлеб, народне игре попут кола практикују се тек на све ређим свадбама итд).

У већем делу Западне Европе главни проблем је, изгледа, у томе што ови традиционални облици културе више нису део свакодневног живота људи. Они не живе и не развијају се заједно са становништвом. Једна од мера којом се жели решити овај проблем јесте образовање.

/Народна култура у културним политикама европских држава/

Код нас је додатни проблем владавина дискурса модернизације који кроз медије и образовни систем шири предрасуде према традицији и наслеђу као наводном терету и препреци за евроинтеграције и сл.

Европско искуство, савремена пракса и тенденције иду у потпуно обрнутом правцу афирмације, оживљавања и борбе за очување читавог тог наслеђа, као и у правцу идентификовања и превазилажења препрека за његов развој.

Као најважније мере у том контексту које бисмо требали предузети јесу:

Образовање (званично и алтернативно, предшколско и школско), нарочито интеграција народних уметности и културе у школски програм и то на интердисциплинарни начин. Дакле, требало би нпр. уводити народну музику, певање и плес у програм редовног музичког васпитања. Постојећи предмети „народна традиција“ и „свакодневни живот у прошлости“ не смеју бити постављени као изборни којима је конкуренција информатика. Морају се осавременити, повезати са актуелним животом.¹⁰

10 Поред лоше презентације, подједнако значајан фактор који утиче на слаб пријем народне културе међу децом је **недовољна стручна оспособљеност наставног кадра**. Народну културу углавном предају наставници који су завршили Учитељски факултет,

Ово јасно указује на потребу да се активно ради на пропагирању народне традиције на један посве нови начин. Кључна идеја те нове стратегије мора бити да је народна култура динамичан и животворан процес који захтева и одговарајуће пратеће механизме. Неопходно је сачинити стручне тимове (од професора из школске базе и научника који се баве овом облашћу) који ће осмислити рад школских група и секција (теренска истраживања, класификација материјала, његова функционална употреба итд), при чему ће се тежити најнепосреднијем контакту са ствараоцима и преносиоцима народне културе, како би се успоставио најшири контекстуални приступ и створио увид у све карактеролошке особености и промене културних образаца у времену у којем живимо.

/Иван Златковић/

Неопходан је развој етно секција у школама које би шириле палету израза од фотографије и стрипова, до изучавања народне архитектуре, етно моде итд.¹¹

Пренос вештина. Како да се организује и помогне трансфер вештина и знања између оних који их још увек имају и практикују те потенцијалних наследника и омладине? И ту је образовање кључно, али је неопходно и стварање алтернативних програма за пропагирање и пренос вештина и знања у областима старих заната, традиционалне медицине, кулинарства итд. који би били предавани у струковним школама и културним центрима, а подржани и пропагирани у координацији са локалним привредним коморама и градским секретаријатима за привреду.

Кроз двосеместрални, односно шестосеместрални наставни план и програм, предавачи – мајстори уметничких заната углавном кроз практичан рад са полазником, али мајсторовито и са самопоуздањем преносе примењива знања и припремају их за радно ангажовање после завршетка наставе. Наглашавамо да је наше партнерство у реализацији овог уметничко-образовног програма у установи културе а не образовања, уствари један интерактивни, креативни и веома одговоран процес.

/Весна Богуновић/

премда у оквиру *Високе школе струковних студија за образовање васпитача* у Кикинди постоји смер *Васпитач за традиционалну игру*. На тај начин, долазимо до парадоксалне ситуације у којој, на једној страни недовољно стручни учитељи предају предмет народна култура, док на другој страни постоји оспособљен наставни кадар за предмете који се тичу народне традиције, али који не добија посао у струци за коју је школован.

- 11 У спроведеној Анкети сви испитаници се слажу да народна култура треба да буде предмет образовних програма - већина сматра да треба обавезно да буде самостални предмет, док мањи број мисли да треба да буде делимично у оквиру других предмета.

Мере за формирање и развој публике и потрошача. Овде треба ставити нагласак на улогу јавних сервиса. С друге стране, огромна гледаност и успех новијих телевизијских серија које се баве селом и дотичу традиционалне народне културе и обичаја (*Мој рођак са села* и *Село гори а баба се чешља*) као и *Жикина шареница* показују огроман неискоришћен простор.¹²

Развој старих заната директно зависи од купаца, односно тржишта. У том контексту неопходно је да држава инструментима фискалне политике омогући стварање тржишних предности за производњу и производе старих рукотворина, односно самоодрживе производње. Проблем тржишне самоодрживости решава се и укључивањем народне културе у развој креативних индустрија и сектора.

Интеракције са савременим уметностима, посебно са примењеним као што је дизајн, индустријски дизајн, модна индустрија, сценографија итд.¹³

Вега између народне културе и савременог стваралаштва може се успоставити пре свега преко уметника и његовог дела. Једино кроз уметничко дело могуће је на најнепосреднији начин оставрити синтезу ова два света који се тренутно схватају као нешто у потпуности супротно, што нема никаквих додирних тачака између себе. Уметност, односно стваралаштво, има потребан потенцијал да превазиђе ову провалију и обједини ова два света у једну целину. Држава кроз своју политику треба да развија свест о неопходности очувања народне културе и на тај начин створи услове у којима ће повезаност народне културе и савремене уметности настајати и развијати се.

/Саша Панчић/

Као примери, како позитивни, тако и негативни (у контексту политичке инструментализације) могу да нам послуже искуства деветнаестог и прве половине двадесетог века, када су створена бројна уметничка дела инспирисана народном културом и наслеђем – композиције слике, књиге песме и друга.¹⁴

12 Истовремено, потребна је и боља медијска промоција народне културе. Један од позитивних примера такве промоције са значајним ефектима јесте и низ филмова о српским традиционалним празницима и обичајима који се везују за њих. Направио их је Етнографски музеј у сарадњи са РТС-ом. Ови филмови су имали изузетно велику гледаност међу свим структурама становништва, како генерацијским, тако и социјалним.

13 Поучан пример јесте искуство младог дизајнера Данила Манчића из Пирота, које као студија случаја дајемо на крају истраживања.

14 Анкета је показала да са установама савремене уметности и уопште са савременим уметницима више од половине испитаника ретко сарађује или не сарађује уопште, док једна трећина има какву такву сарадњу.

Из разлога масовности, с обзиром да је у Србији тренутно активно око 150 састава и више од 500 уметника „world music“ опредељења, као и места које заузима у популарној култури Србије, сматрамо да је овај музички полижанр са снажним потенцијалом у погледу заштите традиционалне музике и облика насталих на њеној основи.

/Оливер Борђевић/

Развој и унапређење фестивала и фестивалске културе. Успешни и исплативи фестивали најбоље подстичу интересовање младих за одређени сегмент народног стваралаштва. У Србији постоји више од тридесет фестивала само хране и пића. Готово свака локална самоуправа је у последњих десетак година покренула годишњи фестивал производа који је специфичан за тај регион (од паприке и бостана до роштиља, ракије и вина). Требали би у сарадњи са њима направити добру анализу потенцијала и, према потреби, помоћи неке од тих манифестација да подигну углед и посећеност (нпр. лесковачка роштиљијада због већ успостављеног брэнда у свега неколико година постигла је огромну посећеност и профит). Исто важи и за музичке фестивале као и за фестивале стваралаштва мањина.¹⁵

Неопходно је да се направи Београдски фолклорни фестивал и као брэнд постави на светску листу културних догађаја! Ако се зна да су многобројни градови на свету познати и популарни првенствено због својих фестивала, јасно је у ком правцу треба радити. Уколико би то учинили и остали наши градови имали бисмо огроман број учесника и туриста из иностранста што би нам дало прилику да трајно поправимо искривљену слику о нама у свету, али и да обогатимо туристичку понуду.

/Драган Пантелић/

15 У студији - *Фестивалска култура у Војводини*, коју су урадили сарадници Балканкулта, анализирано је 157 културних фестивала, што је укупан годишњи број „фестивалске културе“ Војводине. Доминирају локални фестивали и то аматерски и фолклорни. Културни идентитет наглашен је у програмима већине фестивала националних група. Бројност фестивала проузроковала је садржинско понављање. Фолклорни и аматерски фестивали представљају наставак народних свечаности док одржавање у традиционалним срединама, мањим градовима и селима код већине фестивала има за циљ социјалну кохезију. Карактеристично је непостојање повезаности између традиционалног и савременог. Преовлађује буџетско финансирање, а креативни потенцијал је најчешће у функцији потврде културног (националног) идентитета, што често има за последицу провинцијализам. Циљна група којој је намењен програм су припадници саме националне групе. (Календар културних манифестација у АП Војводини, Балканкулт фондација, Београд, 2008.)

Аматеризам и/или професионализам

Чињеница је да је читава ова област традиционално била везана за појединце и групе аматера који су практиковање народне културе (изузев старих заната) обављали као хоби, забаву или додатну активност. Последица је нека врста занемаривања овог подручја у односу на потпуно професионализоване секторе модерне уметности и много мања количина новца која се за ову област одваја.

Званичне културне политике углавном подржавају професионалну уметност. Народну културу обично практикују аматери и због тога она често не добија одговарајућу помоћ државе. Однос народне уметности и културе према актерима званичне културне политике зато се суочава са многим проблемима, а неки стручњаци чак говоре о „маргинализацији народне културе“.

Према њиховом мишљењу приликом формулисања културне политике требало би да народна култура буде призната као посебна област.

/Народна култура у културним политикама европских држава/

Неопходно је да се максимално развија професионализација овог подручја јер се аматеризам доживљава као терет. У нашем случају ова препорука се може делимично уважити: тамо где је могуће треба заиста подстицати професионализацију и специјализацију стручњака и то посебно за оне области где је могуће тржишно деловање и извођење самоодрживих финансијски исплативих пројеката (игра, певање, кулинарство, стари занати, мода, сувенири).

С друге стране државне и локалне институције немају новац нити могућности да подстичу прелазак из аматерског у професионални статус оних делатника који би за то захтевали додатна буџетска средства.

Стручњаци (етномузиколози и етнокореолози) који се традиционалним музицирањем и игром баве не само теоријски, већ и практично, у домену примењене / апликативне етномузикологије, требало би да у овом послу добију заслужено место. Реч је о високој свести о свим параметрима које је потребно следити и поштовати да би се рад на очувању музичке баштине спроводио на најбољи могући начин. Ови облици музицирања имају, како се у пракси показује, велику друштвену и васпитну улогу.

/Јелена Јовановић/

Најбољи облик подстицања професионализације је подршка државе мерама фискалне политике у јачању јавно-приватног партнерства; предузетништва (стари занати, традиционална медицина); спонзорства и донаторства, са максималним укључивањем трећег (услуге) и четвртог (образовање и култура) сектора.

Потенцијално огроман значај за ову намеру има развој веб презентација и обједињених платформи на којима се поједини актери оглашавају, представљају и траже партнере, а затим и њихово умрежавање са страницама туристичке организације градова Србије, као и са ширим европским сродним и партнерским организацјама. (Страница о старим занатима Министарства пољопривреде је добар пример, али недовољно развијен модел).

Питања управљања: национално, регионално, локално

Осим проблематике хоризонталне координације различитих области народне културе постоји и питање вертикалне организације политика и употребе средстава: дакле, како поделити улоге и створити синергију између националних, регионалних и локалних институција и актера како би се избегла преклапања и сукоби.¹⁶

Основни проблеми или отворена питања у вези са „вертикалним“ управљањем и одговарајућом промоцијом народне културе и традиције јесу:

Која је то политика која би требало да се брине о подршци на локалном и регионалном нивоу, уколико је карактер народне културе углавном заснован на одређеној области, нарочито у државама централистичког типа?

Како да се користи „know-how“ трећег сектора, регионалних тела за развој и заједница са традиционалном праксом приликом планирања и реализације политика? Структуре управљања – или боље речено, опсег њихових активности и отворености, морају бити детаљно испитани.

/Народна култура у културним политикама европских држава/

Највећи део фолклорне културне политике одвија се на нивоу локалних заједница. Велики број градова има одличне завичајне етнографске поставке у музеју. Постоје такође занимљиве традиционалне манифестације и локални фестивали (попут фестивала вина у неколико градова као што су Вршац, Александравац или Сремски Карловци) у оквиру којих се промовишу и разни облици фолклорних делатности.

По правилу, локалне власти помажу рад културно-уметничких друштава по селима. Активности ових организација које, осим у селима, постоје и у оквиру фабрика, или при градским домовима културе, све више и као при-

16 Што се тиче сарадње (програмске и финансијске) са локалном заједницом, већина испитаника анкете је ову сарадњу окарактерисала као незадовољавајућу, док је мањи број испитаника ову сарадњу оценио као осредњу, односно као добру. Испитаници су на сличан начин оценили и сарадњу са Министарством културе коју већина испитаника види као незадовољавајућу или слабу, док, је једна трећина види као добру.

ватна друштва, изузетно је жива, динамична и репрезентативна. Наслеђе које они одржавају, промовишу и развијају уз помоћ великог броја кореографа, полако улази и у друге облике популарне културе, моде итд.

У Хрватској је промоција наслеђа у првом плану као крајње пожељан инструмент јачања сопствене националне свести и самопоуздања.

Мрежа подршке власти разним облицима традиционалног и фолклорног културног стваралаштва веома је богата и разграната. Иако је државна власт (посебно Министарство културе) главни финансијер и организатор ове политике, много тога се обавља у директном партнерству са жупанијама, регијама и локалним самоуправама. Жупаније се често појављују као носиоци значајних регионалних програма и то посебно оних дугорочних који афирмишу специфичности те регије.

/Компаративно истраживање односа према фолклорном наслеђу у Србији, БЈР Македонији и Хрватској/

Отуд су нарочито ансамбли народне игре радо виђени у свим крајевима света, иако власт систематски избегава да их користи као део своје културне дипломатије.

Када је у питању мањинска политика имамо и додатну инстанцу односа централних, регионалних и локалних државних органа са мањинским саветима и локалним мањинским актерима. С обзиром да је овај модел савета новијег карактера постоји потреба да се он развије и ухода.

Основу културне политике код мањина чине фестивали народног стваралаштва и заступљеност њихове народне културе на јавним сервисима. Држава би морала да помогне у прекорачењу досадашњег модела чисте конзервације, у подстицању осавремењивања њихове праксе, у комерцијализацији и брендирању где је то могуће и посебно у пролиферацији па чак и хибридизацији њиховог стваралаштва са модерним елементима и са културом доминантне нације, како би се њихово стваралаштво приближило и широј публици.

Креативне индустрије/сектори

У свим анализама стања и развоја народне културе у европским државама уочен је огроман потенцијал за комерцијални развој народне културе, односно креативних индустрија/сектора.¹⁷

17 Креативне индустрије/сектори користе интелектуалну својину, односно имају способност да индивидуалну креативност, вештину и талент претварају у нову вредност. Креативне индустрије/сектори спадају у радно-интензивне делатности, што директно утиче на запошљавање. / *The Economy of Culture in Europe*, EU Commission, 2008/

Искусства многих европских земаља показују да развој креативног потенцијала у оквиру народне културе омогућава:

- Отварање локалних радних места, односно очување и економску одрживост традиционалних вештина
- Могућности за економску одрживост породичних, односно малих и средњих предузећа
- Напредак локалних заједница, чиме се повећава атрактивност и генерисање значајног враћања инвестиција.¹⁸

Несумњиво да се привредна ситуација у Србији јасном културном и економском политиком може значајно побољшати управо развојем потенцијала креативних индустрија/сектора . У том сложеном друштвеном процесу значајно место има и положај народне културе, односно носилаца одређених знања и вештина (стари занати) чији је статус и економски положај последњих деценија посебно угрожен, а развој креативног сектора/индустрија управо пружа велике могућности за запошљавање стваралаца.

Постоје и позитивни примери, истина ретки, као што је град Ниш, где је локална заједница препознала потенцијале старих заната.¹⁹

Креативне индустрије/сектори прате „комерцијалне циљеве“, односно то су активности повезане са културом смештене унутар разних сектора, на пример: „музичка индустрија“, „књижевност и тржиште књига“, „уметничко тржиште“, „филмска и телевизијска индустрија“ и „извођачка уметност и забављачка уметност“. Стога је веома важно да се схвати да термин „креативне индустрије“ не укључује културне активности које пружа јавни сектор нити друге културне институције које су потпомогнуте јавним фондовима. /Развојни аспекти културних индустрија, Балканкулт, Београд, 2003./

18 Данас у Европи више од 8 милиона људи је ангажовано у пословима везаним за културну баштину.

19 Нишке занатлије, чије је удружење већ деценијама једно од најагилнијих у Србији у оживљавању старих заборављених заната, добиле су у једном од објеката бившег бригадирског насеља у Улици косовке девојке простор где ће демонстрирати занатске вештине, размењивати искуства и помагати новопеченим мајсторима, али и продавати своје рукотворине.

Занимљиво је да ће у обогаћивању садржаја рада ове куће и креирању нових занатских производа помагати ученици Средње уметничке школе и Факултета уметности.

- Под истим кровом већ су се нашли грнчари, дрводеље, столари, казанције, опанчари, плетиле, ткаље и многи други који представљају вековну занатску традицију овог краја, а чији би производи уз организовани наступ могли наћи своје купце и у иностранству – каже председник Општине Пантелеј, Славиша Динић.

Као следећи корак у подршци занатима и занатлијама у граду, градоначелник Милош Симоновић обећао је скору измену Одлуке о комуналним таксама које ће занатлије плаћати у минималним износивама.

- Оваква кућа нам је добродошла, јер ћемо се окупљати под истим кровом, размењивати искуства, заједно трагати за млађим наследницима и организовано наступати на тржишту и као део туристичке понуде града – каже лицидер Душан Лазић.

Непосредни развој креативних индустрија/сектора зависи од међуресорне сарадње од министарства културе, преко министарстава економије, финансија до министарства за локалну самоуправу.

У том контексту значајно би било донети један општи документ „Планирање креативних индустрија“, којим би се дефинисали циљеви и приоритети развоја креативних индустрија и оценило у којој мери би оне допринеле повећању запослености и трговинском балансу на нивоу локалне заједнице и Републике.

Уметници и културни радници у већини европских земаља нису поштеђени економске логике тржишта што конкретно значи да је уметник, као и свако други ко жели да пласира свој производ на неко тржиште, приморан да води рачуна о логици понуде и потражње, о структури својих корисника, као и да сам проналази средства за своје пројекте које, кад их добије, мора да правда до најмањих јединица. У Србији имамо обрнут случај јер је уметност највећим делом финансирана од стране државе. Како не морају сами да налазе новац за своје пројекте, уметници и културни радници се у најмању руку понашају немарно како у погледу трошења добијеног новца, тако и у погледу односа према публици.

/Весна Јокановић/

Последњих година долази до јачања приватне иницијативе у Србији као најснажнијег инструмента промоције креативне обраде фолклорног наслеђа. Све бројније су етно-куће, етно-ресторани, преуређени салашаи у Војводини, развија се сеоски туризам итд. Пример Кустуричиног Међавника или читаве културе гуслара која опстаје и шири се у једном правом *андерграунду*, или бројних младих талентованих дизајнера који у моди, керамици, сувенирима и другим производима примењују нпр. наслеђе аутентичних шара пиротских ћилима, говори да је итекако присутна свест о богатству културног наслеђа које омогућује не само његово очувања него и лукративну креативну употребу.

Кућа старих заната представља и својеврстан музеј јер су изложени портрети старих успешних нишких занатлија, фотографије и други документи из некадашњих еснафских удружења. Представљени су и стари алати и машине. У овој кући ће сваке седмице тећи демонстрације занатских вештина када ће моћи да се види како се шта прави и колико су многи занати по много чему врста уметности са богатом традицијом у овом делу Србије.

Иницијатива за отварање „Куће старих заната“ потекла је из Градске општине Пантелеј која ће управљати њеним радом. Подршку у опремању Куће пружили су Град и бројни донатори из редова занатлија. Читав пројекат реализован је за годину дана. Уложено је више од пет милиона динара, од чега је више од половине средстава обезбедило Министарство трговине, а остатак Општина Пантелеј и Град. / **Правда, 07.12.2011/.**

Ансамбли народних игара и песама су већ деценијама најбољи амбасадори Србије у свету и сигурно један од наших најбољих производа у туристичкој понуди. Неопходна им је подршка кроз обезбеђивање сталног простора за рад, а затим помоћ око одржавања и набавке народне ношње, трошкова путовања и исплате стално или хонорарно запослених, а све у циљу опстанка и одржавања квалитета.

/Драган Пантелић/

Ова чињеница је пре свега везана за успех осавремењене народне музике која се у Европи позиционирала као један посебан бренд. Примери успеха Бреговићеве музике, Кустурићиних филмова и пре свега Фестивала трубе у Гучи (уз Бобана Марковића) потврђују заснованост ове тврдње. С друге стране, ту су и веома успели примери Балканике и Биљане Крстић који су, са другим обликом прераде, такође забележили велики успех, чак и контрорверзна пракса Гранд продукције показује могућност стварања културне индустрије засноване на народном музичком наслеђу, макако оно било изобличено.²⁰

Богатство фолклора је важан антропогени туристички мотив. Етнографску разноврсност чини богатство фонда очуваних зграда и простора народног неимарства и остварења материјалне и духовне културе. Међутим, оно најчешће није у функцији туризма, па самим тим ни у културно-туристичкој понуди. Поред форме, фолклорни туристички производ мора имати јасно изражене и препознатљиве облике испољавања. Фолклорна препознатљивост Србије се није потврдила кроз активно дешавање туризма, па су наведени елементи остали на теоријском нивоу, као симболи и чиниоци културне препознатљивости, које тек треба туристички валоризовати. Највећа слабост наведених елемената је њихова статичност. Манифестације и културно-фолклорна дешавања су недовољно уочљива и скромно промовисана. Неосмишљеност културних дешавања утиче и на имици туристичког производа, стога креативни потенцијал треба усмерити према квалитетном осмишљавању културно-туристичког лика Србије и промоцији њених вредности. Туризам преко одрживости треба да брине о културном, односно фолклорном наслеђу и културним дешавањима у Србији. Држава

20 Поводом укључивања народне културе у привредне активности сви испитаници Анкете сматрају да народна култура треба да се укључи као развојни фактор у креативни индустрије/секторе. Већина мисли да треба да буде потпуно укључена, док једна трећина мисли да треба да буде делимично укључена.

није једина, у том послу, а и све мање је у могућности да финансијски подржава културне догађаје који могу преко туризма да постану самоодрживи.

/Бранко Красојевић/

Држава не би смела да преузима контролу већ даје иницијативу, прати, усмерава и помаже (савременим правним решењима, пореском и царинском политиком) стварајући повољан привредни амбијент за развој привредних потенцијала народне културе.²¹

Посебно занимљиви и недовољно развијени су потенцијали културног туризма и исхране.

Свој додатни значај добијају у контексту елементарног очувања живота у све празнијим руралним подручјима источног Баната, као и централне, посебно источне Србије, у такозваном Белом појасу где је за десет година забележен пад од 20% становништва.

У Белом појасу, међутим, држава мора да иницира и да у партнерству са локалном самоуправом развија програме и обезбеђује средства за развој ових подручја, а потенцијали које треба развити су, пре свега, културни, планински и сеоски туризам и органска пољопривреда.

Позитиван пример повезивања делатности туристичких организација са институцијама које се баве очувањем традиционалне музике представља активност Туристичке организације Топола. Њену презентацију на Сајму туризма редовно прати наступ фолклорних ансамбала КУД-а „Опленац“ из овог места. Туристичка организација помаже и Сабор народног стваралаштва у Тополи, водећу смотру изворног музичког стваралаштва у земљи. Један од пратећих програма Сабора од 2011. године је и манифестација Сусрети младих певачких група Србије, са концертом и округлим столом намењеним младима, а посвећен темама везаним за опстанак традиционалних форми музицирања данас.

/Јелена Јовановић/

21 Данас европско законодавство познаје читав низ могућности којима се обезбеђује тржишна самоодрживост делатности које не могу бити конкурентне масовној производњи, посебно индустрији забаве, али имају посебан културни значај. Једна од могућности за развој одређених вештина народне културе је могућност отварања комерцијалних непрофитних фирми, какве постоје у немачком законодавству, односно јавно корисним организацијама, како је то дефинисано у законодавству Мађарске. Ради се о комерцијалном али недобитном бизнису и самим тим такве фирме имају повлашћен порески статус.

Познато је и законско решење „самостални радник у култури“, као правно лице!

Улога међународно правних иструмената

На подручју Европске заједнице и читаве Европе се на глобалном нивоу народној култури до скоро није посвећивало довољно пажње осим у контексту заштите мањина, људских права и права на изражавање. Штавише, постоје примери из нових земаља чланица ЕУ које су се жалиле на притиске одређених кругова из Брисела да у склопу модернизације неопходне за придруживање занемаре традиционално наслеђе као превише „националистичко“. Последњих година, пре свега услед повећаног интересовања културних политика европских држава за народну културу, однос на нивоу ЕУ се мења.²²

Најважнији скорашњи глобални оквир за смештање и дефинисање народне културе јесте Конвенција Унеска из 2003. године која се односи на заштиту и очување нематеријалне културне баштине.

Координација са европским и глобалним оквирима је неопходна, али поред тога мора се схватити да суштину политике према народној култури одређује сама држава и да је дефинише у складу са својим краткорочним и дугорочним циљевима који су великим делом и политичке природе (очување, развој и представљање идентитета). Доследно придржавање налога поменути Конвенције довело би на пример, у питање статус великог дела епске народне поезије као политичке и некоректне.

Србија још увек није заштитила ниједан свој обичај за Унескову *Листу светске нематеријалне културне баштине*, док је, рецимо, Хрватска регистровала десет укључујући и ојкање, а Албанија је у процесу да региструје гусле и епско певање уз гусле као своју културну баштину.

22 На питање да ли су вам познате међународне конвенције које је потписала Србија, највећи број испитаника је одговорио да нису, а знатно мањи број да су им делимично познате. Нико од испитаника није у потпуности упознат са међународним конвенцијама које је Србија потписала. Такође, нико од испитаника није одговорио на питање коју конвенцију сматра најзначајнијом.

ПРАКСА ПОПУЛАРНЕ МУЗИКЕ У СРБИЈИ ИЗМЕЂУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ТРЖИШТА И АУТЕНТИЧНОСТИ СЛОЖЕНОГ НАСЛЕЂА

Глобализација као све интезивнији процес пред све етничке заједнице непрестано поставља изазове разумевања и редефинисања сопственог идентитета. Два најчешћа одговора постављена на крајевима јавног и политичког спектра јесу дискурс одбране есенцијално схваћеног идентитета и њему супротстављени дискурс о крају локалних и посебних идентитета који као резултат глобализације види једну универзалну (корпоративну?) културу у којој се индивидуални идентитети непрестано саморедифицишу.

Судбина, третман и јавни спорови о праксама и политици фолклора у Србији данас могу чини се доста допринети разумевању комплекса проблема и питања са којима се истраживач овог подручја сусреће.

Текст који вам представљамо, покушаће да укратко представи неке од најважнијих тачака поменути проблематике.

Србија је једна од централних земаља на Балкану који је због свог географског, геополитичког положаја и невероватно сложеног историјског наслеђа сачињена као бескрајно сложени мозаик верских, локалних, етничких и других идентитета. Ова шароликост, сегментираност и историјска седиментраност уочава се простим прегледом демографске структуре становништва Србије, а можда још и боље неком врстом прегледа пракси популарне музике.²³

Србија је као део Југославије за разлику од других комунистичких земаља од краја шездесетих имала потпуно развијену музичку индустрију и велико и разгранато тржиште популарне музике на коме су поједине звезде остваривале тираже и од преко милион продатих носача звука. Захваљујући тој чињеници омогућен је један природни развој веома диверсификованих пракси популарне музике који је допустио ауторима да развијају, прерађују, преобликују наслеђе фолклора појединих нација, да стварају меланже, да модернизују њихову продукцију и изразе, као и да све то још од почетка седамдесетих повремено допуњавају препознатљивим елементима преузетим из грчке, јужноамеричке или касније турске популарне музичке праксе. Такође, од почетка седамдесетих аутори доминантне неофолк музике почели су да преузимају елементе диска, западне поп музике па и рок ен рола (уводећи електричну гитару и рифове). С друге стране рокери су још од средине седамдесетих почели да прерађују овдашње фолклорно наслеђе постајући тако

23 Према попису из 2002. године у Србији је живело званично 23 етничке заједнице. На територији целе Србије националне мањине чине око 18 одсто од укупног броја становника, док на територији северне Аутономне Покрајине Војводине око 35 одсто.

истински пионири будућег ворлд мјузик покрета (најпознатији пример је рок бенд Горана Бреговића, *Бијело дугме*).

Захваљујући свему реченом, Србија је избегла стерилизацију карактеристичну за остале комунистичке земље какву је у роману *Шала* описао Милан Кундера, која је прихватала само окамењено фолклорно стваралаштво и уметничку музику. У Југославији, укључујући и Србију читав тај модел већ је био постављен и испробан, али је деведесетих упркос томе доживео радикалну трансформацију због ратног окружења, атмосфере обојене хиперинфлацијом и због ширења медијског плурализма и доминације огољеног тржишта насталог услед пуног повлачења државе из сфере културне политике.

Осим српског становништва (које је национално хомогено али врло хетерогено у зависности од локалитета, времена досељавања или настањености село/град), на подручју државе живи још велики број других етничких заједница – само у покрајини Војводини срећу се 23 етничких група. Веома је занимљиво и индикативно погледати како функционише њихова пракса популарне музике и какав је однос с доминантним мејнстримом.

Почнимо од перцепције последње дијаспоре. Током последњих двадесетак година у Србију се доселило више десетина хиљада Кинеза. Углавном су сконцентрисани у Београду, али своје заједнице имају по великом броју градова држећи такозване кинеске радње у којима се продаје јефтина роба ниског квалитета, али привлачна за сиромашне слојеве. Једноставан увид показује да они де факто не постоје у јавној сфери. Кинези опстају потпуно неинтегрисани у једној затвореној заједници која до сада није показивала интересовање да се на неки начин укључи у већ постојећи културни живот. И број мешовитих бракова је и даље веома мали. Они немају своје телевизијске и радио станице па чак ни емисије. Њихови културни производи из ове области непознати су осталим становницима а постоји свега неколико познатих покушаја да припадници кинеске заједнице интерпретирају песме на српском језику. С друге стране треба приметити да Србија ту није никакав изузетак у односу на сличне примере у већини земаља и да је један од основних разлога језичка баријера, али и склоност кинеске заједнице да опстаје као посебна држава у држави.

Ситуација је нешто боља када су у питању припадници бројних мањина у Србији. Неколико истраживања која су се бавила нпр. фестивалима стваралаштва мањина показала су велику стерилност, репетитивност и затвореност ових манифестација.²⁴

24 У студија - *Фестивалска култура у Војводин*, коју су урадили сарадници Балканкулта анализирано је 157 културних фестивала, што је укупан годишњи број „фестивалске културе“ Војводине, северне аутономној покрајини Србије. Културни идентитет присутан у програмима одређених фестивала националних мањина израз је потребе за одржавањем кохезије заједнице. Културни идентитет уступа место креативном

Сама држава издваја средстава за подстицање стваралаштва мањина – на томе се посебно инсистира због лошег имиџа који је Србија стекла у деведесетим. Организација је поверена мањинским саветима и локалним заједницама. Међутим, резултати су врло слаби. Показује се да је публика углавном везана за припаднике исте те заједнице. Било зато што не желе или не умеју, организатори не успевају да за своје стваралаштво заинтересују и остатак популације. По правилу се инсистира на аутентичности и афирмише се образац чувања непромењеног наслеђа.

Тиме се губи могућност шире афирмације, занимљиве прераде и развоја етничког стваралаштва, а избегавање осавремењивања води и смањењу интересовања младих припадника исте те заједнице који су далеко више заинтересовани за модерне садржаје, било глобалне поп културе било српског мејнстрима. Неки од њих покушавају и успевају да се афирмишу у том свету, али нажалост нема примера у коме се широј публици представља осавремењено мањинско стваралаштво које би могло да буде и тржишно атрактивно.²⁵

Постоје, међутим веома успели примери и добра основа за такву праксу. Традиција мађарског чардаша је веома распрострањена на подручју Војводине али ужива велики углед у читавој Србији. Један од најпопуларнијих

идентитету. Бројност фестивала проузроковала је: садржинско понављање; национални идентитет преточен у културни идентитет у малим срединама претвара се у *malicious differentiation* (Веблен).

Фолклорни и аматерски фестивали: представљају наставак народних свечаности; одржавање у традиционалним срединама, мањим градовима и селима; код већине фестивала основни циљ је одржавање социјалне кохезије; непостојање повезаности између традиционалног и савременог; доминантно буџетско финансирање; креативни потенцијал је у функцији потврде културног (националног идентитета), што често има за последицу провинцијализам; циљна група којој је намењен програм су припадници саме те националне мањине.

Посебно су занимљиви подаци о категоризацији фестивала у односу на основну садржинску оријентацију (комплексан феномен): Подршка културном идентитету; Уметничка и извођачка креативност.

- 25 Локалне власти, укључујући и Секретаријат за културу Аутономне Покрајине Војводине, скромно помажу рад културно-уметничких друштава по селима. Култура ових организација које осим у селима постоје и у оквиру фабрика, или при градским домовима културе, све више и као приватна друштва, јесте жива, динамична и репрезентативна. Наслеђе које они одржавају, промовишу у свету и развијају уз помоћ кореографа, полако улази и у друге облике популарне културе, моде итд. Отуд су нарочито ансамбли народних игра радо виђени у свим крајевима света, а власт систематски избегава да их плански користи као део своје културне дипломатије. Ту долазимо до јачања приватне иницијативе у Србији као најснажнијег инструмента промоције креативне обраде фолклорног наслеђа (најбољи примери су *Оркестар за свадбе и сахране*, Горана Бреговића и опера *Дом за вешање*, Емира Кустурице).

поп певача на овим просторима је Новосађанин Ђорђе Балашевић који је често користио елементе мађарског мелоса. Штавише, неки од његових највећих хитова широко прихваћени од публике свих етноса рађени су у том маниру. Још важнија је богата пракса Звонка Богдана, припадника мањинске буњевачке заједнице из Војводине који је у својим наступима и снимцима на сјајан начин синтетизовао атмосферу и наслеђе панонске мултикултуралности у којој се лако препознају доприноси различитих етничких група. Он на својим концертима пева на више различитих језика.

Нажалост савремена музичка пракса не нуди адекватне настављаче ових веома успешних дојана. Као и у многим другим случајевима, простор и потреба на тржишту постоје, али нема никога да је попуни квалитетном понудом која би пратеће стару традицију створила нове занимљиве резултате.

Занимљив је случај и влашке мањине која живи на североистоку Србије. Овај делимично християнизован народ сачувао је комплетно своје паганско наслеђе обележено веома живим анимизмом, али и пребогатом фоклорном праксом. Она обухвата тужбалице, бајалице, клетве, културу обредних хлебова, разноврсну праксу погребних обичаја која на пример, укључује и играње на гробљу, веома занимљиву праксу фоклорне сексуалности итд. Као пратећи део свих тих обичаја срећемо посебну и карактеристичну музику која је стални предмет истраживања етнолога у Србији. Влашка фолклорна музика је изазивала пажњу и код српске популације.

Проблем са влашким наслеђем је такође што недостају савремени покушаји да се ова богата пракса учини продукцијски модернизованом и приближи ширем слоју публике. Позитиван пример је завидан успех етноизвођача Биљане Крстић која је на свој дебитантски албум укључила и неколико влашких песама прерађених у свременој продукцији.

Другачије стоји са стваралаштвом припадника муслиманске односно како се од скоро говори бошњачке мањине у Србији. Захваљујући истом језику (па и пореклу и менталитету) пролиферација стваралаштва Срба и Муслимана била је огромна, до мере да је често било немогуће разликовати њихово стваралаштво.

Основна жанровска подела на српске песме (шумадијска и моравска двојка) и босанске није имала етничку већ територијалну ноту. Босанска песма је једнако обухатала стваралаштво Срба и Муслимана чији је највиши домет популарна севдалинка (меланхолична песма). У Југославији сви ти извођачи припадали су једном жанру тако да се нпр. на свадбама данас и код једних и код других слуша и изводи веома сличан, готово идентичан репертоар такозване класике из седамдесетих и осамдесетих година прошлога века.

Међутим, још је бројнија заједница аутентичних Муслимана из Србије који су интегрални део овдашњег наслеђа. Међу њих спадају и неки од најпопуларнијих и најутицајнијих извођача као што су Шабан Шаулић и Синан

Сакић. Њихова популација је углавном сконцентрисана на западу и југозападу Србије. Почев од половине осамдесетих они ће извршити велики посреднички утицај у промовисању и интегрисању изразито оријенталних звукова у праксу целокупне популарне музике. Преко њиховог репертоара стижу појачани мелизми, фразе и читаве песме пореклом из Турске, Ирана и других исламских крајева. То се крајем осамдесетих искристалисало у посебан поджанр (око оркестра Јужни Ветар) који је имао велики успех, али изазвао и велике контроверзе у јавности будући да се говорило о новој културној окупацији Турака над Србијом.

Овај спор о статусу оријенталног наслеђа међу Србима и у држави Србији је најважнији спор везан за праксу популарне музике. Највећим делом он је заправо везан за пролиферацију српске музичке праксе са стваралаштвом и наслеђем Рома на овим просторима. Ромска популација је осим Срба једина равномерно распоређена по свим деловима Србије. То је условило да они баштине и утеловљују различите музичке традиције: на северу земље су чувени њихови тамбурашки оркестри који изводе староградску музику и бећарце (шалтиве песме) у класичној средњоевропској традицији дурско-молских лествица; у централној и западној Србији њихови оркестри су базирани око виолине и хармонике изводећи песме у ритму српске двојке; најзанимљивији и најпознатији су свакако трубачки оркестри са југа и југоистока Србије који свирају у класичном оријенталном стилу обележеном непарним ритмовима.

Роми још од времена владавине Турака имају специфичан статус забављача па се међу популарним музичарима и свадбеним оркестрима налази надпросечан број њихове популације. Неки од њих су постали праве мејнстрим звезде у Србији (Уснија Реџепова, Шабан Бајрамовић коме је недавно подигнут споменик у граду Нишу, или Џеј Рамадановски).

Најсложенија питања отворила су се захваљујући деловању и успеху ромских трбачких оркестара са југа Србије. Читава прича је ескалирала захваљујући огромном европском тржишном успеху музике из Кустуричиног филма *Подземље* који је 1995 победио у Кану. Музику је радио Горан Бреговић ангажујући два најпознатија ромска оркестра Слободана Салијевића и Бобана Марковића. Ова дионизијска музика, посебно две главне нумере постале су праве народне химне Србији, али и неизбежан део забаве у многим земљама.

Једна од последица тог догађаја је огромно појачано интересовање за традиционални сабор (фестивал) трубача у Гучи (централна Србија) што је довело до страховите комерцијализације ове манифестације, али и до знатне измене њеног традиционалног карактера сабора који се одржавао у време верских празника и углавном славио традицију српске војничке музике (маршева и народних песама из ужичког краја).

После 1995. захваљујући подстицајима нове публике појачала се доминација распојасаних ромских оркестара, али се раширила и занимљива тенденција да се осим српских и ромских маршева, чочека и традиционала изводе и верзије поп и рок песама, латино стандарда и других глобално препознатљивих песама. Ово је изазвало негодовање некадашњих покретача и отворило велике јавне расправе о смислу и будућој судбини не само читаве манифестације (посећује је скоро милон људи) већ и популарне музике у Србији.

С друге стране оркестар Бобана Марковића постао је у међувремену велико име у ворлд мјузик свету широм читаве Европе отварајући на тај начин простор и за друге оркестре са ових поднебља, али уз истовремено знатно комерцијализовање свог репертоара и начина свирања.

Све наведене тенденције у измењеном друштвеном и економском контексту од деведесетих година прошлога века пренеле су се и фундаментално одразиле на праксу популарне музике и самих Срба и читаве јавности у Србији. Лако је уочљива пуна комерцијализација и доминација жанрова који се лаконски подводе под „турбо-фолк“ у којима се спајају елементи традиционалног фолклора, ултра-модерне продукције са ритам машинама или чак и драм енд бејс ритмичким матрицама, бројних позајмица из савремене продукције Турске, Грчке и других источномедитеранских земаља и изразито мелизматичног певања, те коначно модног стила оскудно одевених црних ар ен би певачица. Највећи део те продукције, заиста заслужује категорију пролазног кича намењеног искључиво дневној потрошњи. Међутим, управо у „турбо-фолк“ индустрији забаве обрћу се велике количине новца и зато су интереси одређених пословних и политичких кругова, посебно комерцијалних медијских кућа, изузетно заступљени.²⁶

Јавни и академски дискурс у последњих десет година нажалост ограничио се искључиво на идеолошке спорове о политичкој природи и пожељности фолклорне, посебно „турбо-фолк“ продукције, а изостаје озбиљна анализа естетских и вредносних норми, као и културна политика која би подстицала развој уметнички пожељнијих и етнолошки утемељених вреднијих форми фолклорног музичког изражавања.²⁷

26 Одбор за културу једне од значајнијих политичких странака у Србији предложио је прошле године Министарству културе да се уведе посебан порез на кич, односно „турбо-фолк“ музику, са циљем да се прикупљена средства реинвестирају у капиталне културне пројекте. То је изазвало велике полемике, посебно реакцију индустрије забаве, и није прихваћено.

27 Ова тврдња може се илустровати кроз деценијску полимеку која се води на тему места у фолклорној уметности традиционалног инструмента – гусле. Гусле, једножичани гудачки инструмент представљају један од суштинских митолошких, историјских чак и сакралних артефаката за народе на Балкану, посебно у областима Србије, Црне Горе и БиХ. Уз њих је створен читав циклус епске поезије који спада међу најважније продукте нематеријалне баштине Балкана. Данас су оне предмет

Суштински гледано српска средина се показује као пријемчива за популарну праксу својих мањина као и других глобално владајућих трендова. Штавише, после 2000. године јасна је тенденција претеране афирмације мањинских извођачких пракси услед моде нове политичке коректности као и одређене перцепције ворлд мјузик етикете. Неки тврде да је Србија и превише пријемчива у смислу да не постоји ни назнака државне културне политике која би читав простор каналисала па чак и афирмисала аутентично стваралаштво или квалитетну модерну продукцију која настаје на његовом трагу.

великих дискусија и контроверзи. Антрополог и етнолог Ивана Чоловића је парадигматичан за тезу о гулама као анахроном симболу (?) национализма, традиционализма и наводном инструменту ратне политике и говора мржње, који треба прогнати у музеј. На другој страни етномузиколог Јована Папан анализира како се гусле повезују уз политички некоректне трендове (ратови, национализам, анахронизам) и како културна политика како у Србији, а посебно у Црној Гори систематски прогони ову традицију из јавног простора, подстичући неке друге (више „европске“) инструменте као што је тамбурица.

ПОЛИТИКА ЕТНОЛОГИЈЕ: КОМПАРАТИВНО ИСТРАЖИВАЊЕ ОДНОСА ПРЕМА ФОЛКЛОРНОМ НАСЛЕЂУ У СРБИЈИ, БЈР МАКЕДОНИЈИ И ХРВАТСКОЈ

Предузели смо и реализовали истраживање о односу политичке елите, јавне управе и друштва према фолклору у три балканске земље које су до пре две деценије биле део исте државе. Усмеравајући се на третман фолклора у најширем смислу, покушали смо да у свакој земљи издвојимо десетак репрезентативних примера који на најбољи и најшири начин приказују шта се у свакој земљи сматра фолклором, како се према њему односи, какви су друштвени и идеолошки ставови према фолклорном наслеђу, како се оно институционално обрађује, у којој мери је живо и присутно у јавној сфери итд. У овом чланку представљамо резултате поменутог истраживања. За сваку земљу се најпре наводе релевантни примери са кратким објашњењем и референцом ако она постоји, а затим се даје преглед укупног односа према питањима фолклора, односно оно што би се могло назвати политиком етнологије у свакој од третираних држава. На крају дајемо закључке који следе из поређења ових различитих политика.

СРБИЈА

Србија – општи преглед

Понуђених десетак примера систематски је организовано око неколико целина у којима смо настојали да покажемо огромну динамику и полемичност јавног дискурса и политика у Србији које се односе на питања културног наслеђа и фолклора. Може се без претеривања рећи да је питање односа према сопственом наслеђу и традицији једна од основних линија разграничења између различитих културних и политичких опција у овој држави.

Сам простор Србије изузетно је културолошки диверсификован. Слојеви народног сећања дубоки су и структурисани као и нпр. Калемегданска тврђава у Београду чији су најстарији слојеви везани још за Келте и Римљане. Свако ново освајање доносило је нову цивилизацију и без претеривања се може рећи да су трагови овог огромног протока времена и даље уочљиви у различитим сегментима савремене културе.

Зато је најлакше у истраживању кренути од културних политика везаних за мањинске народе, посебно у Војводини. Лако се уочава да је њихово културно стваралаштво и превише базирано на фолклорној традицији чија је основна функција хомогенизација око политике идентитета и одржавање достигнутог нивоа. Треба истражити могућности како да се ове заједнице под-

стакну на креативнију прераду наслеђа, и на динамичнију пролиферацију те прераде са актуелним трендовима. Постоје такви примери као што је традиција словачког наивног сликарства у Ковачици.

Посебан сегмент је доста развијено изучавање магичног наслеђа Влада у источној Србији. Ту спада њихова музика, тужбалице, клетве, културе обредних хлебова, мноштва етнолошких филмова који се баве њиховим обичајима, специфична култура сексуалности итд. Други огроман космос је истраживање врло шароликог наслеђа и праксе Рома.

Однос већинског народа према свом наслеђу доста је условљен контекстом политичких дешавања у последње две деценије. У јавном дискурсу (мада не и у популацији), све је доминантнија теза о промоцији модернизације над било каквом традицијом која се по правилу везује за национализам. Стога и у буџету државних институција све више доминира подршка савременој уметности на рачун потискивања пројеката који се односе на изучавање и развој фолклорног наслеђа. Страх од национализма дефинише, чини се, и рад званичних државних институција које су специјализоване за изучавање наслеђа. Етнографски музеј у Београду (установљен 1901), иако отвара своја врата за један број концерата и других културних манифестација, недовољно пажње посвећује подстицању савремених културних прерада и употреба елемената и мотива наслеђа. Као да се традиција намерно стерилише уместо да се подстиче њено страсно уживање и развој. Етнографски институт САНУ је класична академска институција која (за разлику од својих колега у нпр. Загребу) као да у потпуности бежи од бављења савременом етнографијом и посебно од практичне употребљивости својих резултата.

Највећи део фолклорне културне политике одвија се на нивоу локалних заједница. Велики број градова има одличне завичајне етнографске поставке у музеју. Постоје такође занимљиве традиционалне манифестације и локални фестивали (попут фестивала вина у неколико градова као што су Вршац, Александровац или Сремски Карловци) у оквиру којих се промовишу и разни облици фолклорних делатности. По правилу, локалне власти доста помажу рад културно-уметничких друштава по селима. Култура ових организација које осим у селима постоје и у оквиру фабрика, или при градским домовима културе, све више и као приватна друштва, изузетно је жива, динамична и репрезентативна. Наслеђе које они одржавају, промовишу у свету и развијају уз помоћ великог броја кореографа, полако улази и у друге облике популарне културе, моде итд. Отуд су нарочито ансамбли народне игре радо виђени у свим крајевима света, а власт систематски избегава да их користи као део своје културне дипломатије.

Ту долазимо до јачања приватне иницијативе у Србији као најснажнијег инструмента промоције креативне обраде фолклорног наслеђа. Све бројније су етно-куће, етно-ресторани, преуређени салашаи у Војводини, развија се

сеоски туризам итд. Пример Кустуричиног Међавника или читаве културе гуслара која опстаје и шири се у једном правом *андерграунду*, или бројних младих талентованих дизајнера који у моди, керамици, сувенирима и другим производима примењују нпр. наслеђе аутентичних шара пиротских ћилима, говори да је итекако присутна свест о богатству културног наслеђа које омогућује разне врсте не само очувања него и лукративне креативне употребе. Примери фестивала у Гучи и глобални успех Бреговићеве музике која је на том изразу заснована, најбоље илуструју огроман сваковрсни потенцијал фолклорне културе у Србији. Стога је изучавање стања пресудно за стварање јасних препорука за даље кретање.

Примери

1. Фестивал трубача Гуча.

Званична страница фестивала <http://www.guca.rs/>.

Ово је један од најпознатијих фестивала те врсте у Европи и највећа туристичка манифестација у Србији. Ове године се одржава педесети пут и и у неколико дана кроз градић Драгачево прође више од 500.000 посетилаца. У последњих неколико година добио је и снажну политичку подршку, као и финансијску помоћ различитих нивоа власти. Упркос сталним споровима у јавности, ово је један од најважнијих брендова Србије и добар показатељ како се живо народно стваралаштво може одржавати на креативан начин и искористити за богату туристичку понуду.²⁸

2. *Календар културних манифестација у Војводини за 2009*. Завод за културу Војводине и Балканкулт фондација, Нови Сад, Београд.

Ове две институције већ низ година континуирано прате фестивалску понуду у Аутономној покрајини Војводини. Под одредницама „Културна баштина“ и „Фолклор“ пописано је двадесетак фестивала од којих неки имају традицију дугу и по читав век. Изузетно су заступљени фестивали етничког и мањинског карактера који уживају значајну подршку регионалне и локалне власти.

3. Димитрије Вујадиновић, „Студија случаја *Фестивалска култура у Војводини*“, Балканкулт фондација, анализа и категоризација 157 фестивала који се одржавају у Војводини.

С обзиром на вишегодишње праћење фестивалске културе у Војводини, сарадници Балканкулт фондације сачинили су анализу ове понуде и њеног развоја. Ова значајна анализа показује низ проблема са разматраним репети-

28 С друге стране проблем је све већа комерцијализација овог догађаја која прети да угрози изворни смисао и функцију фестивала, претварајући га у огромни туристички вашар који домаћим гостима пружа могућност за дионизијски самозабрав, а странцима егзотику. Најбоља студија о Гучи је Тимотијевић Милош, *Карневал у Гучи*, Легенда, Народни Музеј Чачак, 2005.

тивним институцијама у којима је преобладајуће буџетско финансирање, не постоји креативна прерада и развој већ само одржавање континуитета народних свечаности, углавном служе за одржавање националне хомогенизације у мањинским срединама, а публика по правилу припада истој мањинској заједници. Најмања креативност испољена је управо у групи фестивала која спада под *Културну баштину* и *Фолклор*.

4. План рада КПЗ Крушевац за 2008 – http://www.kpz.org.rs/O_nama.htm

Културно-просветна заједница општине Крушевац је главни носилац културних делатности у овој локалној заједници. Њен годишњи план рада обухвата различите програме међу којима доминира подршка фолклорним ансамблима и локалним фестивалима у крушевачким селима. Подржава се рад фолклорних ансамбала у двадесетак села, сусрети села и учешће ових локалних пројеката на државним манифестацијама. Стратегија финансирања је да КПЗ обезбеди 40% средстава а локална културно-уметничка друштва 60%.

Неколико људи запослених у КПЗ укључено је у паралелни пројекат Уметничко занатске радионице. У питању је НВО која омогућава једном броју жена, интерно расељених лица са Космета да израђујући старе предмете и ношње обезбеди себи егзистенцију.

5. Буџет Министарства културе Републике Србије намењен народном стваралаштву и аматеризму, период 2005–2008.

Средства намењена за финансирање пројеката у овој области упркос перманентном расту оквирног буџета Министарства, из године у годину опадају. Тек у 2008. бележи се благи раст. Одвојено је укупно 96.876.197 динара (тада око 1.200.000 евра).

Док је у 2005. години од укупног буџета за културу за ове области ишло између 8 и 9%, у 2007. издвојено је мање од 5% средстава. Ова тенденција може се тумачити на два начина: ови програми нису атрактивни за актуелну културну политику (вероватније) или се проналазе друге врсте финансирања (мање вероватно).

6. Јована Папан „Гусле сироче сукцесије“, веб портал Нова српска политичка мисао, http://starisajt.nspm.rs/kulturnapolitika/2006_papan_gusle.htm

Гусле, једножичани гудачки инструмент представљају један од суштинских митолошких, историјских чак и сакралних артефаката за народе на Балкану посебно у областима Србије, Црне Горе и БиХ. Уз њих је створен читав циклус епске поезије који спада међу најважније продукте нематеријалне баштине Балкана. Данас су оне предмет великих дискусија и контроверзи. У овом чланку етномузиколог Јована Папан анализира како се гусле повезују уз политички некоректне политичке трендове (ратови, национализам, анахронизам) и како културна политика како у Србији, а посебно у Црној Гори систематски прогони ову традицију из јавног простора, подстичући неке друге (више „европске“) инструменте као што је тамбурица.

7. Иван Чоловић, *Свето или криво гудало. Фељтон у листу Данас* 31.12.2005–10.1.2006. Објављено и у књизи *Балкан терор културе*, 20 век, Београд, 2008.

Овај чланак познатог антрополога и етнолога Ивана Чоловића је парадигматичан за горе изнету тезу о гулама као анахроним симболом национализма, традиционализма и наводном инструменту ратне политике и говора мржње, који треба прогнати у музеј. О другачијем погледу на традицију и савремену употребу овог инструмента пише Миша Ђурковић у књизи *Слика, звук и моћ*, (издање МСТ Гајић, Београд 2009), показујући како се формирала и како опстаје једна снажна гуларска герилска поткултура, протерана са јавних медија, али итекако жива у погледу високих тиража касета и дискова, посећених културних вечери, посебних фестивала, система награда итд.

8. Српски Музеј хлеба Јеремија, Пећинци <http://www.youtube.com/watch?v=OK06yTiadPQ>

Посебан музеј хлеба у војвођанској општини Пећинци је илустрација све веће снаге приватне иницијативе у Србији. Ово је резултат рада једног човека, сликара Јеремије који је годинама скупљао традиционалне артефакте повезане са културом хлеба у Србији и који је 1998. отворио музеј хлеба. Изложени су бројни експонати повезани са различитим традицијама израде хлеба и чак 95 обредних хлебова из Србије. Отворен је за посете, изучавања, чак и за практичну демонстрацију израде хлеба. Све је рађено без финансијске помоћи државе, али постепено га уводе у званичну туристичку понуду и општина и држава.

<http://www.discoverserbia.org/sr/srem/muzej-hleba> http://pecinci.omnicom-dev.com/kultura_i_sport/srpski_muzej_hleba.35.html

9. Музеј – етносело „Старо село“ Сирогојно.

То је етносело које се састоји од великог броја старих кућа донетих са свих страна Златибора. Етносело је саграђено 1979. године, на 4,5 хектара површине. У једној од кућа музеја „Старо село“ направљена је и крчма, а неке мање колибе су преуређене за становање. 47 објеката, 2000 експоната. Комплекс обиђе више од 100.000 посетилаца годишње. Направљена је реконструкција традиционалне српске куће и породице и објекат је постао место одржавања бројних туристичких манифестација. Ово је један од основних стубова туристичке понуде Златибора, најпосећенијег планинског центра у Србији.

<http://www.youtube.com/watch?v=gwMu0jZ180o> <http://www.zlatibor.org/izleti%20posete/sirogojno.htm>

10. Дрвенград *Мећавник* Емира Кустурице.

<http://www.mecavnik.info/wsw/index.php?p=345>

Комерцијалнија верзија етносела, комплетно место направљено почев од 2004. када је Емир Кустурица режирајући филм *Живот је чудо* направио мало село на овом брду (нове куће, црква итд) према старом моделу.

Изграђено је уз обилату помоћ државе и разних државних предузећа. Нуди бројне садржаје врхунског типа. Кустурица је покренуо и филмски фестивал ауторског филма и бројне манифестације за промоцију аутентичне стваралачке културе (укључујући и храну и пиће). Посетама Џони Депа, Ману Чаоа, Марадоне или Никите Михалкова ово место полако добија ширу популарност и привлачност.

МАКЕДОНИЈА

Македонија – општи преглед

Пример Македоније веома је занимљив за разумевање мотива и подстицаја за креирање савремене културне политике према фолклору.

Око 40% становништва и даље живи на селу, са животним навикама и обичајима који се нису много променили у односу на традиционалан начин живота. Отуд се велики део традиционалне културне праксе и даље одвија као део свакодневног живота. Неки сегменти израде одеће, исхрана, керамичко посуђе или занатска оруђа опстају не као део *фолклора* већ као нормалан начин обављања послова и организације живота. Посебно је упечатљив пример клесарских мајстора који стварају богато украшене надгробне споменике, стубове и сл.

Око 30 % популације чини муслиманско становништво. Док је мали број Турака и Рома интегрисан у јавни простор, албанска популација која чини више од четвртине становништва опстаје у свом посебном затвореном систему организације укључујући и посебно јавно мњење, образовање итд. Из тог света веома мали део културне па и фолклорне праксе долази од неалбанске популације.²⁹ Стога је без познавања албанског језика готово немогуће истражити њихов однос према фолклору. Постоји један број албанских културно-уметничких и фолклорних друштва која Министарство културе финансира.

Јавним простором доминира језик и култура Македонаца као преодминантне нације. Међу њима доминира осећај сталне угрожености и кризе идентитета. С обзиром да најмање две околне државе не крију претензије према прикључењу ове државе и асимилацији њеног словенског становништва, као и да албанска популација тежи одвајању и систематски заокружује свој ентитет у Македонији, постаје јасно зашто се политика идентитета сматра најважнијим приоритетом.

Кључну улогу у спровођењу ове политике, као и у њеном финансирању има државна власт, односно Министарство културе. Држава дефинише, намеће и спроводи политику идентитета, културну политику и води бригу о

²⁹ Један од ретких примера је студија *Митски елементи во албанскиот и македонскиот јуначки епос и балада*, Изаима Муртезанија, издање Института Марко Цепенков, 2006, Скопје.

заштити културног наслеђа. Постоје стални спорови о могућој и пожељној улози локалне самоуправе у спровођењу политике фолклора, но најчешће за то недостају и средства, али и кадровски потенцијали и знање. Овде наведени пример општине Кисела вода показује да се у том правцу ради.

У овако малој земљи државна политика може да игра екстремно важну улогу, а власт да својим потезима преко ноћи мења усмерење званичне идеологије па тиме и интерпретације историје и сећања свог народа. Отуд је у Македонији последњих година на делу невероватна антиквизација идентитета. Власт промовише бизарну идеју да данашња Македонија представља баштиника културе, политике и славе античке Македоније Филипа и Александра Македонског (његово име носи аеродром у Скопљу). Тако посетилац испред зграде Владе (грађене у класичном реалсоцијалистичком стилу) може да види десетак великих античких фигура (археолошке ископине) нападно поређаних на улазном степеништу. Постоје и предлози да се изгради нова зграда Уставног суда у облику старогрчког храма а да судије носе тоге.

С друге стране, реално постојеће фолклорно (пре свега музичко и плесно) наслеђе ове државе по општој оцени спада међу најлепша и најбогатија у Европи. Фолклорне игре, кола, ношње, ћилими и друге простирке, традиционални инструменти попут гајди и кавала доживљавају праву ренесансу у последње две деценије и доносе Македонији велику корист у међународном представљању и културној дипломатији. Држава је до сада тај потенцијал препознавала и помагала да састави попут *Анастасије* или *ДД Синтезис* остваре велики успех на међународној сцени. Осим *Танеца* чак и неки локални фолклорни ансамбли постижу значајне резултате зато што сваки крај има свој посебни колорит музике, игре и ношњи. Основа је ипак свакодневна пракса. На свакој свадби већина гостију игра и најсложенија и најзахтевнија кола.

Академско изучавање фолклорне баштине такође доживљава одређене помаке. Постоји неколико института који делују уз помоћ државе и страних фондација, али се полако укључују и у међународне пројекте с обзиром да је македонско наслеђе атрактивно поље изучавање и за истраживаче из других земаља. Истраживачи прилазе фолклорном наслеђу из различитих углова, а постоје и савремени приступи који воде рачуна не само о бележењу већ и о могућности креативне употребе, као што је наведена књига о виртуелним конструкцијама македонских традиционалних стамбених простора.

Постоји такође веома развијена свест о фолклорном наслеђу као једном од најважнијих туристичких потенцијала. Низ музичких фестивала настоји да испуни класичне идентитетске функције али и да промоцијом специфично македонских програма привуче и туристе. Галичка свадба је свакако најрепрезентативнији пример, али има и других. У том светлу треба истражити занимљив положај бројне македонске дијаспоре која спада у важније промотере македонског фолклора, али и важну туристичку клијентелу и пропагатора.

Коначно, веома је занимљив и све значајнији допринос појединаца како на нивоу уметничке праксе етно типа (дизајн, стрипови, брендирана домаћа храна), тако и у промоцији овог стваралаштва чему је посебно допринела употреба интернета.

Примери

1. Годишњи програм за остваривање националног интереса у култури за 2010.

Министарство културе Македоније, Скопље, 2010.

http://www.kultura.gov.mk/documents/PROGRAMA_2010_n.pdf

Званични документ који представља структуру активности које Министарство културе подржава у 2010. години. Подршка програмима заштите културног наслеђа и фолклорне баштине чини велики део овог плана. Нпр. дигитализација културног наслеђа у библиотечкој секцији, или етно-арт радионице и прикупљање етнологског материјала из педесетих и шездесетих година у музејској секцији, а посебна секција је посвећена фолклорним и сценско-уметничким делатностима.

2. Пројекат ревитализације Старе чаршије и Закон о Старој чаршији, Министарство културе Македоније, Скопље, 2009.

<http://www.skopskacarsija.gov.mk/>

http://www.kultura.gov.mk/documents/zakon_za_stara_carsija.pdf

Стара чаршија која се налази у центру Скопља представља посебну историјску, архитектонску и културну средину. Деценијама је представљала не само важну туристичку атракцију, већ и живо средиште старог занатства, културно-уметничких, галеријских и других догађаја. Будући да је доста тога замрло, Министарство је донело закон којим је ова целина проглашена за простор од посебног значаја за државу, и донет је програм њене ревитализације.

3. Каталог Етно поставке општине Кисела Вода (део Скопља).

Општина Кисела вода. Аутор, Тони Чупоски, Скопље, 2008.

<http://www.kiselavoda.gov.mk/files/217/Etno%20POSTAVKA%20za%20web.pdf>

Након вишегодишњег рада, ова општина је успела да направи врло квалитетну етнологску поставку од артефакта сакупљених са своје територије. Пројекат су заједно финансирани локална самоуправа и Министарство културе, а циљ је превасходно сакупљање меморабилија и едукација млађих нараштаја о својој традицији и социјалној историји.

4. Галичка свадба, Село Галичник.

http://www.gomacedonia.com/galicka_svadba.shtml (програм манифестације)

Место Галичник из кога се некад због посла у иностранство иселило скоро комплетно становништво, оживљавало би сваког 12. јула (Петровдан),

када би се некадашње становништво окупило да уз венчање двоје младих оживи своју традицију и дух некадашњег живота. Временом је то постала манифестација од државног значаја. Током два дана се оживљава традиционална ношња, исхрана, занати, обичаји, игра се коло *Тешкото* које симболизује тежак живот у печалби.

5. Фолклорни ансамбл Танец ,Скопље.

<http://www.tanec.com.mk/mak/index.asp>

Званични државни ансамбл народних игара који постоји од 1949. Македонија се одликује једним од најимпресивнијих музичких и играчких фолклорних наслеђа у Европи, веома богатог ритмичког и хармонијског колорита. Танец ужива огроман углед у свету и представља један од кључних сегмента државне културне дипломатије.

6. Музичка група *ДД Synthesis*:

Интервју са професором Драганом Даутовским, магазин *Блесок*, 2 /1998, Скопље.

CD *Swinging Macedonia*, Скопље, 2000. <http://www.dragandautovski.com.mk/>

Након сарадње са *Анастасијом* (музика за филм *Пре Кише* Милча Манчевског), професор Даутовски оформио је осмочлану групу *ДД Синтезис* која је постигла завидан успех на европским просторима у свету ворлд мјузик. То је изванредан модел креативне прераде пребогатог музичког фолклора ове државе. Уживају велику подршку државе. У овом интервјуу Даутовски излаже програмске ставове.

7 *Виртуелни модели на живеалишта от македонско народно градителство*, Даворин Трпески, Институт за етнологија и антропологија, Скопље, 2006.

Сарадник Института за етнологију и антропологију, Трпески је истраживао могућности и технике прављења виртуелних музеја као оруђа за очување и истраживање класичних архитектонских споменика културе, али и као основе за развој модерних архитектонских решења базираних на етнолошком наслеђу. Ово је веома практична књига која доноси и добар преглед неких од основних модела традиционалне македонске архитектуре.

8. Фолк уметност у Македонији: преглед најважнијих грана савремене фолк уметности. Веб сајт <http://www.cybermacedonia.com/mculfolk.html>

Ово је један од најбољих прегледа најважнијих облика фолклорног стваралаштва и на њему базиране уметничке праксе. Аутори наводе неколико значајних подручја као што су керамика, накит (златни и бакарни), израда ношњи или уметнички стубови и надгробни споменици које производе чувени Мијак мајстори.

9. *Ethnic Stereotypes in the Macedonian Folklore and their Reflection in the Macedonian Contemporary Literature*,

Ана Мартиноска, Часопис *Neohelicon*, Будимпешта, април 2005, стране 71–79.

Ауторка истражује третман фигуре другог у македонском фолклорном наслеђу показујући како се имиџ другог углавном гради као фигура непријатеља дефинисаног кроз низ стереотипа. Затим истражује како се ово наслеђе рефлектује пре свега на савремену поезију, али и на друге жанрове књижевности у Македонији.

10. *Mask customs and Identity in the Region of Southeastern Europe. The Case of Macedonia*, Eli Milošeska, *časopis Ethnologica Balkanica*, 11/2007, str. 237–256, Munchen.

Ауторка тврди да је сваковрсна криза кроз коју од распада СФРЈ пролазе грађани Македоније изазвала јаку кризу идентитета како код индивида, тако и код етничких колектива, што је подстакло велики број људи да се врати вредностима и наслеђу фолк културе која се сматра најчвршћим темељем идентитета. Ауторка показује како карневали (Прилеп, Струмица, Вевчани) и други ритуали који укључују маске постају важна попришта присвајања и прераде фолклорног наслеђа у промењеном политичком контексту.

11. Пројекат Крале Марко.

Интернет портал, <http://www.kralemarko.org.mk/>

Изуетно занимљив приватни портал који се базира на миту о средњевековном јунаку Крале Марко (српски Краљевић Марко). Промовише се етнотуризам, стрипови са етничким мотивима (нпр. аутор Раде Дичовски), етно исхрана и ресторани, одећа, сувенири, или потпуно митомански пројекти попут *King Marko brand* који Марка представља као верзију Краља Артура.

ХРВАТСКА

Хрватска – општи преглед

У Хрватској је промоција свог наслеђа у првом плану као крајње пожељан инструмент јачања сопствене националне свести и самопоуздања. Довољно је уочити чињеницу да се у буџету за културу за 2010. за програме нове медијске културе као најважнији сегмент културне политике у области савремене уметности издваја 4.590.000 куна што је само око 20 одсто више него издвајање за фолклорне програме (културно-уметнички аматеризам) и програм заштите нематеријалних културних добара, где доминира заштита старих заната, (3.579.000 куна).³⁰

Власт промовише заједничко хрватско наслеђе и симболе користећи га као инструмент хомогенизације већинског становништва. Отуд тако снажна политика заштите нематеријалног културног наслеђа, која локалне специ-

30 Детаљна расподела државног буџета за културу доступна је на сајту <http://www.min-kulture.hr/financiranje/> Анализа расподеле намењена фолклору (културно-уметнички аматеризам) и Програму заштите нематеријалних културних добара показује да највећу подршку добијају музика и плес.

фичности претвара у општехрватске брендове. На делу је и реинтепретација историје тиме што се наслеђа народне културе некада бројне српске заједнице представљају као део „хрватске културе“.

Мрежа подршке власти разним облицима традиционалног и фолклорног културног стваралаштва веома је богата и разграната. Иако је државна власт (посебно Министарство културе) главни финансијер и организатор ове политике, много тога се обавља у директном партнерству са жупанијама, регијама и локалним самоуправама. Жупаније се често појављују као носиоци значајних регионалних програма и то посебно оних дугорочних који афирмишу специфичности те регије. Из наведених примера видело се да оне промовишу своје наслеђе, симболе итд.

У случају Истре, ова политика има још већи значај јер се ради о крајње специфичној регији. Отуд је она добила и сопствени етнографски музеј који настоји да приказује мултикултурну традицију и да посебно млађој деци преноси ту свест о локалној специфичности и наслеђу које су створиле различите заједнице (посебно италијанска).³¹

Кроз готово све примере провукла се једна заједничка одлика: веза са туризмом. Хрватска је земља са једном од најлепших обала у Европи која је (посебно у последњих седам–осам година) постала једна од најатрактивнијих летњих дестинација.

Отуд је разумљиво што је фолклор постао важан део укупне туристичке понуде. Држава настоји да туристима током боравка понуди што већи број аутентичних садржаја и локалних брендова, почев од ношњи, фолклорних игара, фасцинантне музичке понуде посебно далматинских мушких хорова (клапе), и читавог спектра производа и дестинација које носе ознаку етно-еко.

Видели смо да постоји годишњи сајам етно-еко понуде, као и да и приватне иницијативе све више иду у правцу развоја понуде која би понудила традиционалне производе (храну, пиће, музику) као еколошку понуду.

Носилац најважнијих туристичких манифестација је по правилу локална самоуправа. Сињска алка, Ријечки карневал, Загребачка смотра фолклора итд, уживају подршку државног нивоа из позадине, али посао воде културне власти општине и локална туристичка организација.

Још једна значајна одлика јесте и јака свест постојећих специјализованих институција о практичности и функционалности свога деловања. Почев од сва три етнографска музеја или специјализованог Музеја за умјетност и обрт, преко разних управа у Министарству културе, све до Института за ет-

31 Фолклорна уметност у културној политици Хрватске, генерално анализирајући развија се у два правца. Први, очување етнографских и националних вредности у циљу подршке културном интегритету и други, лукративни као егзотика, значајни садржај туристичке понуде.

нологију и фолклористику, изразито је наглашен савремени приступ и настојање да рад не остане везан за бележење и репродукцију, него управо за практичну важност, употребу и корисност својих резултата.

Сарадници института су сарађивали са великим бројем предузетника и актера које помињемо у осталим референцама: од истраживања туристичких потенцијала наслеђа, до омогућавања савремене прераде музичког фолкора. На пример помогли су и пројекте миксовања народних песама попут пројекта *Gangawerk* и *Lado electro*. Треба истаћи да чланови ансамбла Ладо имају од раније доста искуства у савременим пројектима као што је нпр. сарадња са Бреговићевом групом *Бијело дугме* још 1984.

Занимљиво је што држава успева да препозна добре индивидуалне пројекте и да их подржи. Појединци покрећу креативне портале, стварају етно-занатске радионице, чак и организују фестивале, а држава им помаже едукујући их, оспособљавајући да сами прикупљају средства и дајући и сама. Постоје чак и примери попут деоничарског друштва „Хрватски фолклор“ које делује преко специјализованог сајта www.hrvatskifolklor.com промовишући фолклорне ансамбле и нудећи све врсте услуга које су са тим повезане.

Хрватска дијаспора иако веома бројна и богата, занимљиво је, не игра неку значајну улогу у политици заштите и развоја фолклора.

Примери

1. Закон о заштити и очувању културних добара Републике Хрватске, Министарство културе Хрватске, Загреб, 1999. године (<http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/271022.html>)

Експлицитно наводи и нематеријална културна добра попут језика, дијалеката и говора, усмене књижевности, разних облика фолклорног блага те традиционалних умећа и заната.

Од 2004. Министарство има посебан Одсек за нематеријална културна добра.

Заштићени су феномени од карактеристичне музике, плеса до јела (пашка чипка, корчулански плес, истарска гласбена пракса виолине, славонски кулен, а на широј листи предлога налази се још око двеста феномена.

2. „Улога медија у представљању, мијењању и креирању традиције“,

Даниела Ангелина Јелинчић, и Ана Жувела Бушња, чланак објављен у оквиру зборника Александра Мурај и Зорица Витез, (ур.) *Представљање традицијске културе на сцени и у медијима*, Институт за етнологију и фолклористику и Етнолошко друштво Хрватске, Загреб, 2008, стр. 51–63.

Рад у оквиру УНЕСКО-вих докумената одређује концепте традиције, фолклора односно нематеријалне баштине те се фокусира на представљање, пропагирање и потрошњу облика традиционалне културе у медијима и културним индустријама. Представљање традиционалне културе у медијима

рад сагледава кроз три основна аспекта: потрошњу културе, промену културе и промену публике. Први од тих аспеката служи култури, други је мења, док је манипулација публиком најопаснији па чак и погубан аспект медијске моћи.

3. Докторски рад „Фолклорна гласбена пракса и културна политика: Парадигма смотри фолклора у Хрватској“, Наила Церибашић, Филозофски факултет, Загребачки универзитет, 1998.

У својој критици Наила Церибашић тражи разлоге опстанка *изворности*, која и као друштвена чињеница чини темељ дискурса савремених смотри — можда стога што својом стабилношћу, непроменљивошћу, чистоћом и колективношћу може пружити уточиште разломљеним идентитетима, припомоћи изградњи великих идеја националног или државног јединства, или пак својом неухватљивошћу и фикционалношћу професионални ангажман стручњака учинити доиста неопходним.

4. Зборници Института за етнологију и фолклористику и Хрватског етнолошког друштва.

- *Дестинације чежње, локације самоће: Увиди у културу и развојне могућности хрватских отока*, Инес Прица и Жељка Јелавић (ур.), Загреб, 2009 <http://crosbi.znanstvenici.hr/prikazi-rad?&lang=EN&rad=386876>

Књига садржи осамнаест прилога који из различитих перспектива (етнолошке, етномузиколошке, лингвистичке, социолошке) и тематски разнолико приступају проблематици очувања баштине и развоја хрватских острва.

5. *Турист као гост: прилози кулинарском туризму*. Нивес Ритиг Бељак и Меланија Белај (ур.), Загреб, 2009. <http://crosbi.znanstvenici.hr/prikazi-rad?&lang=EN&rad=439874>

Једанаест прилога са скупа *Турист за столом – традиционална исходишта гостољубља*, одржаног у оквиру изложбе *Свијет хране у Хрватској* у загребачком Етнографском музеју у априлу 2007. године. Основна нит зборника јесте приказивање досад остварене укључености хране и пића у туристичку понуду те пропитивање могућих нових путева развоја привлачности кулинарског туризма.

6. Институт за етнологију и фолклористику, Директор Иван Лозица, Загреб <http://www.ief.hr/>

Институт је основан још 1948. Бави се интердисциплинарним истраживањима савремених и историјских културних појава и процеса. Институт има богату библиотеку и документацију која садржи бројне збирке рукописа, аудио и видео снимака, фотографија и филмова. Посебно треба издвојити бављење савременом етнологијом односно актуелном народном културном праксом и изразиту практичност истраживача и пројеката, који подстичу савремену креативну прераду постојећег наслеђа, као и туристичку промоцију фолклорног богатства.

7. Етнографски музеј Истре са фестивалом етнофилма. Директор Лидија Никчевић.

<http://www.emi.hr/index.php?grupa=4&stranica=12&jezik=hr>

Музеј чува етнографску грађу с фондусом од 4200 предмета, у првом реду текстила, пољопривредног алата, те предмета из свакодневног живота истарског села с краја XIX и почетка XX века (лончарски, столарски, ковачки производи као и примери традиционалног рукотворства). Подручја истраживања су свакодневног живот, одевање, привреда, дечје игре, музика, традиционална исхрана, веровања, становање, усмена предаја, мултикултуралност... Музеј стално организује радионице за промовисање и учење старих заната, нарочито намењене деци.

8. Ладо Електро, ЦД, Државни фолклорни ансамбл Ладо, Загреб, Aquarius, 2003.

www.lado.hr

Ансамбл постоји од 1949. и намењен је промоцији фолклорних игара и песама из свих крајева Хрватске. У оквиру њихове савремене уметничке праксе треба поменути пројекат Ладо Електро, албум на коме су певачи Лада уз помоћ младих ди-џејева снимили електро обраде хрватских традиционала.

9. Удруга за очување традиционалних заната *Гачанка*. Руководилац Драгица Рогоић, Оточац.

<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=4215> (Нови лист, 02.10.2008)

Изванредан пример приватне иницијативе која је успела да се наметне као партнер државним институцијама и да направи самоодрживу комерцијалну задругу која данас у пет радионица за прераду и фарбање вуне и платна као и за производњу одеће запошљава петнаест људи. Прва средства су добили од банке која је препознала иницијативу локалне заједнице, а затим су постали партнери фондација и Министарства културе.

10. Етно-еко села. Пројекат који подржавају жупаније и министарство културе и посебно Министарство туризма <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=5683>

„Програм потицања, заштите, обнове и укључивања у туризам баштине у туристички неразвијеним подручјима“, Министарство туризма, Загреб, 2004.

Широм југа Хрватске, Далмације, у обалском залеђу и на острвима, постоје бројна напуштена села у којима су одлично очуване оргиналне куће. Хрватска има озбиљну акцију оживљавања ових села у етно-еко села. Подстиче се повратак исељеника и обезбеђују се средства за обнову кућа, али и организацију живота у складу са традиционалним, еколошким принципима. Циљ је не само оживљавање живота и културе већ и стварање привлачних туристичких дестинација.

11. Ријечки карневал, Туристичка заједница града Ријека, Директор Петар Шкарпа.

<http://www.ri-karneval.com.hr/>

Карневалски догађаји града Ријеке особен су спој европског грађанског карневала, пре свега венецијанског и аустријског, и елемената фолклора и митологије старих Словена, што се показује кроз крајње маштовите маске.

На карневалским поворкама 2001. године учествовале су 72 дечје карневалске групе са 4.200 учесника на Дечјој карневалској поворци, а на Међународној карневалској поворци и 144 карневалске групе одраслих са 10.000 учесника, из 12 земаља света што је пратило 110.000 гледалаца.

12. Етно-еко фестивал: традиционална изложба производа и услуга руралних подручја, организатор Влада Хрватске, Загребачки велесајам <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=4148>

Ова изложба и презентација одржава се већ осам година на Загребачком велесајму.

Посетиоцима се представљају старински традиционални плесови, изумрли сеоски занати, традиционална јела справљена по старим рецептима, али могу да остваре увид у туристичку понуду руралних крајева. Селекција се врши преко жупанија које представљају своје производе на сајму. „Еко-етно Хрватска“ одржава се под високим покровитељством Владе Републике Хрватске.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Политички аспект

Постоје значајна истраживања која су неумитно показала иманентну везу развоја фолклористике, етнологије и антропологије са актуелном политиком. Познато је нпр. да се етнологија не случајно јавља као последица појачаних империјалних тежњи и пракси великих европских сила у последњој четвртини деветнаестог века. Наиме, колонијализам је већ увелико систематизованој, у дисциплине стратификованој и са интересима државе уско повезаној науци европских сила иманентно налагао појачано бављење обичајима, културним праксама, чак и културама исхране и одевања народа настањених на подручјима која су окупирале. Неоспорном истраживачком духу појединаца, потреби да се у компаративној перспективи сагледа укупна култура ових људи упоређена са културама других па и сопственом, свакако је допринио сила и практична потреба политичких елита да се детаљно истраже народи којима се намеравало владати.

У новије време међутим, могао би се увести још један моменат. Успостављена је веза доминантне унутрашње самоперцепције политичких и интелектуалних елита неке државе са ставом глобалних елита и трендова према њиховој култури и самосталном афирмисању.

Наиме, пракса односа великих сила и кључних глобалних центара моћи према националном питању обележена је разликом између пожељних и непожељних националиста у зависности од тога да ли им је конкретни национализам био у интересу или не.

Управо пример Балкана и историје тзв. *источног питања* на најбољи начин илуструје ову хипотезу. Већ два века готово све велике силе сузбијају српску националну свест и на све могуће начине подстичу и афирмишу националну еманципацију народа који окружују српски етнос. Не само да је геополитичка интересна логика ових процеса сасвим довољна да одбаци приговоре за „традиционалну српску мартирологију“ и „опчињеност теоријама завере“ већ постоји сасвим довољан број историјских студија и монографија које документовано илуструју и потврђују непрекинуту истоветну логику решавања *источног питања*.³²

Овај геополитички и међународни оквир неопходан је чини се за разумевање истраживања која смо обавили и на претходним страницама презентирали.

32 Од новијих студија поменимо овде неколико: Наталија Нарочницка, *Русија и Руси у светској историји*, СКЗ, Београд, 2008; Милош Ковић, *Дизраели и источно питање*, Клио, Београд, 2007; Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2008; Миша Ђурковић, „Како се конструишу нације: црногорски случај“, *Социолошки преглед*, 1/2010, 3-36.

товали. Ментална мапа неопходна за разумевање три презентоване политике фолклора постављена је Другим заседањем АВНОЈ-а и укупном идеолошком конструкцијом постављеном после Другог светског рата у другој Југославији. Друга Југославија је постављена као опозитна претходној буржоаској, наводно великосрпској творевини, „тамници народа“³³ коју су настојали да преуреде у федерацију социјалистичких република. Иако је званична идеологија инсистирала на блиском јединству и одредила нове границе према познатој Титовој метафори „жила на мермеру“ које служе само за јачање и учвршћивање снажне мермерне структуре Југославије, ова форма је рано почела да се попуњава другачијим садржајима. И из наведених примера уочили смо да се 1949. у свакој од република формира ансамбл националних игара за којим је брзо и следио научни институт за изучавање народне традиције, као и етнографски музеј ако раније није постојао. Ова мрежа институција није требало да буде заснована на етничким већ на административним принципима (као што су наводно и границе требало да буду чисто административне природе). У пракси су саме републике углавном биле и именом постављене као протодржаве, а ова етнолошка мрежа институција бавила се углавном проучавањем, односно (ре)конструкцијом народног наслеђа нације која је била доминантна у тој републици. Суштински је она служила за учвршћивање националне самосвести и утврђивање националног карактера републике као будуће државе македонског, хрватског или словеначког народа.

Нова идеологија је све народе – осим српског – подстицала на изражавање и развијање своје самосталности и промоције свог народног и националног стваралаштва, за шта је етнолошка политика уз образовну, културну и економску имала пресудну функцију. Ово посебно постаје уочљиво након експлицитног политичког и уставно-правног заокрета у периоду 1962–1964. и свих оних политичких турбуленција у следећих десет година које су довеле до доношења конфедералног устава из 1974. године.

Српски народ ван граница Србије углавном је био без инструмената етнолошке политике који би му омогућили да негује и развија своје аутентично специфично наслеђе, као различито од већинског народа у тој републици, а камоли да га развија са свешћу и политиком која би га представила као део укупног српског наслеђа. У самој Србији мрежа и политика ових институција пратила је по дефиницији смернице и ставове комунистичке политике Србије осуђене да ради и делује под стигмом оптужби за великосрпство и национализам. Стога су ове институције или морале да ограниче свој истраживачки рад на подручје тадашње Србије или да се баве општејугословенским наслеђем. Док су сви остали радили, развијали се и постепено се де-

33 Југословенски комунисти су преузели шему и дискурс Лењина и Троцког у односу на Русију после 1918, као и њихов модел решавања националног питања на уштрб интереса најбројнијег народа.

финисали као Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци итд, у Београду су етнологзи деловали под сталним притиском да буду Југословени.

Ова матрица се у пуној мери пренела и на следеће две деценије што је илустровало и наше истраживање. Македонска политика етнологије показује снажан националистички импулс који варира између словенског и античког наслеђа, али јасно препознаје своју културну баштину као најјачи потенцијал за утврђивање сопственог идентитета, али и за туристичку промоцију, јавну дипломатију, развој сектора услуга и друге савремене активности. Низ примера је показао како се у овај процес укључује бројна дијаспора као и многобројни појединци који сви заједно са пуно љубави унапређују народну традицију, али је и одржавају као део свакодневне праксе.

Овај модел још је израженији у случају Хрватске јер је, између осталог, реч о знатно већој држави са бројнијим становиштвом и са озбиљнијом институционалном традицијом. Хрватска великим делом следи немачки модел јавно-приватног, корпоративног деловања у коме држава игра велику улогу, али се труди да што више подстакне појединце, локалне и жупанијске власти, мале предузетнике па и инвеститоре из иностранства да иницирају или се барем укључе у програме практичне и исплативе употребе, развоја или обнове своје традиције. Огроман туристички потенцијал несумњиво обележава и боји скоро све тамошње напоре у разним областима политике етнологије. Но осим тога постоји и веома занимљиво искуство етнологије ратног периода, о чему говори низ значајних чланака.³⁴ Може се рећи да се етнологија у Хрватској у потпуности ставила у службу националне политике. Из периода 1991–1995. остала је бројна истраживачка и научна продукција на Институту за етнологију и фолклористику у Загребу која носи јак печат ангажованости у правцу заступања хрватске ствари. Рихтман-Аугуштин и Мурај посебно истичу докторски рад Маје Поврзанић *Култура и страх: ратна свакодневица у хрватској 1991/1992*, који је одбраћен 1997, као и зборник радова објављен на енглеском језику *Fear, Death and Resistance*, 1993.

У Србији је ситуација ишла у другом правцу. Научници и јавни делатници који су стварали на подручју етнологије нису ни стигли да се ослободе југословенства, а већ им је поново набачена стигма великосрпства. Многе је у деведесетим уплашио страх од глобалне пресије званичне верзије рата која је стизала из западних медија и од западних колега према којој је српски национализам наводно главни изазивач и подстрекач распада земље и ратних и

34 Погледати Наумовић, Слободан, „Национализација националне науке? Политика етнологије/антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века“ у Сенка Ковач (ур.), *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, Филозофски факултет, Београд, 2005, стр. 17–60, као и Рихтман-Аугуштин, Дуња, и Мурај, Александра, „Првих педесет година етнолошке мисли у институту“, *Народна умјетност*, 35/2, 1998, стр. 103–124.

материјалних страдања. Штавише, чини се да је већи притисак на етнологе вршило глобално јавно мњење него наводна националистичка атмосфера у Србији. Врло је занимљиво да у таквој „националистичкој“ политици Милошевићеве власти није било озбиљних покушаја да се народно стваралаштво, митологија и предања систематски употребе за мобилизацију и хомогенизацију становништва.

Потенцијални критичар ове тезе указаће на митинг на Косовом пољу 1989. и на пароле које су се сретале по такозваним антибијократским митинзима, као и на повратак одређених топоса, имена и симбола у јавни дискурс. Но, то све није довољно да покаже постојање било какве озбиљне, систематске и организоване политике каква је у то време вођена у Хрватској на пример, и која је обележавала политику етнологије земаља које су биле у рату. У књизи *Диктатура, нација, глобализација*, Ђурковић је показао како се ненационалистички карактер Милошевићеве власти лако уочава управо преко истраживања музичке и симболичке праксе у доба његове владавине.³⁵ Укажимо овде и на статус етнологије и етнолошких институција. Његов режим ни минимално није показао интерес за овладавање и употребу таквих институција што се јасно види из њихове праксе, делатности и резултата. Можда је један од најважнијих индикатора ове тезе чињеница да је Иван Чоловић управо у том периоду као истраживач запослен на Етнографском институту при САНУ, дакле на званичној државној институцији стекао углед најпознатијег етнолога из Србије овенчаног Хердеровом наградом и другим сличним признањима.³⁶

Отуд се суштински није много променило у њиховом деловању ни после Милошевићевог пада и доласка нове, „реформске“ идеологије на власт у следећој деценији. Српска етнологија и етнографија наставила је да се бави етнографским истраживањима на терену, бележењем старих облика стваралаштва, односима између етничких група и животом дијаспоре. Како је Наумовић приметити,³⁷ чак ни отворена агресија на Србију 1999. није била довољна да српска етнологија изађе из претходно утврђене матрице о српској кривици, или из самонаметнутог игнорисања етнологије свакодневице и савременог живота која би свакако морала да има неки политички став о узро-

35 Види Ђурковић, Миша, *Диктатура, нација, глобализација*, ИЕС, Београд, 2002.

36 Чоловић је парадигма за политички коректног етнолога чији се рад у назначеном периоду сводио на подржавање и пропагирање западне наратије о искључиво српској кривици за распад Југославије. Детаљније о томе у есеју „Између политике и пропаганде“ у Миша Ђурковић, *Слика, звук и моћ*, МСТ Гајић, Београд, 2009.

37 Наумовић, Слободан, „Национализација националне науке? Политика етнологије/антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века“ у Сенка Ковач (ур.), *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, Филозофски факултет, Београд, 2005, стр. 45.

цима и објашњењима изучаваних појава. Отуд се и за период после 2000, као и за актуелну политику етнологије може рећи да избегава савременост, да сама себе гура у бављење стерилним темама које избегавају политички провокативна питања о идентитету,³⁸ да нема контакте са живим ствараоцима и да чак ни не обрађује питања могућности активне прераде народног стваралаштва за практичне сврхе. Нпр. српска институционална етнологија нема никакве везе са туризмом у Србији данас.

Постоји и друга врста реакције на савремену праксу кад је музика у питању. Међу оним српским етномузиколозима који имају изражену националну свест углавном постоји негативан став одбацивања свега што се дешава на естрадној сцени и у простору савремене популарне музичке праксе. Отуд се по правилу баве класичном етномузикологијом и истраживањем окамењеног музичког наслеђа појединих региона у Србији, не марећи много за питања како би својим радом могли да помогну активну и квалитетну прераду тог наслеђа или побољшање понуде у области српске популарне музике.

С друге стране показала се страховита виталност етнолошког наслеђа у Србији које на један хаотичан и неплански начин опстаје упркос начелно непријатељском ставу државе и већег дела елите према њему. Показује се да много више слуха има локална самоуправа, а све већу улогу приватна иницијатива. Углавном без помоћи државе обнављају се нпр. салаши по Војводини и ничу етно-куће, ресторани или читава насеља по Србији.

Све у свему, довољно је погледати примере јасне етнолошке политике у Хрватској и видети шта би све држава могла да уради и у Србији. У сваком случају би јој се више исплатило да улаже у етнокултурне и етнотуристичке пројекте него да фаворизује савремене визуелне уметности.³⁹ С друге стране, сами етнологи би могли да своја интересовања и рад усмере у далеко практичнијем правцу што такође могу да науче од својих колега из Хрватске. Музеји би морали више да се отворе и да преко савремених радионица и партнерства са образовним установама привуку децу и науче их како да се активно и стваралачки односе према наслеђу народа коме припадају. Тада би се и појединци и нови предузетници или савремени уметници много више

38 Један од ретких изузетака јесу радови Александре Павићевић о проблемима брака у Србији који имају изразито ангажовану ноту и указују на погубно наслеђе комунизма на институцију породице, као и на узроке демографског пропадања у Србији. Види *На удару идеологија: брак, породица и полни морал у Србији у другој половини двадесетог века*, Етнографски институт САНУ, Београд, 2006.

39 Извор овакве накарадне политике може се наћи у чињеници да културну политику Србије данас воде кадрови образовани у прошлој деценији у окиру Фонда за отворено друштво, ЦИТОК-а и сличних институција које презиру сваки облик аутентичног народног стваралаштва, сматрају да не постоје партикуларне националне културе или уметност већ искључиво једна, универзална, и коначно пропагирају савремене де(кон)структивне (углавном визуелне) облике уметничког стваралаштва.

обраћали за стручну помоћ, а такав заједнички рад свих поменутих сегмената у једној јасно дефинисаној и усмереној политици етнологије и културне политике као основе савремене политике идентитета могао би много да донесе овој држави и у материјалном и у вредносном смислу.

За све то је међутим неопходно да Срби у Србији престану да се стиже себе и свог наслеђа. Проблем је што, нажалост, већина институције и медији у тој држави промовишу и развијају као општу идеолошку и вредносну матрицу управо такав стид који води сузбијању и потискивању оног највреднијег што су Срби наследили из традиције, што углавном трули по музејима, књигама и неискоришћеним збиркама, а могло би да им буде највреднији адут на културној и туристичкој трпези Европе.

Уочени проблеми

У контексту културне политике у циљу јасноће одређења феномена неопходно је да се афирмише термин *народна култура* као генерички оквирни појам за покривање целе једне области стваралаштва.

На основу свега што је изнесено у претходним поглављима може се јасно закључити да културна политика у Србији, коју према дефиницији води Влада а спроводе ресорна министарства, не прати савремене европске токове.⁴⁰

За културу је из укупног буџета Републике Србије у 2011. години издвојено један одсто средстава с тим да треба имати у виду да је од ове године Министарству културе припојен и сектор информисања, што значи да је додељени проценат у реалности мањи и износи око 0.6% од укупног буџета. Опредељена средства у 2011. години за Културу (6.097.144.000 динара) се распоређују тако да Министарство културе за своју редовну и програмску делатност добија 45% укупног износа (2.737.314.000 динара), а установе културе (3.359.830.000 динара) 55%.

Од укупног износа који добија, Министарство културе троши 85% средстава на програмску делатност, а 15% на текуће трошкове. На другој страни, потпуно је обрнута ситуација у случају установа културе које 73 % од укупно добијеног износа намењују за текуће трошкове, а 27% за програмске делатности.

/Весна Јокановић/

Друштво у целини, посебно политички естаблишмент, није до сада показало веће интересовање за укључивањем стваралачких потенцијала народне

40 У Европи једино Албанија из државног буџета издваја мање за културу од Србије. Погледати податке на сајту <http://www.culturalpolicies.net>

културе у културну продукцију (креативне индустрије/секторе), у уметничко стваралаштво, образовање и културну дипломатију.

Србији недостаје културна политика која би снажно подржавала напоре за заштитом аутентичности, али која би заштиту поставила у контекст савремености и тиме подржала виталност народне културе у све бржим процесима општих регионалних и глобалних промена.⁴¹

Услед свих друштвених, политичких и социјалних потреса 90-их година 20. века дошло је до реструктурирања већине институција и удружења, а многа још увек ни у 21. веку нису дефинисала своју улогу у новим и измењеним околностима.

Уочено је да су многе институције паралисане, без јасно постављених циљева, дефинисане методологије рада и, самим тим, утицаја на конкретну праксу. (нпр. Савет за брендирање, Центар за заштиту нематеријалног наслеђа), да неке од њих немају управу по више година. У већини нема значајнијег развоја нити додатних програма, а најгоре је што не постоје сарадња, као ни елементарни проток информација између актера и институција које покривају ову област.

Конзервација и аутентично бележење изворних и архаичних пракси, метода и производа имају свој смисао и место, али једнако важно је унапређење тих елемената и њихов развој у савременим условима, њихова транспозиција у истој или другим областима стваралаштва.

Очигледан је недостатак заједничког рада свих поменутих сегмената у једној јасно дефинисаној и усмереној политици етнологије и културне политике као основе савремене политике идентитета.

Показало се да је недовољна сарадња између републичких, локалних и београдских институција.

Осим проблематике хоризонталне координације различитих области народне културе постоји и питање вертикалне организације политика и упот-

41 Однос државе према фолклорном наслеђу најбоље илуструје износ средстава који се из републичког буџета за културу издваја за ове активности. Од укупног буџета за културу за нематеријалну културну баштину (где спада и фолклор) издвајало се између 8 и 9% у 2005. години, док је мање од 5% средстава издвојено у 2007. години. Из републичког буџета за културу за нематеријално културно стваралаштво издвојено је тек 5.300.000 динара (53.000 евра), а за финансирање активности етничких заједница 7.965.000 динара (79.650 евра) у 2010. години. У планираном буџету Министарства културе за 2011. годину фолклорно стваралаштво налази се у истој категорији као археолошка истраживања, музејско наслеђе, библиотечко-информационе делатности и слично, тако да је немогуће утврдити колико заиста новца одлази на финансирање фолклорног наслеђа. Ова тенденција може се једино тумачити да програме фолклорног стваралаштва актуелна власт у Србији не зна да искористи и постави у контекст вођења савремене културне политике (укључујући га у савремено стваралаштво, културну дипломатију, културни туризам и слично).

ребе средстава: дакле, како поделити улоге и створити синергију између националних, регионалних и локалних институција и актера како би се избегла преклапања и сукоби.

Очигледна је затвореност музеја према организовању савремених радионица и програмског партнерства са образовним установама.

Не постоји систем лиценци за бављење фолклорном кореографијом.

Етнолози су слабо заинтересовани да своју активност усмере у далеко практичнијем правцу.

Промене

Неопходно је мењати постојећи доминантни однос негације и стида према народној култури и промовисати позитиван и афирмативан однос као основу за развој аутентичне савремене праксе, а истовремено остварити и следеће промене.

Држава би морала преузети активнију улогу у правцу усмеравања и каналисања развоја који се односи на ставове да народна уметност и култура треба да постану део савремених живота и културе људи.

Препорука јесте да се развије **међуресорни интегрисани систем подршке** развоју народне културе у јавној управи.

Потребно је уврстити народну културу у школске програме и то на интердисциплинарни начин, као и стварање алтернативних програма за пропацирање и пренос вештина и знања.

Пожељна је интеракција са савременим уметностима, посебно са примењеним као што су дизајн, индустријски дизајн, модна индустрија, сценографија итд.

Немогуће је у датим околностима остварити значајнији развој народне културе уколико изостаје професионализација и подршка државе мерама фискалне политике у јачању јавно-приватног партнерства, предузетништва, спонзорства и донаторства са максималним укључивањем трећег (услуге) и четвртог (образовање и култура) сектора.

Непосредни развој креативних индустрија/сектора који зависи од међуресорне сарадње од министарства културе, преко министарства економије, финансија до министарства за локалну самоуправу.

У том контексту значајно би било донети један општи документ „Планирање креативних индустрија“, којим би се дефинисали циљеви и приоритети развоја креативних индустрија и оценило у којој мери би оне допринеле повећању запослености и трговинском балансу.

Подстицање модернизације, хибридизације и осавремењивања стваралаштва, његове презентације и пласмана, с једне стране, али и каналисање правца и модела који служе за углед другим ствараоцима као и за представљање државе и њене понуде у свету.

Сценарио

Неопходно је израдити свеобухватну SWOT анализу (снаге – слабости – могућности – опасности) народне културе у оквирима реалног стања!

На основу резултата SWOT анализе редефинисати политички, друштвени и економски положај народне културе у форми јасне интерресорне стратегије (циљеви, приоритети, инструменти) у контексту планираних процеса унутар културне политике, образовања и привредног развоја.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА ДАНИЛА МАНЧИЋА

На крају истраживања које смо спровели у складу са обичајима и налозима практичности нудимо у најкраћем могућем облику, по тачкама, најважније закључке и препоруке за побољшање стања. Но осим тога, покушаћемо да суштину проблематике представимо и преко једног више него карактеристичног случаја који у потпуности одражава диспропорцију између огромних потенцијала и неадекватне реализације.

На корицама ове публикације, захваљујући доброј вољи аутора налазе се фантастични, инспиративни радови младог пиротског дизајнера Данила Манчића. Манчић је стваралац који је своју каријеру везао за свој родни град. Завршио је средњу дизајнерску школу и због недостатка новца није могао да упише одговарајући факултет. То га није спречило да настави да се усавршава и да развија свој оригинални израз.

Још током средње школе Манчић је осмислио свој потпуно оригинални, аутентични уметнички и дизајнерски израз. Пошао је од логичне чињенице да његов град баштини једну од најоригиналнијих традиција народног дизајна, чувено пиротско ћилимарство. О шарама пиротских ћилима, некада врхунском бренду и луксузу на овим просторима, написане су бројне студије. Многи су њихове специфичне архетипске моделе поредили са Јунговим мандалама откривајући у њима осим практичне димензије и разне друге визуелне, естетске, духовне, емотивне па чак и моралне нивое.

Аутентични израз пиротских шара осим на ћилимима био је такође заступљен и у другим видовима практичне занатске израде – грначарији, посућу, намештају, таписерији, везу итд. Све је то створило пребогату ризницу модела, симбола и облика.

Само ћилимарство више нема ону снагу и распрострањеност какву је имало пре педесет или сто година – индустријски теписи и простирке су истисле ћилиме из практичне употребе. Али она ризница решења и начин на који се они генерално развијају и репродукују подстакли су код модерно образованог дизајнера Манчића идеју да се ликовна решења преузму, развију и промене на потпуно другачије, савремене предмете, било практичне или чисто естетске намене. Спајајући традицију свог родног краја са модерним методама и техникама у савременој уметности и индустријском дизајну Данило је створио невероватно занимљив израз који има потенцијал да постане прави дизајнерски бренд. Године 2007. када је имао само 24 године, Манчић је у Заводу за интелектуалну својину патентирао два нова начина ликовног изражавања називајући их *етно поп кубизам* и *етно сензуализам*. Ево како је он сам објаснио намере, методе и циљеве свог рада, полазећи од пиротског ћилима:

„Покушао сам да дам своја решења за његову модернизацију. Испоставило се, међутим, да то може да буде много озбиљније. Реч је о врло разнородним стилским обрасцима који су спојени у нови ликовни језик. Све што је значајно за наш крај и ово поднебље мени је послужило у стварању новог ликовног обрасца. Приликом стварања користио сам и друге детаље из културног и етно наслеђа јужних Словена. Све то, наизглед различито и неспојиво, успео сам да ујединим и патентирам као иновативни поступак у уметности - каже Манчић.

- Битно је рећи да је пиротски ћилим аутохтона ликовна баштина овог краја, али и ове земље. Он је и патентиран у Заводу за интелектуалну својину и немогуће је било шта од тога узети за неку личну корист. Кад говорим о мојим графичким решењима, морам да кажем да је реч о асоцијацијама, фрагментима и апстрактним деловима који подсећају на ћилим. Остала је, дакле, само асоцијација на ћилим. Већ сам рекао да је то покушај спајања неспојивог, спајања традиције и модерне уметности. С друге стране, овај нови ликовни правац нема тенденције да нешто мења у нашој традиционалној уметности, већ је само у мом пројекту, на неки начин, осавременује и прилагођава модерном времену - каже Манчић.

- То што сам урадио примењиво је у свим гранама уметности. Практична примена нових графичких израза је огромна. Осим за израду таписерија, керамике, витража, мозаика, скулптуре - инсталација и дизајна, велике су могућности за примену и у индустрији, посебно у текстилној, али и у индустрији намештаја и другим гранама. Осим текстилне индустрије, нови уметнички обрасци веома су захвални за индустријски и графички дизајн. Ту, поред осталог, мислим на дизајн визуелног идентитета - плаката, билборда и летака, па је тако могућност њихове примене заиста огромна - каже Данило.⁴²

Трагајући током овог истраживања за адекватним примерима модела развоја народне културе који би био у исто време аутентичан и модеран, естетски допадљив и практично употребљив, издвојили смо управо Манчићев рад као најуспелију синтезу идеја за којима трагамо. Нажалост ова средина ни четири године након овог текста и прве појаве Манчића у јавном простору није препознала његов потенцијал нити било шта урадила да му омогући презентацију, промоцију и посебно практичну реализацију дизајнираних предмета. Осим овог текста из 2007 Манчић је имао неколико представљања у Политици и Пресу током 2009 када је у Пироту постављена његова прва самостална изложба и када је његов рад био заступљен у публикацији *Стари занати*. 28. 12. 2011 у народној библиотеци града Пирота отворена је његова друга виртуелна изложба под пластичним називом „Авангардни фоклор“, на којој је јавности представио своје новије радове и решења.

42 Данас, 18. 10, 2007.

Током новембра ступили смо у контакт са њим интересујући се пре свега да ли је било шта од његових радова реализовано. Одговор је нажалост негативан. По ауторовим речима било је неколико интересената али искључиво за промотивне и сувенирске сврхе, а и од тога није било ништа на крају.⁴³ Није било ниједног јединог интересента који би разговарао о употреби његових решења за масовну производњу. У најмању руку чудно ако се зна да његов рад покрива бар десетак области индустријског дизајна.

С друге стране ствари постају мало логичније ако се зна тужно стање наше скоро пропале индустрије. Велики комбинати који су се некада бавили производњом стакла, тањира, посуђа и сличних предмета више не постоје. Наша текстилна индустрија се од некада значајне извозне гране претворила у систем најобичнијих радионица за шивење које углавном раде такозване *лон* послове за италијанске и немачке текстилне компаније. Наша старија дрвна индустрија је такође пропала а мали произвођачи који су у тај простор делимично ушли раде по систему што нижих трошкова где је инвестирање у дизајн последња ствар која им пада на памет, итд. Они приватници који имају велики новац и могућност да дугорочно развијају такве системе, а који би једини могли да склопе цео систем потребан за брендирање и развој оваквих идеја, дакле домаћи тајкуни, су апсолутно незаинтересовани за такве ствари. Дакле овакав потенцијално важан и аутентичан бренд како за локалну средину тако и за целу државу и културу, остаје по страни јер нема структуре која би могла да га искористи. Локална средина која јесте уочила његов значај за то нема снаге и средстава.

Оно што би могло да се уради јесте да се Манчићу најпре организује озбиљна изложба у неком репрезентативном изложбеном простору у Београду са одговарајућим каталогом, да јој се обезбеди адекватна медијска подршка, да се рецимо његов рад представи у публикацијама намењеним странцима (као што је ЈАТ-ов магазин), да се за њу направи добар сајт који би се линковао на значајне државне сајтове укључујући и СИЕПА-у и Туристичку организацију Србије. У сваком случају пошто очигледно нема приватне иницијативе која би то могла да подржи овај посао може да одради само нека државна структура или неки облик јавно-приватног партнерства.

Данилови радови би морали макар да уђу у регуларну сувенирску понуду наших туристичких организација и државних органа. Други ниво подршке био би пропагандно представљање његових уметничких праваца и подстицање других млађих дизајнера да крену тим правцем и користе мотиве из других крајева земље.

У крајњем случају након свега тога могло би се очекивати да бар неко покуша да реализује и у масовнијем обиму нека од његових решења. Ако до

43 Манчић нема стално запослење а издржава се од креирања визит-карти и плаката и сличних испутних послова.

тога не дође могућа су два исхода: остајање у садашњој средини без могућности реализације идеја или одлазак у иностранство и покушај да се своје идеје тамо реализују.

Прича Данила Манчића је, да закључимо, прича о стању нереализованих потенцијала наше народне културе. Питање за све нас јесте да ли ћемо их искористити, или препустити забораву и предати иностраним способнијим факторима.

ПРЕГЛЕД НАРОДНЕ КУЛТУРЕ У КУЛТУРНИМ ПОЛИТИКАМА ЕВРОПСКИХ ДРЖАВА⁴⁴

Увод

Интересовање за народну културу у уметничким и интелектуалним круговима Европе појачава се крајем 18. и почетком 19. века. То је управо период када се народна култура под утицајем технолошког и урбаног развоја почела губити. Ево како тај феномен види британки историчар Питер Берк у својој иноваторској студији:

„Обртници и сељаци бијашу недвојбено изненађени кад у њихове домове нахрупише мушкарци и жене у грађанској одјећи и градског изговора који наваљиваху да им пјевају традиционалне пјесме и приповиједају традиционалне приче.

Један Енглеz старије генерације овако је резимирао тај тренд: *Народна балада...истргнута је из руку пука да би добила мјесто у збиркама људи од укуса. Стиховима, за које се још прије неколико година сматрало да су вриједни тек дјечје пажње, сада се диве због непреузетне једноставности што су је некоћ називали грубошћу и вулгарношћу.*

Управо због ширине покрета чини се разумним говорити да је у то доба дошло до открића народне културе; Хердер је доиста употријебио израз „народна култура“ (*Kultur des Volkes*), супротстављајући је „ученој култури“ (*Kultur der Gelehrten*).

Зашто је до открића народне културе дошло баш тада? Што је, заправо, народ значио интелектуалцима? Наравно, на то питање нема једноставног одговора.⁴⁴⁵

Ако се сложимо да је вођење културне политике, као садржаја друштвеног живота, атрибут саме државе, тада је сасвим јасно да принципе културне политике, односно контекст културне продукције, одређује грађански и политички естаблишмент.⁴⁶

44 Сматрамо да је изузетно важно приликом дефинисања културне политике у Србији, односно места народне културе, имати јасну слику шта се дешава у тој области у другим државама Европе. Како целокупној проблематици приступају међународне организације и која све решења постоје у том контексту?

Сигурни смо да овај међународни преглед може значајно да допринесе дефинисању циљева, приоритета и инструмената културне политике Србије у односу на народну културу.

45 Peter Burke, *Junaci, nitkovi i lude: narodna kultura predindustrijske epohe*, Školska knjiga, Zagreb, 1991. godina.

46 Народна култура посматрала се у контексту руралног или радничког становништва, односно подређених слојева. Често је била и предмет неразумевања, чак и исмевања.

У многим делима још од периода друге половине 18. века „откриће народа“ било је у функцији нарастајућих националних покрета. Различити аутори у првом реду наглашавали јединство народне културе у контексту нације којом су се бавили. При томе није се увиђала социјална раслојеност „народа“, сукоба и противречности, нити су се разумевали историјски процеси промена унутар „народне културе“.⁴⁷

У таквим друштвеним околностима народна култура је била крајње инструментализована у сврху идеолошке мобилизације и националне хомогенизације и у таквом контексту је била инкорпорисана у садржај културне политике краја 19. и прве половине 20. века.

Са аспекта интересовања културне политике (циљева, приоритета и инструмената) европских држава у периоду друге половине 20. века народна култура нашла се на периферији интересовања. Разлоге можемо тражити и у веома сложенем контексту односа према народној култури, као и у негативним последицама јачања националистичких идеологија током прве половине 20. века што је кулминирало у ратним сукобима Првог и Другог светског рата.

Маргинализовању народне културе после Другог светског рата значајно је допринео и утицај културне дипломатије САД на западноевропску културну сцену, пре свега из идеолошких разлога.

Последњих десетак година интересовање за народну културу у Европи значајно је појачано.⁴⁸

У већини европских држава сматра се да културна политика јача када је народна култура интегрисана у шире планове развоја. Као један од значајних садржаја који унапређује креативност, разноликост, социјалну кохезију и привредни успон. То значи да у анализама процеса и стратегијама културних политика европских држава постоји велики број докумената у којима се народној култури не приступа као „изоливаном“ сектору. Уместо тога, народна уметност почиње да се појављује као интегрални део културне политике и развоја у целини.

С друге стране, у малом броју држава нагласак је искључиво на народној култури или традиционалној уметности (наравно, чак и када је њен развој

47 Феномени „народне културе“ историјски гледано много су сложенији него што су их то етнологска истраживања приказивала. Осим тога врло је важно да култура појединих слојева међусобно интерферира. Културни феномени не прелазе само из регије у регију него и из виших класа у ниже слојеве, па и обрнуто, а притом се, што је врло важно нагласити, сви ти феномени стално мењају и адаптирају поједином слоју, времену и одговарајућим приликама. Берк показује посебан слој посредника, путујућих трговаца, певача и других луталица који посредују у преношењу народне културе. *Петер Бурке, Јунаци, ниткови и луде: народна култура прединдустријске епохе*, Школска књига, Загреб, 1991. година стр. 7.

48 Многа савремена културолошка истраживања показала су да је управно народна култура један од средишњих феномена културних и историјских промена.

везан за економске или социјалне мотиве или циљеве). У овим случајевима (ново) интересовање за народне/традиционалне уметности често се повезује са питањем идентитета у контексту глобализације културе или, што је случај са неким источноевропским земљама, у процесу грађења националног идентитета као последице недавно стечене независности.

Културне политике већине европских држава у својим циљевима, између осталих, наглашавају и ове задатке:

- афирмација националног идентитета;
- развој креативности и иновација, односно повезаност са образовањем;
- децентрализација – вертикална и хоризонтална;
- интеграција културне продукције у друштвени и економски развој⁴⁹.

Овим задацима требало би додати још један, можда и најважнији, који је у многим културним политикама европских држава данас маргинализован. То је култура, културна продукција, уметност као исходиште и поприште сусрета етичких, естетских и моралних - хуманистичких вредности.

Разлози појачаног интересовања у контексту циљева и инструмената културне политике су различити и могу бити:

- Напори за изградњу нације
- Обнова регионализма
- Потребе за економским развојем у руралним областима, нарочито у источној и централној Европи
- Развој културних индустрија (проширење њиховог делокруга) и туризма, лукративни интереси
- Интегрисање „стarih“ и „нових“ мањина / „интеркултурни дијалог“
- Модернизација или преусмеравање надлежности и финансирања
- Уважавање културних димензија заштите човекове средине.

Овај феномен може се посматрати и у контексту глобализације културне продукције и агресивном наступу комерцијалне индустрије забаве.

Између наведених мотива не може се повући оштра граница, тако да се они често преплићу.

49 Комбиновањем традиционалних и нових економски оријентисаних циљева Министарство културе и образовања Финске одредило је кључне задатке културне стратегије:

- Чување и једнак приступ култури и образовању
- Промовисање интелектуалног напретка и учења
- Унапређење могућности за размену и партиципацију
- Обезбеђење средстава за унапређење културне и економске конкурентске способности финског друштва
- Отварање нових канала у циљу диверзификације финског утицаја у међународној заједници (културна дипломатија)
- Побољшање ефикасности у сектору културе.

Народна култура у културним политикама европских држава

Преглед места фолклорне (народне) културе у културним политикама европских држава сачињен је на основу истраживања које је урадила група истраживача, сарадника *Европског института за истраживање културне политике и уметности* (ERICarts) из Бона.⁵⁰

На основу обрађеног референтног материјала као и додатних информација могу се извући одређени прелиминарни закључци о стању „народних културних политика“ у Европи. Ови закључци се односе на приступ културних политика према народној култури: Којим циљевима тежи „политика народне културе“? Који је контекст те политике? Да ли народна култура постоји као политичка категорија или има неки други назив? Како се одвијају активности народне културе и које институције их обављају?

Међутим, треба имати у виду да се терминологија, процеси, као и циљеви и мотивације културне политике разликују од државе до државе. Међутим, између појединих државама могу се наћи одређене сличности у приступима и оријентацијама. Постоје, такође, и одређене сличности које су присутне код свих земаља. Такође, постоји тенденција да се сачини инвентар културних традиција, да се он дигитализује и да се затим направе базе података и архива.

Кључни појмови

Општи преглед кључних речи које су употребљене у 80 класификованих материјала, који су анализирани, указују на интересантне резултате.

Кључне речи везане за предмет

У вези са генеричким терминима који означавају **предмет**: „народна култура“ (folk culture) се и даље најчешће користи у 36% у односу на све друге термине, после чега следи „традиционална културна“ са 27%, „традиционалне уметности“ са 22% и „народна уметност“ (folk arts) са 19%. Насупрот томе, термин „фолклор“ (folklore) изгледа да излази из моде и заступљен је само у 10% случајева.

У вези са специфичним **пољем активности**, „музика и плес“ се спомиње у више од половине проучаваних случајева (51%), после чега следи „прославе“ (29%), „усмене традиције“ (28%), „обичаји и веровања“ и „ручни

50 Пројектом су руководили Sari Asikainen из Финске и проф. др Andreas Wiesand из Немачке. Сарадници на пројекту били су и др Миша Ђурковић и Димитрије Вујадиновић. Истраживање је урађено на основу сажетих концепта културне политике већине европских држава, као и на основу анализе више од 80 секундарних извора података (годишњих извештаја државних и парадржавних институција, законске регулативе, политичких докумената, финансијских извештаја, програма рада установа и организација, публикација, конкретних примера из праксе и слично).

занати“ (оба 27%), „језик“, традиције, дијалекти, итд. (23%) и „технологија“, алати, возила, итд. (17%). Оно што је занимљиво јесте да се термин „костими“, који се најчешће везује за народну културу, ретко спомиње у материјалу (6%).

Кључне речи везане за (културне) политике

Када су у питању шири сектори **политике**, термин „национална култура“ (national culture) доминира са чак 61 % у односу на све друге термине, после чега следи „регионална култура“ са 27%, изненађујуће на први поглед, али делимично као последица и тога што је истраживање усмерено на „политике“, а многе европске земље су у том погледу и даље веома централизоване. Осим тога, регионе понекад поистовећују са „народима“ (nations) или „земљама“ (countries), на пример Велика Британија. Остали сектори који се спомињу су „мањине“ (21 %) „економија“ са туризмом и питањима у вези са тржиштем рада (15 %), „европска/међународна сарадња“, углавном у погледу међународних правних инструмената (13 %) и „образовање и наука“ (12 %).

Што се тиче циљева **културне политике**, налазимо да су „развој“ (36 %), „идентитет“ (35%), „очување“ (33 %) и „заштита“ (32 %) релативно често помињани термини, а нешто слабије су „учешће“ (9 %) или „социјална кохезија“ (7 %).

Када су у питању **политички инструменти**, „истраживање и документација“ (33 %) доминирају заједно са „програмом/стратегијом“ (28 %) и „политичким мерама“ (27 %). Следе „финансијска“ или „институционална“ подршка са 18 % односно 15 % и „смернице/препорукe“ у сличном обиму (12 %). „Евалуационе/саветодавне услуге“ (9 %) и „закони“ (4 %) не користе се често.

Утицај међународних правних инструмената и инструмената културне политике

Међународне организације имају утицај на државне политике у нашој области, а у овом случају нарочито Унеско, Савет Европе⁵¹ и на генералном нивоу такође ЕУ⁵². Државне политике се често доносе како би се пратио раз-

51 Током деведесетих година прошлог века и скорије Ревија Националних културних политика Савета Европе и Института ERICarts, збирка културних политика и трендова показала се делотворним због своје функције набрајања односно упоређивања. Европска повеља за регионалне и мањинске језике Савета Европе такође се добро показала за (традиционално) мањинске језике у земљама са проблематичном језичком политиком (Велика Британија, Северна Ирска, Шкотска, Ирска, Шпанија), које дају одређени легитимитет у погледу видљивости и званичне употребе.

52 У неким од нових чланица ЕУ, културне политике укључујући однос према традиционалној култури, налазе се под притиском развоја због чланства у ЕУ и настојања да постану „модерне“ државе и друштва. То је на пример случај са Летонијом што се види

вој ситуације на међународном плану. Осим тога, међународне организације могу да пруже финансијску или неку другу врсту помоћи новим мерама и манифестацијама у појединим земљама.

Показало се да је рад Унеска имао посебан утицај. У многим случајевима, пописи и додатне мере на националном нивоу за нематеријалну културну баштину – тј. „неопипљиву културну баштину“ (Intangible Cultural Heritage - ICH) почеле су да се уводе после ратификације *Конвенције о очувању нематеријалне културне баштине* (Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2003).⁵³ Ова конвенција уследила је након *Проглашења ремек дела усмене и нематеријалне баштине човечанства* (Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity) од стране Унеска (1998).⁵⁴

Списак Светске културне баштине (World Heritage List) довео је до импресивног каталога, као важног примера (у којем је представљена већина земаља ширег региона Европе), укључујући и неке „који захтевају хитно очување“. Истовремено, ова збирка је комплементарна *Листи светске баштине* и покушава да успостави нематеријалну баштину као одређену област културне баштине. По дефиницији, нематеријална културна баштина (ICH – Intangible Cultural Heritage) састоји се од усмених традиција и израза – укључујући језик као средство културне баштине; сценске уметности, друштвене праксе, ритуале и прославе; знање и праксе у вези са природом и свемиром, као и традиционалне занате. На тај начин, ICH се често користи као синоним за народну културу или народну уметност.

Унеско (а делимично и друга међународна тела) утичу у овој области на културне политике појединих држава, директно или индиректно, на најмање три начина.

Прво, иницирањем нових концепата везаних за политике, као што је „неопипљива културна баштина“ који се затим утапају у националне политике и стратегије и понегде замењују раније термине. У ствари, у последње време се дешава да народна култура или народна уметност нису присутне као такве у неким земљама, али се појављују у облику (новоформулисаних) политика ICH. На пример, државне институције често мењају називе – оно што је раније била народна уметност, сада је ICH. У сваком случају, јасно је да је термин „неопипљива културна баштина“ постао веома популаран.

Друго, Унеско утиче на преобликовање националних интереса, у овом случају нематеријалне културне баштине, реконструисањем или „препаки-

у документима везаним за политику Министарства културе Летоније (Види Смернице за националну културну политику, 2006-2015, доступна на енглеском језику).

53 Србија је ратификовала Конвенцију тек 2010. године и од 137 земаља, колико је до сада ратификовало Конвенцију, налази се на 126. месту.

54 Србија до сада није уписала ниједну нематеријалну културну баштину на Листу Унеска, док Хрватска на листи има 10 уписаних.

вањем“ и стављајући их у први план, области културе које као такве нису раније постојале. Ово је наравно повезано са увођењем нових концепција при чему су народне традиције реинтерпретиране као ИСН.

Оно што је раније било просто названо традиционалном уметношћу, сада се сматра баштином („нашом баштином“ или чак „светском баштином“) те се тој области даје одређена политичка тежина. У сваком случају, у многим земљама, народна култура/традиционална уметност су део политике наслеђа а не, на пример, део културне политике у стриктном значењу те речи.

Треће, требало би такође споменути ратификације конвенција и стављајући их у први план од стране одређених земаља. Ратификација конвенције ИСН обавезује државу да направи инвентар свог ИСН. Потом обично следи формирање базе података и архива.⁵⁵

У последње време, многе националне политике у области народне културе/традиционалних култура такође се спроводе или реформулишу у оквиру „културне разноликости“ тако што се на пример, бар теоретски, мањинским културама даје исти статус када је у питању заштита традиционалних култура и израза. Осим тога, а на иницијативу WIPO (Светска организација за интелектуалну својину), дошло је до дијалога о културној својини у неколико случајева (више када су у питању земље у развоју и њихове традиционалне културе).

Преглед према земљама – сличности и разлике

Која су то конкретна искуства положаја народног стваралаштва у европским друштвима, и које се савремене дилеме постављају пред доносиоце културних политика?

Државе које су недавно стекле независност: идентитет и националне државе (Балтичке државе)

Државе које су у транзицији и процесу активног грађења националних држава, као што су балтичке државе, као и неке државе на Балкану, показују изражени национални набој у области политике народне културе. Те државе имају релативно снажан интерес да подржавају народну културу.

Водећа улога државе је можда и последица бившег јаког централистичког система, а истовремено са још увек неизграђеним стабилним трећим сектором. Неке од држава насталих у другој половини 20. века користе установе које служе као фасада, и називају се „Државни фолклорни ансамбли“, што је остатак из претходних времена.

У многим бившим социјалистичким земљама, систем **домова културе** на локалном нивоу још увек игра важну улогу када је у питању аматерска уметност, што у великој мери погодује народној уметности. Тај систем још је жив

55 <http://www.unesco.org/culture>

у Бугарској, Мађарској, Летонији, Украјини и Русији. Функције домова културе (или како се сада зову „културних центара“) у одређеној мери су се измениле, с тим што су уведене неке нове теме и активности у ове институције, као што су друштвена кохезија, развој заједнице уз народну уметност и занате.

Државе или региони суочени са проблемом идентитета у глобалном свету: национални идентитет и језик (Шкотска и Ирска)

У већем делу Западне Европе главни проблем је, изгледа, у томе што ови традиционални облици културе више нису део свакодневног живота људи. Они не живе и не развијају се заједно са становништвом. Једна од мера којом се жели решити овај проблем јесте **образовање** – не само у Великој Британији и Ирској, већ и у другим државама које се суочавају са губљењем народне културе.

Препоручује се, на пример, да се традиционална уметност укључи у школске програме. Затим се подржава учење традиционалних заната чиме се преносе одређене вештине на млађе генерације.

Посебно питање је везано за приступ. Приступ подразумева све димензије традиционалне уметности: приступ информацијама, обуци, образовању и постојање група које гаје хобије и које уживају у представама.

Језик, посебно језик мањина, јесте један од кључних проблема одржавања народне културе. У том контексту одређене државе, на пример Велика Британија, подржавају уметничке активности које су непосредно повезане са мањинским или старим језиком, као што су **подршка креативном писању и театру** на ирском.

Државе које имају проблеме са руралним областима: друштвено-културне активности и рурални развој (на пример, Мађарска и Бугарска)

У неким земљама, традиционални облици културе још увек постоје као део свакодневног живота што подразумева и одређене вештине (које, још увек не могу да обезбеде егзистенцију).

Ово је нарочито случај за руралне области које, према модерним индикаторима друштвеног и економског развоја, заостају за другим деловима Европе.

У том контексту присутан је **развијни концепт**, односно настојања регионалних и локалних заједница да се народно стваралаштво оспособи да буде лукративно, односно тржишно исплативо. Обично су традиционална уметност и занати укључени у пројекте који имају за циљ отварање нових радних места, спречавање одласка становништва, подршку развоју заједнице или привлачење туриста – како би се створила основа за одрживи развој. Ово се не односи само на уметност и занате – иако не тако често, у питању могу бити и традиционалне пољопривредне методе или начин обраде земље.

Државе које имају проблеме са културном инфраструктуром: друштвено-културна активност и локалитет (Велика Британија, Норвешка, Украјина)

Руралне области често немају приступ уметности и културној продукцији. Како би се становништву које живи у удаљеним областима омогућило да учествује у уметности и култури, замишљени су неки пројекти намењени управо њима: тамо где не постоји или је неразвијена културна инфраструктура, уметност им се презентује уз помоћ одређених решења која нису трајне природе – на пример, одржавање приредби у амбарима или неком другом простору који није предвиђен за такву намену. Осим што доприноси „демократизацији културе“ (или културној демократији), сматра се да се таквим мерама јача локални или регионални идентитет. Два главна термина у овом случају су „**руралне уметности**“ и „**руралне туре**“.

Када су у питању „локалне уметности“, треба споменути још један приступ: Уметнички савет Енглеске имао је програм под називом *Руралне уметности у јужном Велсу* (2007) са пројектом *Природни партнери – Уметности у заштићеној средини*. Један од потпројеката био је *Приче из камене шуме*, у реализацији позоришне компаније Oddbodies Theatre. Ова позоришна компанија се мало позабавила истраживањем и забележила нека усмена предања, приче, занимања и традиције људи који живе и раде у Националном парку Дартмур (*Dartmoor National Park*). На основу прикупљеног материјала, одржано је неколико представа уз учешће локалног становништва. Овај пројекат би могао послужити као пример „**савремене народне уметности**“.⁵⁶

Државе са успешном традиционалном уметношћу: народна уметност као ресурс за шоу бизнис и туризам (нпр. Ирска, ВБ, Аустрија, бивша Југославија)

Неки облици традиционалних уметности су се показали као веома успешни у економском погледу: на пример, представе засноване на ирском степовању (*Riverdance, Lord of Dance*) нашле су публику и изван граница Ирске. У ствари, популарност ирске традиционалне уметности у земљи и иностранству довела је до тога да је Комитет за традиционалну уметност сматрао да није неопходна подршка јавности за специфичне облике плеса и музике: народна уметност ушла је у област популарне културе и индустрије забаве.

56 У Финској је крајем деведестих година реализован један широки пројекат аматерске уметности од стране Уније за рурално образовање и културу и Центра за народну уметност. Касније су радови у оквиру овог пројекта представљени у Музеју савремене уметности (Хелсинки). За време трајања овог пројекта, уведен је термин „ИТЕ-уметност („**уметност из живота**“). Та ИТЕ-уметност није професионална и у оквиру пројекта она је такође била називана и „савременом народном уметношћу“.

Државе и региони са „старим“ и „новим“ етничким мањинама: политика народне културе и политика мањина на путу ка интеркултурном дијалогу (Балкан, Естонија, Шкотска, Шведска, Каталонија)

У неким европским земљама, велики део становништва чине такозване старе мањине, на пример у Мађарској, Хрватској или Србији (Војводина), које такође добијају финансијска средства за своје културне активности. У Немачкој (када су у питању Лужички Срби и Фризијци) ове „старе“ етничке или лингвистичке мањине су релативно мале или „хибридне“.

У овим случајевима, политика „народне уметности“ или традиционална „фолклорна“ култура у суштини представља мањинску политику. Традиционалне културе мањинских група нису само званично „дозвољене“, већ и подстицане од стране држава са јасним циљем да одрже своју културу, и живе у складу са њом, и на тај начин користе своја **културна и грађанска права**.⁵⁷

Алпске државе које имају структуру савезних држава: Традиционални *Heimatspflege* и комбиновање иновација са традицијом (Швајцарска, Аустрија)

У свим овим земљама постоји активан **трећи сектор** (удружења), који прима **трајна финансијска средства** или, чешће, финансијску подршку за одређене пројекте од институција које се баве културом у савезним државама/кантонима (Bundesland / Canton). У Швајцарској се улажу одређени напори да се унапреди дијалог, односно **заједнички развој** народних уметности и савремене уметничке праксе.

Државе које придају велики значај политици заштите човекове средине: дефинисање културне политике у смислу холистичког приступа (Немачка)

С обзиром да национална влада није релевантан чинилац када су у питању регионалне владе савезних држава, „народна култура“ углавном се тумачи као питање наслеђа које треба третирати у контексту **музејских активности** (нарочито у обиљу локалних музеја и музеја у отвореном простору) или као рестаурацију традиционалних руралних зграда.

Удружења која имају за циљ чување и унапређење вредности народне културе и локалног наслеђа у Немачкој могу се сматрати главним актерима у овој области. У питању су званичне или полужваничне (услугне) организације, јер је већина њих призната као таква у националном или регионалном законодавству за заштиту човекове средине и наслеђа.

Током последњих деценија – делимично услед историјских оптерећења која се повезују са терминима као што су „Heimatschutz“ или „Volkskultur“,

⁵⁷ Што је у складу са међународним конвенцијама као што су „Конвенција о разноликости“ Унеска из 2005. године и *Повеља за регионалне или мањинске језике Савета Европе*.

али такође и услед постепене урбанизације земље уз губитак правих народних традиција – питања везана за човекову средину и очување природе играју важну и растућу улогу у раду горе наведених организација. Оно што је сигурно у фокусу културних активности савремене Немачке јесте **хo-листички приступ** (човековом) окружењу, његовој традицији и односу са природом.

Будућност - нека заједничка питања и проблеми

Анализа прикупљених података показује да су током претходних деценија у многим европским земљама уложени или обновљени напори да се развију или „унапреде“ политике о народној култури (и/или нематеријалном културном наслеђу).

С друге стране, мотивације за такве напоре се веома разликују и укључују следеће активности, али се не ограничавају само на њих:

- Напоре за изградњу нације
- Обнову регионализма
- Потребe за економским развојем у руралним областима нарочито у источној и централној Европи
- Неговање културних индустрија (проширење њиховог делокруга) и туризма
- Интегрисање „стarih“ и „нових“ мањина / „интеркултурни дијалог“
- Модернизацију или преусмеравање надлежности и финансирања
- Уважавање културних димензија заштите човекове средине.

Очување или развој?

Једно од важних општих питања о којима се расправља у области народне културе јесте однос између „очувања“ и „заштите“, са једне, и „развоја“, са друге стране.

У овом случају, развој се односи на ставове који се залажу за то да **народна уметност и култура треба да постану део савремених живота и културе људи**. Иако изгледа да овај циљ стиче све већу популарност, на све стране ничу архиви, музеји и базе података које се залажу за очување и конзервацију традиционалне народне уметности и културе.

Оно што, можда, на први поглед изгледа као контрадикција, у суштини није: неки сматрају да конзервацију/заштиту и развој не треба посматрати као супротне идеје. Нарочито када су у питању нематеријалне и живе културне форме, **конзервација треба да се одвија кроз апропријацију и развој**.

Како одржати виталном народну културу?

С обзиром да у већини европских земаља традиционалне народне уметности нису више део свакодневног живота, један од главних проблема у бу-

дућности јесте како их одржати у животу и дати им одговарајуће место у савременој култури. Изгледа да постоји сагласност о томе да треба утврдити и елиминисати препреке које стоје на путу практиковању и уживању у народној уметности и култури (без обзира да ли је у питању хоби или професија).

Од приступа који се најчешће спомињу у вези са решавањем овог питања, наводимо следеће:

Образовање, нарочито да се народна уметност и култура укључе у школске програме, и да постану теме које ће се у оквиру тих програма третирати на интердисциплинарни начин.

Преношење вештина: Како премостити јаз између млађих генерација, посебно урбаних, и оних који још увек поседују одређене вештине и знања? Једно од препоручених решења, уз образовање, било би стварање програма подучавања које препоручује Унеско (слично моделу „Живо људско благо“ - „Living Human Treasures“).

Мере за развој публице: О њима се често говори уз улогу јавних медија (ово је нарочито важно за традиционалне мањинске језике).

Интеракција са савременим уметностима. Овај приступ призива поређења са ситуацијом коју смо имали у 19. веку када је народна традиција служила као инспирација многим чувеним уметницима (нарочито композиторима, али и сликарима и песницима).

Међутим, постоји очигледна разлика, а то је да је данашња народна уметност веома ретко интегрисана у неки део живота (руралне) популације у целини – што у себи носи опасност од тога да напорима да се она сједини са савременим уметничким делима може недостајати свежина и иновација. У пракси се показало да често смишљени напори у овом правцу воде само ка „популарном амбијентализму“ заснованом на наслеђу.

Аматери и/или професионалци: статус и политике за уметнике?

Једна од карактеристика области народне културе јесте да почива на аматерима: мала удружења и групе изван професионалне уметности главни су актери у тој области. У том контексту, у разним европским земљама се тренутно разматрају три питања:

„Званичне“ културне политике обично подржавају професионалну уметност. Народну културу обично практикују аматери и због тога она често не добија одговарајућу помоћ државе. Однос народне уметности и културе према актерима званичне културне политике зато се суочава са многим проблемима, а неки стручњаци чак говоре о „маргинализацији народне културе“.

Према њиховом мишљењу приликом формулисања културне политике требало би да народна култура буде призната као посебна област.

Међу одговорима на ову дилему, јавља се апел ка професионализацији. Практичари треба да буду у могућности да живе од својих вештина, музич-

ких или других. Висок ниво професионализма у области народне уметности и културе такође се види као кључ за признавање и прихватање народне уметности у друштву уопште, а нарочито у културној индустрији. Аматеризам се види скоро као неки облик терета.

Институционализацију у области народне уметности и културе неки виде као могући одговор на дилему - професионализам и/или аматеризам.

Осим званичног признања, народна уметност/традиционалне уметности треба да буду под окриљем званичних **националних институција**, ако то већ није случај.

Практичари народне културе треба да обрате посебну пажњу на праксу **умрежавања** на националном и међународном нивоу. Мреже и коришћење „online“ платформи могу да послуже као важни организациони инструменти у будућности.

Питање управљања: национално, локално или на нивоу заједнице?

Током последњих 200 година, одређени елементи традиционалне културе и/или њихове главне вредности често су као симболи били употребљавани да представе неку нацију у целини; понекад су подржавани у контексту релативно јаких националистичких стремљења.

Међутим, већи део традиционалне културе уствари представља специфичан локални и регионални оквир или наслеђе одређених заједница („старих“ или „нових“ мањина), које се понекад не уклапају сасвим у имиџ које нације имају саме о себи – а још мање у „космополитске“ глобалне погледе.

Основни проблеми или отворена питања у вези са **„вертикалним“** управљањем и одговарајућом промоцијом народне културе и традиције јесу:

Која је то политика која треба да се брине о подршци на локалном и регионалном нивоу, уколико је карактер народне културе углавном заснован на одређеној области, нарочито у државама централистичког типа?

Како да се користи „know-how“ трећег сектора, регионалних тела за развој и заједница са традиционалном праксом приликом планирања и реализације политика? Структуре управљања – или боље речено, опсег њихових активности и отворености, морају бити детаљно испитани.

Да ли међународне и европске конвенције пружају задовољавајућу „сигурносну мрежу“, нарочито када су питању „нове“ мањине? У контексту доминантне оријентације у погледу националне (или националистичке) и космополитске (или европске) политике: у којој мери постоји простор за подршку културних (лингвистичких) мањина?

У светлу процеса глобализације: да ли би требало да се ослободимо идеје о аутономним мањинама? Да ли су „хибридни“ концепти или француски „унитарни“ модел реалистичнији? Ако јесу, како онда изаћи на крај са

сталним сукобима у тој области (недавна забрана ношења бурке у Француској и Белгији као најгори сценарио)?

Каква је улога међународних правних инструмената и европских политика?

Конвенција Унеско за очување нематеријалне културне баштине из 2003. године релевантна је и за Европу иако је била намењена оним земљама које су сматрале да се њихова култура не уклапа у традиционалне „споменике и локације“ када је у питању културна баштина.

Неколико европских земаља је ратификовало ову конвенцију што је довело до читавог низа мера које су релевантне такође и за народну уметност и културу, јер се ти концепти делимично преклапају. У сваком случају, дугорочни значај и утицај ове конвенције у заштити народне уметности и културе остаје да се проучи.

Исто се може рећи и за формулисање европске политике која је досад углавном игнорисала области традиционалне/народне уметности, осим када су у питању нека питања везана за људска права у области језика и мањина (Савет Европе) или финансијска подршка одређеном броју пројеката у контексту европских регионалних развојних политика (структурни фондови ЕУ).

У правцу „индустријализације народне културе“

Како интегрисати или уклопити народну уметност и културу у нове стратегије за креативну културну индустрију: да ли израз „народна“ може нешто да допринесе? У земљама као што су Аустрија, Хрватска, Ирска, Србија или Велика Британија, очигледан одговор је „да“.

Позитивна улога традиционалне културе у великој мери се уважава у оквиру европског туризма везаног за културно наслеђе, у музичком фолклору и развоју руралних области.

Дијалог о креативном капиталу који се води у многим европским државама отвара и економска питања, као и проблем тржишта рада у вези са традиционалном и народном уметношћу.

Прилог 1

РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ ОЧУВАЊЕ ФОЛКЛОРНОГ НАСЛЕЂА И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА СРБИЈЕ

Анкету је спровела Балканкулт фондација у новембру 2011. године као део истраживачког пројекта *Очување фолклорног наслеђа и културна политика Србије*.

Узорак

У анкети су учествовале институције и удружења која се баве промоцијом и очувањем фолклорног наслеђа. На почетку треба истаћи да је анкета наишла на мали одзив откривајући тако општу незаинтересованост и немотивисаност представника институција и удружења која се баве очувањем фолклорног наслеђа што само по себи указује на дубљи проблем са којим се суочава очување народне културе у Србији. Из наведених разлога добијене податке треба узети са резервом, иако на основу ставова културних радника који су изнети током округлог стола одржаног у склопу пројекта, као и мишљења добијених у разговорима, можемо закључити да ови подаци указују на одређене трендове феномена који смо истраживали.

Метод

У истраживању је коришћен упитник који је састављен из 13 питања затвореног типа, 3 питања мешовитог типа и 2 питања отвореног типа.⁵⁸

Резултати

Прве три групе питања односиле су се на правни, финансијски и програмски профил испитаника. Како су у анкети учествовали музеји, културно-уметничка друштва и удружења, добијени подаци о изворима финансирања били су очекивани - музеји се финансирају већим делом из буџета локалне заједнице и републике, док се КУД и удружења пре свега финансирају на основу самосталних прихода, мањим делом донација, спонзора, буџета републике и локалне заједнице. У оквиру програмских активности најзаступљенији су концерти, с тим да број организованих концерата годишње знатно варира од испитаника до испитаника - најмањи број организованих концерата је 5, а највећи преко 400. Друга по реду заступљености је организација изложби, а потом следе организација фестивала, хуманитарне активности,

58 У обради и интерпретацији података учествовала је Милица Раденковић, сарадница Балканкулт фондације.

школе фолклора и плеса, етно радионице, филмске пројекције и промоције. Само један испитаник је навео занатске производе као једну од својих редовних програмских активности.

Четврта група питања односила се на сарадњу са установама и институцијама. Сви испитаници су одговорили да остварују редовну сарадњу са установама сличног профила. Што се тиче сарадње (програмске и финансијске) са локалном заједницом, већина испитаника је ову сарадњу окарактерисала као незадовољавајућу, док је мањи број испитаника ову сарадњу оценио као осредњу, односно као добру. Испитаници су на сличан начин оценили и сарадњу са Министарством културе коју већина види као незадовољавајућу или слабу док је једна трећина оцењује као добру.

Пета и шеста група односила се на начине одржавања народне културе виталном кроз повезивање народне културе и образовања, на једној страни, односно народне културе и креативног сектора, на другој страни. Ова група питања је имала за циљ да мапира тренутно стање тј. да пружи одговор на питање колико је народна култура укључена у савремени живот и на који начин се њена укљученост може повећати.

Пре свега, нико од испитаника не сматра да је народна култура укључена у савремени живот и живот младих, тј. највећи број испитаника сматра да је мало укључена, док нешто више од десет одсто испитаника сматра да није уопште укључена.

Што се тиче питања која су се односила на повезивање народне културе и образовања, добили смо следеће одговоре - сви испитаници остварују сарадњу са образовним установама и то мало више од половине њих остварује редовну сарадању, док остали понекад сарађују. Установе са којима се најчешће остварује сарадња су основне школе, затим високошколске установе (факултети и Виша туристичка школа), а на последњем месту су предшколске установе.

Истовремено, сви испитаници имају програме намењене едукацији школске популације – највећи број испитаника има већи број компатибилних програма са програмима образовних установа, а само једна петина има неке компатибилне програме са програмима образовних установа. На крају, сви испитаници се слажу да народна култура треба да буде предмет образовних програма - већина сматра да треба обавезно да буде самостални предмет, док мањи број мисли да треба да буде делимично у оквиру других предмета.

Поводом укључивања народне културе у креативни сектор сви испитаници сматрају да народна култура треба да се укључи као развојни фактор у креативни сектор/индустрије. Већина мисли да треба да буде потпуно укључена, док једна трећина мисли да треба да буде делимично укључена. Истовремено, са установама савремене уметности и уопште савременим уметницима више од половине испитаника ретко сарађује или не сарађује уопште, док једна трећина тврди да сарађује.

Последња група питања односила се на улогу међународних инструмената и европске политике на положај народне културе. На питање да ли су вам познате међународне конвенције које је потписала Србија, највећи број испитаника је одговорио да нису, а знатно мањи број да су им делимично познате. Нико од испитаника није у потпуности упознат са међународним конвенцијама које је Србија потписала. Такође, нико од испитаника није одговорио на питање коју конвенцију сматра најзначајнијом. На питање да ли знате колико се нематеријалне културне баштине Србије налази на листи Унеска, нешто више од половине испитаника је одговорило ниједна, док је једна трећина њих одговорила - више.

Испитаници су такође били замољени да по важности распореде активности због којих треба штитити народну културу. Ово је приказ рангираних одговора:

1. Очување културног идентитета
2. Изградња нације
3. Потреба за економским развојем у сеоским областима
4. Интеркултурни дијалог
5. Развој креативних сектора/индустрија и туризма
6. Обнова регионалних и локалних заједница

На крају анкете испитаници су имали могућност да оставе коментар на тему анкете. Сви коментари су наглашавали неопходност подизања друштвене свести о значају народне културе као битног фактора у формирању културног идентитета нације.

Резиме

Подаци добијени овом анкетом показују да испитаници остварују редовну сарадњу са установама, односно удружењима истог профила. На другој страни, сарадња са локалном заједницом и Министарством културе знатно је лошија, па је тако већина испитаника оба облика сарадње окарактерисала као незадовољавајуће.

Када је у питању укљученост народне културе у савремени живот, нико од испитаника не сматра да је народна култура укључена у потпуности. Што се тиче начина укључивања народне културе у савремени живот, тј одржавања њене виталности, сви испитаници подржавају укључивање народне културе како у образовни сектор, тако и у креативни сектор, с тим да у пракси много успешније раде на повезивању народне културе и образовања, него народне културе и креативног сектора. Тако већина испитаника редовно сарађује са образовним установама и има већину програма намењених деци школске популације. На другој страни, са установама савремене уметности и савременим уметницима уопште већина испитаника ретко сарађује. Занимљиво је да и поред тога што већина испитаника редовно сарађује са

образовним установама и има програме компатибилне са наставним програмом, такође сматра да народна култура треба да буде део школског програма - било као самостални предмет, било у оквиру других предмета. На основу овога можемо закључити да испитаници сматрају да је поред њиховог самосталног напора ка повезивању културе и образовања, подједнако потребан и напор образовног система који би укључио народну културу у наставни план и програм.

Последња група питања која се односе на улогу међународних инструмената и европске политике на положај народне културе, имала је за циљ да одреди упознатост испитаника са положајем народне културе у међународним оквирима. На основу одговора можемо закључити да великој већини испитаника нису познате конвенције које је Србија потписала, с тим да већина испитаника зна да се ниједна нематеријална културна баштина не налази на листи Унеска.

На крају, већина испитаника очување народне културе види, пре свега, као активност која игра битну улогу у очувању културног идентитета и изградњи нације што се поклапа са коментарима испитаника у којима је углавном истицана важност народне културе као битног фактора у формирању културног идентитета нације.

РАДОВИ УЧЕСНИКА ОКРУГЛОГ СТОЛА⁵⁹

др Гордана Ђерић

Институт за европске студије

НЕВИДЉИВА НАРОДНА КУЛТУРА У КУЛТУРИ СРБИЈЕ: О ЈЕЗИКУ, УКУСУ И ВРЕДНОСТИ

Аутори оквирног текста о народним културама у културним политикама европских држава (Ђурковић и Вујадиновић) покрећу важно питање постојања појма *народне културе* као *политичке категорије* у нашем језику. Нисам сигурна да лако, и још мање потврдно, можемо да одговоримо на ово питање, јер су асоцијације на појам народне културе различите и дисперзивне: оне се тичу усмености, тј. народне књижевности, али пре него на „народне умотворине“ други ће помислити на рукотворине, предмете и артефакте те културе, на народну медицину, обичаје или, пак, музику и плес, који су у нашем језику ипак ближи појму фолклора или фолка. Утисак је да се појам *народна култура* у јавном и свакодневном језику, осим у институцијама које се њоме специјалистички баве, ретко разумева као интегрални појам за све њене манифестације, прецизније, ретко се употребљава у смислу уједначених ставова и представа о њој. С друге стране, иако је народна култура у основи меморије али и савремене појавности сваке заједнице – њеног морала, уметности, знања, вештина, исхране, породичних односа, веровања, имагинације, забаве и сл. – активно је, дакле, присутна (или употребљива) у свим овим областима, она се у причама о њој углавном везује за далека, прошла времена, измештене/измаштане, скоро непостојеће просторе и ситуације; има статус нечега превазиђеног, ретког, скоро егзотичног, нечега што нестаје или одумире, па попут ретких врста птица, захтева заштиту.

59 У оквиру плана реализације пројекта у Музеју Народног позоришта одржан је 10. новембра округли сто. Уводничар је био др Миша Ђурковић, модератор: Димитрије Вујадиновић, а кординатор Милица Раденковић. Непосредни учесници округлог стола, који су приложили и писане прилоге били су: Драгомир Миленковић; мр Небојша Миликић; мр Иван Златковић; Весна Богуновић; мр Кристина Плањанин Симић, мр Драгана Стојановић, Слободан Балаћ; проф. др Весна Марјановић; др Јелена Јовановић; Оливер Ђорђевић; мр Саша Панчић; Весна Јокановић; Драган Пантелић; мр Бранко Красојевић.

Разлози реторичке неизбрушености па и невидљивости појма народне културе у савременом језику, у смислу целовитости за све њене појавне манифестације, такође су различити, а узајамна веза њене свеprisутности и обухватности са реторичком невидљивошћу може бити тек једна од ширих и далеких импликација развоја друштва, па и језика. Део проблема у нашем језику око ових феномена потиче и од инструменталне подељености и вредносне биполарности ставова према свему што има предзнак *народног* последњих деценија, а део се тиче шире лингвистичке расправе о значењу појма *народа* и из њега изведених појмова. Наиме, појам народа није у свим језицима и културама идентично устројен, а те разлике су одраз неистоветних социјалних конвенција и културних прилика: разумевање овог појма, па онда и његова употреба, зависи од регулативних функција *менталног обухватног оквира* (*mental frame*, енгл.) и ту се тешко нешто може мењати. Али приступ овој проблематици сигурно је подложен променама, па ако смо у прилици да дајемо препоруке – онда се усмереност на појам народне културе, као појам са најизразитијим интегративним капацитетом у односу на друге предложене термине, као и учесталија јавна употреба у том значењу, чини прикладном препоруком за актуелну ситуацију.

Поменута невидљивост народне културе у језику може се илустровати и невидљивошћу исте у специфичним појавним облицима, важним за туризам ове земље, њен привредни и креативни развој, коначно, њено самопоимање и представљање, као и утисак који оставља на посетиоце ове земље. Илустроваћу овај став примером невидљиве националне кухиње, зато што се овај пример чини индикативним и за друге, не мање важне области. За туризам једне земље и њену саморепрезентацију кухиња је можда и најважнија област представљања, јер не воли сваки туриста музеје, галерије, уметност или историју, али сви воле или морају да једу. Како утисци са путовања иду преко чула укуса, бар колико и преко чула вида, тако се и кулинарство једне земље разумева као њена најконзумиранија уметност на коју нико није равнодушан. Ипак, оно што је база српске кухиње кроз време до данас, у менијима београдских ресторана не постоји ни у елементарном облику. Реч је о проји, качамаку, паленти и сличним производима од кукурузног брашна за чију креативну надоградњу – у смислу припреме са свим врстама меса, рибе, поврћа и млечних производа – постоје сви услови али се не користе. Наиме, оно што је у кинеској кухињи пиринач, у италијанској паста или пица, у шпанској тортиља, у централноевропским кнедле и сл., то су у балканским кухињама, па и у српској, јела од овог брашна, мада се то судећи по менијима ресторана не види; управо супротно, као да се скрива.

Идеја је да би све почевши од воденица, преко места и начина припреме до сервирања ових јела требало да буде предмет наше посебне пажње, осмишљавања и дизајнирања. У време пропаганде здравог начина живота и

здраве хране, промена односа ка природи и природном, односно доступном, естетици излагања и припремања, укратко, холистички приступ народној култури, па и њеној кухињи, једини је начин да од невидљиве она постане видљива и од маргинализоване и непрофитне области високопрофитна. Такође, креативно надограђено и осмишљено увођење производа народне културе у савремене урбане просторе, у свим њеним манифестацијама не само кулинарским, као и високе цене тих производа, неопходни су услови за њено одржање, јаснију профилисаност, па и квалитативно вредновање.

Драгомир Миленковић, композитор, самостални уметник

НАРОДНА КУЛТУРА И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА СРБИЈЕ

Досадашња искуства показују да кровна установа Министарство РС, не подржава стваралаштво које се заснива на традиционалној култури наше земље. Област музичке баштине није предмет интересовања ни Градског секретаријата за културу Београда, који би као установа главног града Србије требало да подржи стратешко музичко стваралаштво, оно што је наше културно обележје, по чему смо препознатљиви у свету.

У Србији не постоји фестивал косовске песме, као најбогатијег фолклора, нити иједан клуб у коме се оваква музика изводи, због чега овај мелос нестаје из сећања грађана, посебно младих људи у Србији.

Затирању традиционалне музике, затим новог стваралаштва, надахнутог традицијом, доприноси и веома противничко расположење великог броја музичара, поп – рок, џез, и класичног опредељења, који домаћу културу неоправдано доживљавају као нижеразредну, заосталу, примитивну и недостојну пажње, иако споменути музичари изводе традиционалне мелосе страних земаља, њихове обраде и надградње, у нашој земљи врло неодговарајуће названом забавна музика. Другим речима, наши уметници су изгубили осећај самопоштовања и стекли врло изопачена мерила вредности музичких садржаја.

У Србији преовладава идеолошка матрица да је домаћа култура нешто чега се треба што пре ослободити, избрисати из сећања као назадно, због чега ће нам порастати углед у свету и због чега ће нас свет видети као савремен народ. Такву изопачену политику воде и медији, дајући допринос стварању безличне нације, а истовремено осиромашујући укупну културу човечанства. У медијима са државном фреквенцијом традиционална музика, као и њена надградња, готово да не постоји у програмима, те сви ови чиниоци

доведе до nepостоjaња тржишта традиционалне и њоме надахнуте нове музике, а самим тим и до замирања таквих преокупација домаћих уметника.

На скупу се могло чути и мишљење да је фолклор, са својим традиционалним елементима ношње и покрета, опасност која води у фашизам, односно да сувише јача националну свест, те да је покровитељство државе над традиционалном културом непожељно. Не постоје подаци да се оваквим размишљањем баве интелектуалци у окружењу на Балкану, нити било где у свету.

Мој општи закључак је да традиционална музика Србије, као и ново стваралаштво у том духу трпи дискриминацију на нивоу државне политике, а осим тога и код доброг дела самих музичара, који су претрпели отуђење, због превелике окренутости страној западној култури.

Традиционална музика и игра својим фолклорним изразима представља колективну психотерапију и као таква је од велике користи за хармонизацију друштва. Што је један народ више одвојен од својих музичких обреда, то је неуротично понашање тог народа израженије. Србија би могла искористити своје богато наслеђе за музикотерапију, и тиме дати допринос светском здрављу и екологији. Традиционална култура може допринети развоју туризма, као и економије уопште.

Да би оваква добробит била остварена, потребно је да Министарство културе РС у сарадњи са кровним установама за економију, туризам, образовање и здравство, начини план развоја и очувања уметности заснованој на самобитној култури. Држава са својим установама мора дати подршку очувању такве делатности, новчано, логистички, и што је пресудно - доношењем законске уредбе - медијски, као што је то урађено у суседној Бугарској.

За озбиљну државу је недопустиво да се са немаром односи према својим традиционалним вредностима, а то је истоветно и немар према укупној култури човечанства.

мр **Небојша Миликић**

НАРОДНА КУЛТУРА - ПОЛИТИЧКИ ДИСКУРС

На једној страни, људи које називамо интелектуалном, односно културном елитом имају тенденцију да у потпуности игноришу укус широких народних маса, на пример да потцењују и занемарују савремену народну музику, тзв. народњаке, као облик народне уметности.

Народњачка уметност (уметност повезана са музиком „народњака“) не сагледава се као уметничко стваралаштво које има или нема одређену естет-

ску вредност, већ је у потпуности искључено из било каквих естетских разматрања. На другој страни, иста елита инсистира на значају фолклора или његових рафинираних (боље рећи обуржоазених) производа као нпр. „аутентичне“ народне музике, иако у стварности људи који „производе“ такав фолклор не доживљавају своје производе као нешто значајно или на било који начин битно за савремену културу.

Као нешто битно и значајно за културну политику фолклор обично доживљава, или бар истиче да га тако доживљава, интелектуална елита која преко фолклора жели да оствари везу са метафизичким и апстрактним, идеализованим појмом народа, а не са стварним људима који чине тај народ. Кроз покровитељство над фолклором остварује се легитимитет патроната над „народним бићем“, а кроз фолклорну унификацију, типизацију и униформизацију „бића народа“ ритуално се уклањају раскораци и противречности у поимању и представљању савремене друштвене заједнице. Питање продукције и репродукције културе фолклора је, дакле, дубоко политичко-идеолошко питање које може бити злоупотребљено на различите начине.

Најрадикалнији пример такве злоупотребе је генерисање мита о здравој и аутентичној народној култури у фашистичкој идеологији. Такво генерисање није имало никакав посебан експертско-културолошки разлог, већ је служило реалној легитимизацији, промоцији и имплементацији фашистичких начела у тада актуелном привредном, политичком и културном животу.

Уз дужно поштовање и симпатије за људе који се и данас фолклором баве – не знајући или не занимајући се за дате аспекте - као и уз уважавање естетичких и историографских квалитета и капацитета коју ова врста уметности има или претендује да има, поменуте могуће везе и очигледна контингентност домена фолклора и домена савремене политике и владајуће идеологије требало би да буду тема непрекидног стручног и јавног интересовања и критичког разматрања.

мр **Иван Златковић**

КАКО ОДРЖАТИ ВИТАЛНОСТ НАРОДНЕ КУЛТУРЕ *Народна култура и образовни систем*

Народна култура би требало да је неодојиви део културне политике Србије и да су, стога, сви њени процеси и механизми стратешки осмишљени и функционални. Међутим, реч је, ипак, само о теоријској претпоставци, а не и о практичном принципу деловања обухватног система српске културе. У

том смислу, посебан сегмент представља и образовни систем који би, такође, требало да у националним оквирима као један од примарних циљева подразумева очување сопственог културног идентитета.

Не могу се порећи напори који се чине у том смислу, што се и чињенично може утврдити образовним програмима, плановима и њиховим садржајима, посебно када је реч о друштвеним и хуманистичким областима. Но, проблем је, чини се, више у приступу реализацији циљева који захтевају активнији и динамичнији однос према традицијској култури, што је у недвојбеном сагласју са процесом витализације културне баштине. Утисак је да је народна култура, у оквирима нашег образовног система, овештала и статична категорија, која није прошла кроз нужни процес савременог преображаја у складу са новим захтевима. Она се првенствено тумачи као културолошки феномен који припада славној и митској прошлости предака, а не као још увек динамички и стваралачки процес времена у којем живимо.

Уочљив је, стога, и раскорак између фолклористике као науке и образовног система који народну културу не препознаје као виталну и активну. У том смислу, упутни су примери проучавања усмене или народне књижевности у нашим школама. Школски програми и планови, и на глобалном и на оперативном нивоу, баве се овим обликом стваралаштва, али првенствено као естетским документом (*текстом*), што је сигурно један од битних приступа, али не и довољно комплексан да би се подстакла дубокосежнија размишљања о савременом контексту народне културе и проблемима њеног животворства.

Свакако да се неки од циљева и на овај начин постижу – истицање вредности народне усмене традицијске културе (и не само усмене), њен историјски, социолошки, естетски карактер и значај, али се поставља питање шта са примерима и облицима који настају и у наше време и непобитно показују сопствену егзистенцију и виталност стваралачког процеса. Они нису обухваћени постојећим школским обрасцем, јер просто нису ни предвиђени као могућност, чиме се јасно читује незаинтересованост образовног система да уочи и препозна ове културолошке процесе.

Увођење предмета *Народна традиција* у наше основне школе, као изборног предмета групе Б, за млађи узраст од првог до четвртог разреда, или *Свакодневни живот у прошлости* за старије ученике, показује да се о традицији, ипак, размишља, што представља добар знак. Међутим, школске статистике показују да су ови предмети минимално заступљени у српским основним школама, што значи да не постоји израженије интересовање за ову област. Планови и програми за ове изборне предмете доста су солидни, као и уџбеници који су писани јасно и непретенциозно, интерактивно, а у старијим разредима засновани и на комаративистичким принципима, што указује на едукативан, савремен и цивилизован однос према културном наслеђу.

Но, оно што смета у основи је пасиван однос образовног система према овој области, јер и ученици и њихови родитељи (што је веома битно код млађег узраста) аутоматски бирају оне садржаје и изборне предмете који им се чине атрактивнијим и функционалнијим (нпр. *Од играчке до рачунара*, страни језик итд). Ово јасно указује на потребу да се активно ради на пропагирању народне традиције на један посве нови начин. Кључна идеја те нове стратегије мора бити да је народна култура динамичан и животворан процес који захтева и одговарајуће пратеће механизме.

Неопходно је сачинити стручне тимове (професора из школске базе и научника који се баве овом облашћу) који ће осмислити рад школских група и секција (теренска истраживања, класификација материјала, његова функционална употреба итд) при чему ће се тежити најнепосреднијем контакту са ствараоцима и преносиоцима народне културе, како би се успоставио најшири контекстуални приступ и створио увид у све карактеролошке особености и промене културних образаца у времену у којем живимо.

Чињеница је да у неким школама и постоје такозване *етно секције* које се баве радом у оквиру ове области, али то је сведено ипак само на ентузијазам појединих професора и ученика. Такође, на пропагирању народне културе нешто озбиљније раде само културно-уметничка друштва која кроз посете школама, непосредне разговоре с ученицима, дељењем штампаног пропагандног материјала, обнављају чланство за своје ансамбле.

Искуство манифестације Награда „Миле Недељковић“, која се додељује у Аранђеловцу за најбољу студију из области савремене фолклористике (етнологија и антропологија, етномузикологија и народна или усмена књижевност) већ неколико година показује колико су неопходни програми који омогућују школској омладини активно и стваралачко учешће у очувању виталности традицијске културе. Удружење грађана „Баштина и будућност – Аранђеловац - 1859“ у оквиру програма ове манифестације организује и радионице за ученике аранђеловачких основних и средњих школа. Учесници имају могућност да посећују курс етнолошке фотографије („Етно разгледница“) као и часове српског традиционалног изворног певања („Звонце“), а од ове године утемељена је и Студентска истраживачка радионица „Миле Недељковић“ која се бавила бележењем и сакупљањем примера народне баштине у шумадијском селу Брезовцу.⁶⁰

Едукатори су најеминентнији стручњаци, педагози и уметници, а смиао радионица је у активном раду на упознавању са живом народном традицијом, на стицању нових техничких и функционалних знања, у индивидуалном и групном стваралачком процесу, као и у јавној презентацији рада. Ова-

60 За наредни период планирају се и радионице етнолошког стрипа и карикатуре, кратког етнолошког филма и луткарског стваралаштва.

кав пример сигурно није једини, али недвојбено показује да је неопходно по-ново осмишљавати атрактивне, популарне и привлачне едукативне садржаје како би млади људи постали носиоци процеса усвајања и поимања, као и стварања нових креативних форми у контексту очувања виталности народне традицијске културе.

мр **Весна Богуновић**

Магистарка теорије уметности и медија

УМЕТНИЧКИ ЗАНАТИ И ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ

Шуматовачка – пример добре праксе

Центар за ликовно образовање, познатији као Шуматовачка, броји и живи већ 64-ту годину. Шуматовачка је не само сачувала и потврдила саму себе, већ се од 2010. јасно изјашњава као установа културе која не заузима само простор активног промишљања у традиционалним уметностима и развија се укорак са новим ликовним и визуелним тенденцијама, већ узима учешће и у уметничком образовању у широком спектру уметничко-образовних програма, креативних радионица али и гостујућих програма у основним и средњим школама у жељи да се уметничка сцена нашег града непрестано развија, проблематизује и истражује.

Програми Шуматовачке су намењени не само будућим студентима који ту стичу своја прва и основна знања неопходна за даље професионално образовање, већ свима који су заинтересовани за упознавање модела креативног мишљења и стварања, као и за примену традиционалних, иновативних и критичких решења у практичном и теоријском раду. Програмска делатност и уметничке радионице Шуматовачке су инклузивне и имају за циљ да подстакну развој социјализације и мотивацију на стваралаштво деце и особа са инвалидитетом.

Од 2010. године, програм Шуматовачке се одвија кроз следеће програмске целине:

1. Уметничко-образовни програм
2. Уметничке радионице
3. Стари уметнички занати

Уметнички занати су део народне уметности, која се, као део традиционалне материјалне и духовне културе, спонтано развијала. Специфични не само за сваку земљу, већ и за одређене крајеве, чак и за поједина насеља у Србији чије су географске, историјске и етничке карактеристике веома раз-

нолике, занати су некада били неопходни и саставни део особености једног места, краја, регије. Некада су уметничке занатлије израђивале све предмете (уникатне) потребне за кућу, укућане и свакодневни живот: ткаље, везиље сукнари, крзнари, плетиље, опанчари, грнчари, филигранчари, кујунџије, ковачи, тесари, колари, столари, клесари, ужари, лончари... али и златари, сликари минијатура, фирмописци, конзерватори културних добара, графичари, књиговесци, дуборесци итд. Иако су понегде очувани и данас, они се тек у извесном степену, тј. недовољно негују у Србији.

У Шуматовачкој поред три даме, које владају бројним дисциплинама, вештинама и функцијама и које су запослене на неодређено време, ради и четрдесетак хонорарних сарадника, што уметника (предавача, радионичара или водитеља пројеката), маркетинг сарадника, преводилаца, сарадника-уредника сајта, секретара итд, и двадесетак практиканата који обављају радну праксу у сарадњи са Универзитетом Београда.

Што се тиче старих уметничких заната, како Шуматовачка нема довољно адекватног простора, потребне услове за рад и техничку опремљеност (специјализоване радионице) партнери су нам мајстори који су за потребе наше сарадње ставили на располагање простор својих уметничких атељеа, малих радионица.

Кроз двосеместрални, односно шестосеместрални наставни план и програм, предавачи – мајстори уметничких заната углавном кроз практичан рад са полазником, али маштовито и са самопоуздањем, преносе примењива знања и припремају их за радно ангажовање после завршетка наставе. Наглашавамо да је наше партнерство у реализацији овог уметничко-образовног програма у установи културе а не образовања, уствари један интерактивни, креативни и веома одговоран процес.

Могућност развоја креативног талента на нов/стари начин, развијање техника и вештина интерпретације у складу са народним уметностима и традиционалном материјалном и духовном културом, оживљавање веза са прошлошћу зарад будућности, усложњавање уметничких пракси, уметност ван институција уметности као и комуникација са новом публиком, подстичу процесе учења; они су засновани на култури сећања и истраживачким иницијативама, тзв. „живој настави“, испитивању граница традиционалне праксе и стварању другачијих облика разумевања и перцепције сваке од ових уметничких грана, која је имала сопствену развојну линију, а ипак су биле повезане многим везама и уклапале се као јединствена целина у заједницу.

Програмска оријентација Галерије Степениште и Врачарска башта везана је и за организацију изложби и јавне наступе ученика и уметника Старих заната, а у оквиру Резиденцијалног програма позиваћемо уметнике старих заната да гостују и држе радионице, односно презентације у Шуматовачкој у складу са годишњим плановима и програмима.

Од свог настанка Шуматовачка подржава различите врсте уметничких концепција, с тежњом да се развије потпуно нова и другачија уметничка сцена Београда у међуодносу са европским и светским ликовним дешавањима, различитим уметничким праксама и читањима.

Желели бисмо да допринесемо обогаћењу осећаја културног идентитета. У промоцији споне између прошлости и будућности, сегмента културе и образовања, сарадње на локалном, регионалном нивоу, као и кроз дугорочну сарадњу са земљама Европе, промовисала би се акутна потреба интензивирања културног живота, указало би се на неопходност трансформације уметничких институција, подизања свести, укључивање различитих циљних група као и на значај сталног унапређења и обогаћења образовања, а посебно на изналажење нових путева комуникације са сегментираним, мултикултурном и све бројнијом млађом публиком.

Шуматовачка ставља акценат на неопходност значајних реформи образовног система, као и на неопходност конкуренције квалитета.

Данас, српска уметничка сцена пролази кроз узбудљиве социјалне промене, стварајући потпуно нову слику.

Врло значајан аспект тих процеса односи се на реформе и транзицију у нашим институцијама културе.

Шуматовачка је међу оним уметничким организацијама и институцијама које су, свесне оправдане потребе за ревидирањем досадашњег рада и стратегија, реаговале како би створиле реалан и одржив простор у коме ће се развијати већи и суштински интерес за уметничко-образовне програме и садржаје далекосежнијег карактера који комуницирају како са временом, актерима, публиком, критиком, тако и међусобно.

мр Кристина Плањанин Симић

мр Драгана Стојановић

Слободан Балаћ

Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Кикинди

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА ФОЛКЛОРА У ВИСОКОМ ШКОЛСТВУ: СТРАТЕГИЈЕ И РЕШЕЊА

Како интегрисати или уклопити народну уметност и културу у нове стратегије и културну индустрију у временима транзиције? Питања која се прва намећу у вези са овом тематиком јесу: које место данас заузима народна кул-

тура у јавном, медијском и политичком простору? Које је место у прошлости заузимала и који су то фактори који утичу на њено место и положај у медијском простору? Које би место требало да заузима и какав је значај њене боље позиционираниости за целокупно наше друштво?

Да бисмо барем површно дотакли позиционо место народне културе у данашњем јавном, а посебно медијском и политичком простору, довољно је да погледамо ТВ програме, заступљеност наведених садржаја као и термине емитовања који свакодневно утичу на просечног гледаоца. Увидећемо забрињавајуће резултате, посебно ако знамо да су управо јавни медијски сервиси ти који би требало да негују културне и традицијске садржаје на ТВ програму, као и да великим делом приказују емисије које ће се бавити вредностима културе и традиције..

Које би место требало да заузима народна уметност у јавном, медијском, политичком и институционалном простору и какав би био значај њене боље позиционираниости за целокупно наше друштво? Свакако би требало да заузима много бољу позицију од ове коју данас има, после свих претходно наведених података. Разрешавање питања увођења народне културе и традиције у јавни простор кроз увођење народне културе у школство свакако би умногоме допринело целокупној бољој позиционираниости народне културе у Србији, тако да би, верујемо, дошло до промене данашње слике јавног, медијског и политичког простора.

У плуралном друштву, друштву етничке, традицијске, језичке, религијске, културне различитости, актуелни централни проблем јесте како образовати младу генерацију да усваја знања и успешно комуницира са представницима и других и другачијих традиција - култура? На шта би се требало усредсредити приликом изучавања, истраживања народног стваралаштва у учионици и другим контекстима учења и предавања у будућности? Како припремити студенте за стваралачко доживљавање и интерпретацију традиционалног дела?

Да бисмо одговорили на ова питања потребно је поставити стандарде који се односе на улогу високог школства у поступку мотивације студената за народно стваралаштво у сврху неговања и очувања сопствене културе. Затим, омогућити интеркултурализму да оствари интеракцију међу припадницима различитих традиција (култура) како би се васпитање и образовање значајније остварило преко модела културне комуникације.

Уз добро познавање научног подручја, потребне су још и специфичне вештине управљања и подстицања изучавања народних тековина и традиција, истичући значај и неопходност да се народна култура инкорпорира у студијски програм. Савремена високошколска установа већ данас треба да постане другачија, јер су и нове генерације младих другачије. То указује на потребу планирања и осмишљавања корака који ће водити ка већем интересовању за

народно стваралаштво као би се студенти и уопште млади људи подстакли на изучавање народне културе и фолклора кроз дефинисане студијске планове и програме.

За сада јединствени студијски програм који спаја етнокоролошку, етномузиколошку и етнологску научно-теоријску методологију истраживања са достигнућима педагошких дисциплина, промовишући на тај начин интердисциплинарни, комплексни приступ питањима фолклора јесте смер *Васпитач за традиционалну игру* који од 2006. године функционише на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Кикинди. Смер за сада постоји на основном струковном и специјалистичком струковном студијском нивоу, а основна мотивација запослених на смеру јесте да пре свега заинтересују, а потом и оспособе млађу генерацију - студенте за рад са децом предшколског и школског узраста на тему не само упознавања и препознавања фолклора, односно овладавања фолклорном грађом, већ и за рад који ће деци, као најмлађој генерацији, омогућити мултидимензионални увид у појам и друштвену важност фолклора као контекстуализованог материјала који открива много више од своје грађе, облика и структуре.

Наиме, фолклор је материјал - наслеђе отворено варирању, промени и селекцији, и као такво, функционално, у сталном покрету и прилагођавању актуелном друштвено-политичком окружењу унутар кога бива (про)извођено оно може опстати и остати интересантно и значајно и генерацијама које долазе, остварујући тако свој континуитет кроз време. Шароликост и разноврсност фолклора, дакле, не мора бити фактор који раздваја генерације, класе или етницитете - напротив - фолклор као симптом различитих друштвених дискурзивности управо може бити средство препознавања важности интеркултурног дијалога који заузима кључно место у већ одвијајућој пост-пост-модерној реалности.

др **Весна Марјановић**

Начелник Одељења за проучавање народне културе
Етнографски музеј у Београду

ПРЕСЕК СТАЊА НАРОДНЕ КУЛТУРЕ У СРБИЈИ

Присталице постојања две културе унутар друштва или већих друштвених система подразумевају да су на сцени у истој равни више облика издиференцираних култура које се подједнако и разликују и прожимају. Ипак, могуће је јасно уочити на теоријском плану поларизацију културе једног народа

(друштва) на два основна, темељна модела културе или две културе: водећу и подређену, учену и традиционалну, елитну и народну (Бандић 1990:10-11). Под народном културом се у овом контексту подразумева култура народних маса, тј. најширих слојева друштва. Па ипак, та народна култура нигде, па ни у Србији није анонимна, често је неправично повезана са руралном средином и традицијом, чији су преносиоци сагледани на вертикалном плану, генерацијски унутар ширих и ужих заједница.

Народна култура датог времена (и у историјским димензијама) мора се разумети изнутра, њеном сопственом логиком, а потом треба приступити њеном разматрању и смерницама очувања. Тако постављени задатак потребно је третирати у ширим оквирима да би се спознали и одредили социјални односи који су између себе комплементарни. Заправо како проблем третира А. Гуревич, у смеру културе и друштва који се јављају као два лица система чија је одлика јединствено функционисање и чије промене зависе једне од других (Гуревич 1994:13).

Сходно томе, изградњом механизма за потребе разумевања народне културе у протеклим временима у Србији, оформљене су одређене институције које су имале шири контекст „обrade“ народне културе – од ентузијаста 19. века и прикупљене српске етнографске грађе похрањене у архивско одељење СКА (крај 19. века) па до формирања Етнографског музеја у Београду (1901. године) и разгранате мреже сакупљених етнографских збирки по комплексним музејима дилем Србије. У другој половини 20. века формирају се научни институти у САНУ: Етнографски, Балканолошки, Етномузиколошки. Струковна удружења после Другог светског рата су била у успону попут друштва фолклориста (конгреси Савеза фолклориста Југославије, Савеза музеолошких друштава, Етнологског друштва Србије и тд.).

Приликом струковних окупљања, на симпозијумима и конгресима стручњаци су износили резултате стручног и научног рада о народној култури. Услед свих друштвених, политичких и социјалних потреса 90-их година 20. века дошло је до реструктурирања већине институција и удружења, а многа још увек ни у 21. веку нису дефинисала своју улогу у новим и измењеним околностима.

Једино је своју позицију у друштву задржао играчки и певачки фолклор – подржан у протеклим временима од стране државе СФРЈ нарочито у другој половини 20. века до данас, и остао је легитимни облик изражавања умећа, стваралаштва и идентитета како код српског, тако и код свих етничких заједница у Србији.

Очување и/или развој

Секторски или међусекторски приступ - има ли Србија посебну културну политику усмерену на ову област?

Преструктурирање досадашњег рада на неговању народне културне баштине започето је почетком 21. века. Интензивнији захвати су уведени на културну сцену Србије по приступању, ратификовању *Конвенције о нематеријалном културном наслеђу* (маја 2010. године). Тадашње Министарство културе и медија Републике Србије је започело, а и данас се наставља, низ едукација на регионалном нивоу о циљевима и предностима регистровања нематеријалне културне баштине у држави Србији, ради формирања савремене базе података. Дакле, носилац и покретач је држава која делује кроз Министарство културе, информисања и информатичког друштва, иако је новооснована асоцијација *Музејско друштво Србије* покушала да покрене још 2005. године расправу о новоформираном термину и контексту нематеријалне баштине (Зборник радова, прва свеска) а што се нигде, из непознатих разлога, данас не спомиње у стручним круговима, нити му се придаје важност.

Добија се утисак да само оно што се одреди на вишем (државном) нивоу од 2010. године има снагу и изглед да преживи (тј. да се финансира). Одређивањем улоге националног координатора за нематеријалну баштину од стране Министарства културе, информисања и информатичког друштва РС изгледало је да ће се усмерити рад ка новим потребама разумевања сопствене културе и бриге за њеним очувањем, али то се није догодило због све учесталије потребе изричитих ставова који третирају „подобне“ и „неподобне“ стручњаке, без обзира на њихове остварене резултате у дугогодишњем раду. Коначно, формирање Комисије и Комитета за нематеријално културно наслеђе у мају 2011. године при Министарству требало је да наговести јасне циљеве културне политике Србије, али ни то до сада није донело резултате јер се, осим оснивачког састанка одржаног у Министарству, у присуству помоћника министра за културно наслеђе, ниједно новоосновано тело није састало нити донело стратегију рада.

Поред ових тела, у августу 2011. године пристигао је предлог за одређивање регионалних представника (повереника) који би радили на истицању актуелних појава народне културе у ширим и ужим срединама и пружали помоћ у реализацији постављених тема. Превасходно се мислило на техничку помоћ у тражењу адекватних саговорника и носилаца самих дефинисаних облика нематеријалног културног наслеђа (игра, обичаји, ритуали, умеће и занати, језик, народно стваралаштво) који улазе у пет категорија за УНЕСКО-ву Листу нематеријалне културне баштине. Ни до данас нису јасне улоге ових кадрова постављених такође од стране Министарства културе, информисања и информатичког друштва, с обзиром на то да су се на списку нашли стручњаци који нису директно повезани с етнолошком обрадом терена и евидентирањем карактеристичних примера које би требало поставити на листу националног регистра (пример из Војводине – архитекта или из региона јужне Србије – филозоф).

Посебно место у свим садашњим структурама рада на нематеријалној културној баштини поверено је Етнографском музеју у Београду који је од оснивања 1901. године па до данас радио и ради са својим стручним кадром на прикупљању, обради, заштити и проучавању материјалне, социјалне и духовне културе народа у Србији. Некада с више, а некада с мање успеха, бар до данас су евидентни показатељи сакупљени у годишњој публикацији Етнографског музеја, Гласнику ЕМ, затим у архивској теренској грађи, у бази података музејских збирки, посебним монографским публикацијама, каталозима изложби и збирки (само да поменем велики стручни и научни допринос др Слободана Зечевића, једног од директора ЕМ у представљању и разумевању народне духовне културе с акцентом на североисточну и источну Србију, као и запажен рад Љубомира Рељића, Петра Костића, др Софије Костић и др.).

Дакле, од друге половине 2008. па до данас у процесу је формирање нових облика устројства и позиционирања одређених „подобних“ кадрова, док је суштина још увек завијена негде у маглу и само добија поене на реторичкој форми.

Према упутствима с виших инстанци (у овом тренутку је то Министарство културе, информисања и информатичког друштва Републике Србије) начињена је, али не и правно верификована, нова организација националне установе (ЕМ) где је већи део организационих целина посвећен нематеријалном културном наслеђу. Без обзира што нема своју правну верификацију Центар за нематеријално културно наслеђе у Музеју ради више према политичким смерницама, са ангажованим кадровима, а тако се и финансира од стране Министарства. Стручни (музејски саветници) и научни кадар (Музеј има 2 доктора наука, 3 магистра, 1 мастера) је маргинализован и повлачи се само у сегментима када треба нешто извршити а никако и одлучити, проценити, еволуирати, одобрити, потврдити или чак спровести. Напомињем да се Центру (иако правно не постоји) достављају финансијска средства из буџета, а да запослени не знају по ком основу и према којем програму се бирају истраживачи, верификују предложене теме (попут истраживања вампиризма у Србији и сл.) и шаљу на теренска истраживања.

Досадашњи рад на овом пољу (у свих 110 година) готово је маргинализован и потиснут у неки други план сходно актуелној политици.

Често је присутна и расправа о сврсисходности самих музејских збирки иако се оне и даље третирају у свом интегралном својству значења дате културе и морале би према важећем Закону о покретним културним добрима да буду приоритет рада Музеја. Стога се ствара простор за потпуно погрешно разумевање свих видова народног стваралаштва па и народне културе у целини.

У овом тренутку, како је претходно поменуто, финансијски подржано, али не и званично, правно верификовано, замишљено одељење – *Центар за нематеријално културно наслеђе* на челу с националним координатором спроводи „истраживања“ на терену *ad hoc*, без евалуације приспелих пред-

лога, за сада, само за потребе теренских истраживања појава. Даље, није уследила пракса прикупљања детаљних извештаја истраживача по обављеним теренским радовима, тако да се „квалификовани“ кустоси и други сарадници слободно крећу на терену према свом афинитету и оном што су сами замислили, а резултати још увек нису видљиви. Илустрације ради вратићу се на споменуто тзв. истраживање *вампиризма* у Источној Србији ради стварања „српског брэнда“ и евентуалног уписа такве појаве у регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије.

Али, да није све тако тамно, истичем позитивна искуства с почетним радом на ревитализацији старих заната, но то је у самом зачетку и на терену нема неких већих одјека до сада (објављен је 2010. године један Зборник радова финансиран од стране Министарства трговине). Музеј, сем у датом времену изложбе, није се више укључивао у рад на одрживости одабраних старих заната (попут нпр. Етнографског музеја у Будимпешти).

Општи утисак који се намеће јесте да су стручњаци у новим условима видели свој лични интерес а не интерес културе у којој раде и за коју раде. Народна култура је ту секундарна и само алат за што боље и брже позиционирање без обзира на стручност, постигнут степен у стручном и научном образовању. Бављењем избора подобних персоналних кадрова заправо се успорава квалитет рада на сагледавању, креирању и успостављању равнотеже у сагледавању народне културе у ширем контексту. Уместо да се уједине сви потенцијали друштва од едукације, аматеризма и удружења до специјализованих институција са потврђеним стручним кадровима оваква хаотична слика само имплицира незрелост друштва у целини да се ухвати у корак с временом.

Дисперзија културе и културне политике на примеру покрајине Вендеје у Француској:

– На првом месту када се износи овај пример мора се имати у виду веома добра инфраструктура у самој Покрајини. Самим тим створена је могућност да се становништво задржи у свом завичају а да култура буде саставни део њиховог живота.

Пример и образложење

У посети Центру за културу Кладово и Општини Кладово током јуна месеца 2009. године боравили су високи представници из покрајине Вендеје из Француске. Домаћини овој делегацији су били госпођа Жаклина Николић, директор Центра за културу Кладова, господин Дејан Николић, председник општине Кладово и проф. Срђан Адамовић, лектор за српски језик у Стразбуру. На њихову иницијативу је организована посета високе делегације из покрајине Вендеје, и то српским националним музејима у Београду: Народном музеју, Етнографском музеју и Музеју Српске православне цркве.

После стицања увида у културну баштину Републике Србије, гости из Француске су предложили и културну сарадњу у виду заједничке изложбе сва три наведена музеја у Фемороу, у Цркви рудара и у Музеју рудара (симболично представљање сведеног дела изложбе *Маске и ритуали у Србији*). До остварења идеје и реализације изложбе *Србија, свето тле европске културе*, аутора др Весне Марјановић, музејског саветника у Етнографском музеју у Београду и Бранке Иванић, музејског саветника у Народном музеју у Београду, дошло је марта месеца 2010. године у време представљања националних паркова света у Покрајини Вендеји, у Француској.

Село Феморо, где је приређена изложба, броји 250 становника и удаљено је од главног града Покрајине Вендеје Ла Рош сур Јона 90 км према западу где је до пред крај 20. века било развијено рударство. По затварању рудника лигнита, у згради подигнутој изнад угљенокопа отворен је Музеј рударства с могућношћу разгледања и подземних ходника где је постављена експозиција посвећена радном дану рудара у руднику.

Прва изложба *Србија свето тле европске културе* реализована је у рударској цркви док је друга - *Маске и ритуали* била у Музеју рудара.

Музејске изложбе из Србије у трајању од 45 дана видело је 4800 посетилаца – од деце до одраслих.

Ово је само један мали пример организовања културе на ширем подручју Вендеје, јер култура према представницима из Савета покрајине мора бити доступна свим пореским обвезницима и на транспарентан начин реализована на целом простору Покрајине. Стога, народ и шира публика ове покрајине има прилику да се посредством изложби, позоришних представа, музичких догађања, перформанси, и кроз друге форме упозна путем реализације у свим мањим местима на целокупној својој територији и то како са сопственом културом тако и са другим културама Европе и света.

др **Јелена Јовановић**

Музиколошки институт САНУ, Београд

МОГУЋНОСТИ ОЧУВАЊА И ПРЕЗЕНТОВАЊА ТРАДИЦИОНАЛНИХ ОБЛИКА ПЕВАЊА, СВИРАЊА И ИГРАЊА У СРБИЈИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА

Генерално, стари облици народног певања и свирања у Србији данас изумиру, или су потпуно изумрли из свог природног контекста. О њиховом оживљавању у пуном значају који су некада имали данас не може бити гово-

ра. Међутим, рад на реконструкцији и реинтерпретацији има велику шансу да добије на значају и на вишем институционалном нивоу.

Са задовољством можемо констатовати да је, у односу на време од пре десетак до петнаест година (в. чланак Ј. Јовановић, „Оживљавање српског музичког фолклора, његове могућности и методолошки проблеми“, 26. *Сабор*, Топола 1998, 29-31) ситуација у Србији у позитивном смислу значајно другачија кад је реч о активном односу према музичкој баштини земље. Данас у Србији постоји више **институција** унутар којих се систематски ради на очувању народне музике (певања и свирања) и играња. То су, пре свега, музичке школе „Мокрањац“ у Београду и Краљеву и „Коста Манојловић“ у Смедереву, где су формиран специјализовани одсеци за ову врсту извођаштва. У најновије време у Београду постоји и приватна иницијатива за оснивање школа истог профила. Бројна културно-уметничка друштва у оквиру својих активности неретко негују праксу певања и свирања у традиционалном виду, а од пре неколико година и Национални ансамбл „Коло“ много полаже на формирање традиционалног репертоара. Интересовање за ову врсту музицирања је, може се рећи, и у професионалном и у аматерском свету велико, и има изгледа да се даљи напори на овом пољу унапређују и да у перспективи дају озбиљне резултате.

Искуство етномузиколога који едукују младе у домену традиционалног (народног) извођаштва, укључујући и моје лично искуство на овом пољу, показује да **временска и генерацијска дистанца** у односу на прошло време и на контекст у којима су ове песме и свирка били заступљени, не мора бити отежавајућа, већ олакшавајућа околност за даљи рад на њиховом очувању. Наиме, представници младих генерација неретко су утолико више заинтересовани за овај жанр уколико га мање везују за социјалне и економске оквире у којима је он живео током протеклих времена, они желе да се њиме баве као аутономним музичким жанром, са сасвим специфичним и утолико веома атрактивним особинама, које се у другим музичким жанровима не могу наћи. Отуда, оправдано је мишљење да постоји добра основа да се рад на очувању традиционалног музицирања, певања и свирања може сматрати одрживим пројектом.

Позитиван пример повезивања делатности туристичких организација са институцијама које се баве очувањем традиционалне музике представља активност Туристичке организације Топола. Њену презентацију на Сајму туризма редовно прати наступ фолклорних ансамбала КУД-а „Оплепац“ из овог места. Туристичка организација помаже и Сабор народног стваралаштва у Тополи, водећу смотру изворног музичког стваралаштва у земљи. Један од пратећих програма Сабора од 2011. године је и манифестација *Сусрети младих певачких група Србије*, са концертом и округлим столом намењеним младима, а посвећен темама везаним за опстанак традиционалних форми музицирања данас.

Генерално, **привредни потенцијал туризма** може се повезати са већ постојећим саборима и фестивалима у Србији, који окупљају велики број посетилаца, а и извођача традиционалне музике. Ови фестивали се одржавају у дане када се традиционално одржавају сабори у одређеним местима, већином о црквеним празницима, и задатак туристичких организација могао би бити да та редовна окупљања представе широј јавности и тиме их учине доступнијим ширем кругу заинтересованих посетилаца, па и туриста. У тим контекстима често је презентовано и традиционално музицирање, у врло широком спектру, што би могло бити од значаја за све учеснике у организацији, а и велики подстрек за саме носиоце ове праксе, јер тиме овакав начин музицирања добија потврду да је привлачан и за посетиоце изван саме локалне заједнице која га негује.

Стручњаци (етномузиколози и етнокорееолози) који се традиционалним музицирањем и игром баве не само теоријски, већ и практично, у домину примењене / апликативне етномузикологије, треба да у овом послу добију заслужено место. Реч је о високој свести о свим параметрима које је потребно следити и поштовати да би се рад на очувању музичке баштине спроводио на најбољи могући начин. Ови облици музицирања имају, како се у пракси показује, велику друштвену и васпитну улогу. С друге стране, њихова естетска вредност *по себи* може се досегнути само врхунским извођењима, постављених као императив (видети детаљније: J. Jovanović, *Questioning the Possibility of Revitalizing Traditional Rural Songs in Topola, Serbia*, in: *Applied Ethnomusicology: Historical and Contemporary Approaches*, Cambridge Scholar Publishing, Castle on Tyne 2010, pp. 161–179). То значи да захтев за високим професионализмом у овом домену могу задовољити једино зналци попут етномузиколога и етнокорееолога-практичара.

Афирмисање наше баштине ради аплицирања на Листу УНЕСКА само је један од додатних јаким аргумената за улагање рада и материјалних средстава у очување наших традиционалних облика певања и свирања.

Оливер Ђорђевић,
уредник магазина „Етноумље“

ПОТЕНЦИЈАЛ „WORLD MUSIC“ У ОЧУВАЊУ ТРАДИЦИОНАЛНЕ МУЗИКЕ И ЊЕНИХ ОБЛИКА У СРБИЈИ

Традиционална музика је „жива материја“ која се мењала вековима. Уколико постоји етика непонављања уопште у усменој традицији, која су онда

мерила да неку песму означимо „строго“ традиционалном, и да ли је могуће стварати традиционалну музику и у XXI веку?

За „world music“ се може рећи да је алтернативни израз, кадар да донесе препород музици уопште, пре свега захваљујући својим разликама у односу на постојећа западна музичка струјања. То је музика заснована на традицији, настала укрштањем различитих традиционалних музика са савременом популарном музиком у производ који има најсветлију будућност.

Из разлога масовности, с обзиром да је у Србији тренутно активно око 150 састава и више од 500 уметника „world music“ опредељења, и места које заузима у популарној култури Србије, *сматрамо да је овај музички полижанр са снажним потенцијалом у погледу заштите традиционалне музике и облика насталих на њеној основи.*

„World music“ у Србији зачео је отприлике у време када и у остатку света. Појавом овог музичког полижанра, 1980-их година, интересовање за традиционалним музикама је порасло с обзиром да „world music“ заступа идеју да је традиционална изворна музика сваког народа на свету глобалног карактера и да припада глобалном наслеђу целокупног човечанства. Ово је значило да традиционалне музике неће остати предмет интересовања само локалних заједница и етномузиколога, већ да ће се носачи звука са музичким фолклором, превасходно из земаља Трећег света, преко ноћи наћи на полицама у развијеном Западу.

Уметници „world music“ оријентације у Србији, и уопште на Балкану, налазе се између две ватре. Суочени су са захтевима локалне публике која од њих очекује модерне поступке у третирању традиције и фјужн производе, док конзументе са Запада, сасвим супротно томе, из године у годину интересују што сировији традиционални музички облици (српска „грокталица“ и „орзалица“ доживеле су овације у амстердамској „Concertgebouw“).

Најснажнија помоћ „world music“ уметницима може се пружити преко њихових интересних удружења у којима и сами морају бити веома активни.

У Србији је регистровано неколико организација које заступају интересе уметника „world music“ опредељења и настоје да им у мањој или већој мери помогну. Најзначајнија су следећа удружења: „World music асоцијација Србије“, „Београдска танго асоцијација“ и „Reggae Serbia“.

Начин да се уметницима најделотворније помогне је у организовању музичких радионица (налик онима које су успешно водили Војин Малиша Драшкоци и Борис Ковач половином 1990-их година), округлих столова (са еминентним учесницима-етномузиколозима, музиколозима, промотерима), објављивању публикација које се баве теоријом, историјом, критиком и естетиком „world music“, објављивању промотивних музичких издања, сарадњи са музичким фестивалима и сл.

Сарадња ових и других удружења са државним институцијама је свакако неопходна. Модели партнерских односа између „world music“ удружења

(НВО) и државних институција, годинама уназад успешно функционишу у готово свим земљама Европске Уније. Рецимо, организације „World Music Denmark“ у Данској и „Samspill International Music Network“ у Норвешкој су примери успешног заступања интереса „world music“ уметника.

Контакти „World music асоцијација Србије“ са поменутиим организацијама, показали су да су њихови представници спремни да нам помогну са циљем да и у нашој држави направимо добар модел финансирања и сваке друге подршке уметницима, и који ће бити законски уређен.

мр **Саша Панчић**, сликар

ВИЗУЕЛНИ УМЕТНИК И КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Основна теза мог излагања је упућена јаснијем дефинисању елемената при градњи културног идентитета (највише ликовног), ослоњеног на фолклорно наслеђе.

Први елемент је архивирана етно грађа, други елемент је уметник са својим талентом и трећи елемент је савремени уметнички продукт. Ако немате један од ових елемената, који су узрочно повезани, ви немате живи културни идентитет.

Антрополошке и етнолошке науке су фолклорну заоставштину архивирале, проучиле и указале на њену аутентичну вредност. Занимљиво је да у нашој историји уметности скоро нема систематизованих текстова на тему ликовног наслеђа, који би указали на континуитет „слике“ као спознајног језика. И сама та чињеница лоцира проблем, доводи нас ближе дефинисању прекида. Кад кажем прекид, мислим на природни стваралачки ток, у којем савремена уметност користи етно ризницу у облику „репро материјала“. Преобликује га у језик савремене комуникације и садржине при чему веома пази да при тој „конверзији“ задржи основне елементе аутентичности.

Колико је важна очуваност архивске грађе, стваране у неком другом времену и под неким другим околностима, толико су услови за формирање уметника као преносиоца тог идентитета још важнији. Свакако да је држава та која је одговорна за стварање услова, преко образовног система, музеолошке праксе, и на крају самих услова у којима уметник ствара.

Веза између народне културе и савременог стваралаштва може се успоставити пре свега преко уметника и његовог дела. Једино кроз уметничко дело могуће је на најнепосреднији начин остварити синтезу ова два света који се тренутно схватају као потпуно супротни без икаквих додирних тачака. Умет-

ност, односно стваралаштво, има потребан потенцијал да превазиђе ову провалију и обједини ова два света у једну целину. Међутим, да би до тога дошло потребно је поново се вратити на улогу државне политике. Држава кроз своју политику треба да развија свест о неопходности очувања народне културе и на тај начин ствара друштво у коме ће овакви уметници настајати и развијати се.

То су дугорочне, системске ствари до којих се не долази преко ноћи. Оне се промишљају и гаје, попут нордијског дизајна, савремене јапанске културе, иранског филма. У овом тренутку код нас је приметан јаз између богате фолклорне грађе и жеље за профилисаним савременим културним идентитетом. Никакве преписане културне политике, нити преузети маркетинг неће нас довести до жељеног циља. То ће урадити једино УМЕТНИК одгајен у повољним условима своје средине.

Весна Јокановић, економист

Министарство културе, информисања и информационог друштва

РАСПОДЕЛА БУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА У ОБЛАСТИ КУЛТУРЕ

За културу је из укупног буџета Републике Србије у 2011. години издвојено један одсто с тим да треба имати у виду да је од ове године Министарству културе припојени и сектор телекомуникација (раније Министарство за телекомуникације), односно организационо посматрано:

РБ	НАЗИВ	РЕБАЛАНС 2011 БЕЗ НИП-а	ОДОБРЕНО НАЦРТОМ ЗА 2012	2012/2011Р %
0	1	2	3	4 (3/2)
1.1	460 Министарство телекомуникација	1.341.651.000	1.032.385.000	76,9%
1.2	820 Министарство културе	2.737.314.000	2.054.591.000	75,1%
2.1	820 Установе културе	3.359.830.000	3.276.561.000	97,5%
1.2+2.1	УКУПНО МК-УК	6.097.144.000	5.331.152.000	87,4%
3.1	140 Управа за дигиталну агенду	21.596.000	28.384.000	131,4%
1-3	ТОТАЛ	7.460.391.000	6.391.921.000	85,7%

Другим речима учешће културе у буџету је у реалности мање и износи око 0.6% од укупног буџета. Опредељена средства у 2011. години за Културу (6.097.144.000 динара) распоређују се тако да Министарство културе за своју редовну и програмску делатност добија 45% укупног износа (2.737.314.000 динара), а установе културе (3.359.830.000 динара) 55%, односно у 2012 у укупном износу (5.331.152.000 динара) Министарство учествује са 38% а установе са 62% или како следи у табеларном приказу:

Министарство културе				
РБ	НАЗИВ	РЕБАЛАНС 2011 БЕЗ НИП-а	ОДОБРЕНО НАЦРТОМ ЗА 2012	2012/11 %
0	1	2	3	4(3/2)
	11800 РАЗДЕО 25	6.097.144.000	5.331.152.000	87,4%
1.1	820 Култура	2.737.314.000	2.054.591.000	75,1%
<i>1.1.1</i>	<i>Линијски буџет</i>	<i>2.725.314.000</i>	<i>2.040.591.000</i>	<i>74,9%</i>
411	плате и додаци запослених	73.348.000	78.260.000	106,7%
412	социјални доприноси на терет послодавца	14.832.000	14.500.000	97,8%
413	накнаде у натури	500.000	600.000	120,0%
414	социјална давања	2.671.000	2.672.000	100,0%
415	накнаде за запослене	3.000.000	2.700.000	90,0%
416	награде	211.000	205.000	97,2%
421	стални трошкови	5.705.000	6.500.000	113,9%
422	трошкови путовања	6.279.000	7.000.000	111,5%
423	услуге по уговору	19.064.000	30.000.000	157,4%
424	специјализоване услуге у култури	1.326.319.000	863.200.000	65,1%
425	текуће поправке и одржавање	220.000	720.000	327,3%
426	материјал	4.672.000	5.700.000	122,0%
451	субвенције	488.366.000	305.030.000	62,5%
462	дотације за међународне чланарине	14.000.000	14.000.000	100,0%
463	трансфери другом нивоу власти	267.006.000	240.000.000	89,9%
472	посебна признања уметницима	288.000.000	288.000.000	100,0%
481	дотације за невладине организације	202.400.000	180.000.000	88,9%
482	порези,обавезне таксе и казне	1.000	300.000	
483	новчане казне и пенали	6.993.000	1.000	0,0%
485	накнада штете	1.200.000	1.000	0,1%
511	зграде и грађевински објекти	0	1.000	0,0%
512	машине и опрема	526.000	1.200.000	228,1%
515	нематеријална имовина	1.000	1.000	100,0%
551	НИП	19.725.000	0	0,0%
<i>1.1.2</i>	<i>ИПА</i>	<i>12.000.000</i>	<i>14.000.000</i>	<i>116,7%</i>

424	ЦУЛТЕМА	0	2.000.000	0,0%
462	Контрибуција, „Култура 2007-13“	12.000.000	12.000.000	100,0%
1.2	820 Установе културе	3.359.830.000	3.276.561.000	97,5%
411	плате и додаци запослених	1.660.728.000	1.717.202.000	103,4%
412	социјални доприноси на терет послодавца	298.704.000	308.862.000	103,4%
413	накнаде у натури	5.913.000	6.500.000	109,9%
414	социјална давања	6.562.000	7.000.000	106,7%
415	накнаде за запослене	71.191.000	75.000.000	105,4%
416	награде	14.001.000	14.000.000	100,0%
421	стални трошкови	290.261.000	320.000.000	110,2%
422	трошкови путовања	11.793.000	10.000.000	84,8%
423	услуге по уговору	102.836.000	110.000.000	107,0%
424	Специјализоване услуге у култури	386.550.000	365.000.000	94,4%
425	текуће поправке и одржавање	36.102.000	40.000.000	110,8%
426	материјал	51.582.000	55.497.000	107,6%
481	Дотације за невладине организације	37.000.000	40.000.000	108,1%
482	порези,обавезне таксе и казне	850.000	500.000	58,8%
483	новчане казне и пенали	7.099.000	2.000.000	28,2%
511	Зграде и грађевински објекти	334.512.000	150.000.000	44,8%
512	машине и опрема	25.145.000	25.000.000	99,4%
515	нематеријална имовина	19.001.000	30.000.000	157,9%

Од укупног износа који добија, Министарство културе троши 85% средстава на програмску делатност, а 15% на текуће трошкове. На другој страни, потпуно је обрнута ситуација у случају установа културе које 73 % од укупно добијеног износа намењују за текуће трошкове, а 27% за програмске делатности.

Међу четрдесет установа културе које се финансирају из буџета, неке од њих се на неки начин баве очувањем народне културе – *Национални ансамбл Републике Србије Коло, Музеј „Старо село Сирогојно“, Музеј наивне и маргиналне уметности, Ансамбл Венац, Музеј примењене уметности и Етнографски музеј*. Истовремено, у оквиру средстава које Министарство одваја за савремено стваралаштво, народне уметности учествују са око 0.8 одсто стриктно посматрано, али је овај проценат реално око 4-5%, имајући у виду да се народно стваралаштво реализује и кроз конкурсе из разних области стваралаштва, али и кроз финансирање разних удружења (ек- 481:

ЕК	ОПИС	ПЛАН	Учешће ЕК у средствима програма	Учешће области у средствима програма	Учешће програма у области
	Приходи из буџета	1.669.580.946	100		
424	Специјализоване услуге у култури	1.203.804.000	72,1	100	100,0
	ЗАШТИТА	164.000.000		33,1	90,4
	<i>Заштита и презентација наслеђа</i>	<i>148.283.000</i>			15,6
	<i>Међународна сарадња у области културног наслеђа</i>	<i>14.137.000</i>			2,4
	<i>Сарадња са УНЕСКО-ом и Саветом Европе</i>	<i>1.580.000</i>			0,2
	СТВАРАЛАШТВО	1.039.804.000		66,9	100,0
	<i>Кинематографија</i>	<i>409.462.000</i>			39,4
	<i>Позоришно и плесно</i>	<i>47.000.000</i>			4,5
	<i>Музичко</i>	<i>42.000.000</i>			4,0
	<i>Ликовно, визуелно и мултимедије</i>	<i>34.990.000</i>			3,4
	<i>Књига и књижевност</i>	<i>172.000.000</i>			16,5
	<i>Програми за КиМ</i>	<i>5.000.000</i>			0,5
	<u>Народно стваралаштво и културно уметнички аматеризам</u>	<u>7.800.000</u>	-	-	<u>0,8</u>
	<i>Стваралаштво особа са инвалидитетом</i>	<i>4.900.000</i>			0,5
	<i>Научни рад и култура младих</i>	<i>6.765.000</i>			0,7
	<i>Стваралаштво националних мањина</i>	<i>10.800.000</i>			1,0
	<i>Срби у иностранству</i>	<i>5.000.000</i>			0,5
	<i>Међународна сарадња</i>	<i>198.093.000</i>			19,1
	<i>Децентрализација и промоција културе - СуС</i>	<i>33.000.000</i>			3,2
	<i>Посебне стимулације уметности</i>	<i>57.394.000</i>			5,5
	<i>Рад стручних комисија</i>	<i>5.600.000</i>			0,5
462	Трансфери међународним организацијама	26.000.000	1,6		100,0
463	Трансфери другом нивоу власти	217.651.166	13,0		100,0

	ЗАШТИТА	217.651.166			
481	Дотације	202.400.000	12,1		100,0
	ЗАШТИТА	151.000.000			
	<i>Обнова манастира Хиландар</i>	<i>75.000.000</i>			<i>37,1</i>
	<i>Дворски комплекс</i>	<i>40.000.000</i>			<i>19,8</i>
	<i>Струковна и друга удружења</i>	<i>36.000.000</i>			<i>17,8</i>
	СТВАРАЛАШТВО	51.400.000			
	<i>Дотације у стваралаштву</i>	<i>51.400.000</i>			<i>25,4</i>
551	НИП	19.725.780	1,2		100,0

Расподела средстава је резултат опсежних билансирања расхода и прихода, односно прорачуна на основу законских критеријума као и стручних оцена комисија у вези програмских делатности појединих установа, које ће бити финансиране од стране државе, односно билансирања средстава за текуће пословање (број запослених, стални трошкови, опремање, реконструкције... односно на основу текућих трошкова који су у одређеним случајевима јако велики) у установама културе и преосталог дела средстава за нове програме и пројекте.

Уметници и културни радници у већини европских земаља нису поштеђени економске логике тржишта што конкретно значи да је уметник, као и свако други ко жели да пласира свој производ на неко тржиште, приморан да води рачуна о логици понуде и потражње, о структури својих корисника, као и да сам проналази средства за своје пројекте које, када их добије, мора да правда до најмањих јединица. У Србији имамо обрнут случај јер је уметност највећим делом финансирана од стране државе. Како не морају сами да налазе новац за своје пројекте, уметници и културни радници нису мотивисани, како у погледу трошења добијеног новца, тако и погледу односа према публици.

Драган Пантелић
УЦ „ТАЛИЈА“

ОЧУВАЊЕ ФОЛКЛОРНОГ НАСЛЕЂА И КУЛТУРНА ПОЛИТИКА СРБИЈЕ

Уметнички Центар „ТАЛИЈА“ основан је 1998. године и већ 13 година броји око 200 чланова у ансамблима песама и игара и народном оркестру.

Србију смо представљали са преко 400 концерата годишње одржаних на четири континета у САД, Мексику, УАЕ (Дубаи), Тунису, Кини, Тајвану, широм Европе. Већ годинама смо, према мишљењу најстручнијих жирија, бирани међу првих 10 ансамбала народних песама и игара у Београду.

Готово 80 % странаца који прођу кроз Србију крстарећим бродовима има прилику да ужива у концертима нашег ансамбла народних игара. Оснивачи смо Фестивала „Новобеоградско лето“ (2004. године) који је створен као фолклорни фестивал и низа фолклорних фестивала у Грчкој, Италији и Шпанији. Као политички неактивни склоњени смо и фестивал је сада све друго осим фолклорног! Позвани од општина других земаља, тамо доводимо децу и тамо организујемо фестивале са хиљадама учесника годишње.

Интензивно сарађујемо са ПУ „11.април“ Нови Београд у чијим просторијама радимо и „привремено“ гостујемо већ 10 година. Немање простора за рад не дозвољава нам да примимо ни 30% заинтересованих. Као и већина удружења која се баве очувањем народне традиције кроз игру и песму, ни ми немамо наше просторије и ни не очекујемо да ћемо их добити, бар не док се води оваква политика. Али чињеница да не можемо ни да добијемо своје парче земље и изградимо исте (или бар купимо исто), то је већ заиста трагично. Предност имају кладонице и клубови свих других врста.

Зар наш рад и циљеви нису најбољи начин одвлачења деце са улице и упућивање на праве вредности?

У нашим школама морао би се наћи час народне традиције, бар за млађе разреде. За то постоје већ спремни програми и само их треба ставити у функцију. УКНИС и Факултет за образовање учитеља играња имају и стварају кадрове који то могу квалитетно предавати. Ако се гвожђе кује док је вруће, онда би ово био потез којим би се корени приближили нашој деци и у њима сигурно трајно усадио осећај националног идентитета. О оплемењивању сваке личности (сваког детета), кроз народну игру и песму, не бих даље ни говорио.

Неопходно је повезивање предшколских и школских установа са удружењима која се баве очувањем народне баштине кроз песму и игру, да би се деца од малена усмеравала у школама и вртићима, а затим настављала у ансамблима народних песама и игара.

Ако на то додамо и сарадњу са Српском православном црквом добијамо целину која гарантује очување националног идентитета, и стварање код долазећих генерација, личности Домаћина како свог дома тако и читаве нам Србије! Треба додати да наши концерти широм света за Србе у дијаспори, такође враћају гледаоцима осећај припадности коренима и имају невероватан утицај првенствено на тамошњу децу и омладину.

Оснивачи смо УКНИС-а, (Удружења кореографа народних игара Србије). И у нашој струци је крајње време за увођење реда. Група истакнутих

кореографа на челу је удружења УКНИС, које има за циљ очување народне баштине од скрнављења и издвајање људи од струке, који то заиста доказано јесу, од самозваних учитеља играња недостојних струке. Сва струковна удружења су подржана од надлежних министарстава осим УКНИС-а које је најважније за очување народног стваралаштва!

Већ годинама се код нас води политика срозавања и уништавања традиционалне народне игре и песме, што је потпуно супротно напорима Европске Уније којој тежимо! Свугде је национални идентитет на првом месту и културна политика то подржава, само су код нас народно стваралаштво – наши корени, постављени на маргине.

Ансамбли народних игара и песама су већ деценијама најбољи амбасадори Србије у свету и сигурно један од наших најбољих производа у туристичкој понуди. Неопходна им је подршка кроз обезбеђивање сталног простора за рад, а затим помоћ око одржавања и набавке народне ношње, трошкова путовања и исплате стално или хонорарно запослених, а све у циљу опстанка и одржавања квалитета.

Неопходно је да се на сваком сајму туризма и сличној примочији Србије појави и по један наш ансамбл народних игара високог квалитета, јер то привлачи туристе и издваја нас од масе и понуде осталих земаља!

Неопходно је да се у школе поново уведе час народне традиције, на коме би се најмлађи упознавали с нашим песмама, играма и обичајима!

Неопходно је повезивање предшколских и школских установа, са удружењима за очување наше народне баштине кроз песму и игру, УКНИС-ом и Српском православном црквом.

Неопходно је да се УКНИС-у додели легитимно право лиценцирања кореографа, уметничких руководилаца, учитеља играња, као и кореографија, а све у циљу очувања народне баштине!

Неопходно је да се направи београдски фолкорни фестивал и као бренд постави на светску листу културних догађаја! Ако се зна да су многобројни градови на свету познати и популарни првенствено због својих фестивала, јасно је у ком правцу треба радити. Ако би то учинили и остали наши градови имали бисмо огроман број учесника и туриста из иностранста што би нам дало прилику да трајно поправимо искривљену слику о нама у свету, а истовремено и обогатимо туристичку понуду.

Неопходно је да се министарства: за културу, образовање, дијаспору, туризам, омладину и спорт као и Министарство вера, укључе у решавање многобројних проблема везаних за ову област.

ФОЛКЛОРНО НАСЛЕЂЕ У КУЛТУРНОМ ТУРИЗМУ

Култура представља саму суштину и предуслов развоја туризма, а туризам оптималан начин валоризације културе. Људске потребе које буде жељу за туристичким путовањем су културне природе. Свако туристичко путовање садржи елементе културе и премешта путника из једног у други културни амбијент. Све туристичке атракције макар и посредно одражавају аспекте културе на дестинацији.

Туризам почива на визуелној, вербалној и невербалној комуникацији што такође спада у област културе. Све су гласнији апели о потреби десекторизације културе и њеном повезивању са туризмом и другим сродним секторима (наука, пољопривреда, спорт...) јер она се сме бити недодирљива и издвојена из укупног живота. Нови трендови који одређују понашање туриста су: валоризација еколошки очуваних дестинација као производ подизања свести о очувању животне средине, пораст интересовања за културном понудом и све већи и чешћи захтеви за квалитетом производа и услуга. На раст популарности културног туризма утичу крупне промене на страни туристичке тражње која се заситила класичног и конвенционалног и тражи аутентично и едукативно, своју изгубљену „дидактичку играчку“.

Наступила је нова фаза туристичког производа са нагласком на културној компоненти производа, доживљају и комуникацији који омогућавају интелектуалније, специјалне активности и већу присност са дестинацијом. Понудом културног туризма интензивирају се позитивни утицаји туризма на културу и културе на туризам, а умањују негативни ефекти туризма како на рецептивно тако и на емитивно становништво. Култура и уметност се гутају очима и гледају отворених уста и све су мање пуки циљ путовања јер је туризам данас интегративни део културе.

На основу најновијих званичних статистичких података о доласку страних туриста у Србију доминира посета главним административним центрима и осталим туристичким местима која су више везана за културне а мање за природне атракције. Пословни људи користе слободно време за разгледање градова и околине али имају дилему шта је то традиционално и аутентично у српској култури. Веома често исту дилему има и домаће становништво које са сигурношћу не може да потврди који су гастрономски специјалитети аутентични, која музика, плес, обичаји, стилови... Ово не чуди јер је познато да је територија Србије имала улогу имиграционог средишта. Многобројне миграционе струје сусретале су се на овом простору, а највећи део њих имао је за резултат трајно насељавање појединих етничких група које су својим доласком донеле низ особености. У међусобним културним контактима зна-

чајан део њих је очуван у изворном облику, а део је измешан са наслеђем и новоствореним културним вредностима других народа.

Како разликовати домаће од страног, квалитетно од неквалитетног, уметност од кича и шунда, елоквентност од вулгарне реторике и створити робну марку, па и бренд? Немамо прави одговор на ова питања. Одсуство професионализма у култури и туризму Србије поготово ван већих градова, додатно отежава проналажење решења. Постоји чак и отпор према професионализацији уз изговор да се тако угрожава изворно, аутентично, аутохтоно...

Тако и даље живимо у времену аматера, „доброћудних српских домаћина“ који верују да је за госте најважније да добију што веће порције и што више попију. Упркос тешким временима и даље је присутан почетни ентузијазам, који је важан али недовољан, јер се на њему не базира квалитетна културно-туристичка понуда. Из пуког ентузијазма уместо јасног плана и организације рађа се импровизација која даље доводи до проблема у управљању, руковођењу, координацији и неконкурентности што почетне пословне амбиције претвара у разочарање, стагнацију и крах.

Култура и фолклорно наслеђе као њен интегрални део се развијају у оквиру све доминантнијег културног туризма. Пут културне самосвести, кроз очување културног наслеђа је пут ка културно - фолклорном туризму. Фолклорне, руралне, урбане и њихове комбиноване вредности везане су за природу, манифестације и друга различита културна дешавања. Фолклорна баштина Србије је солидна база за развој културног туризма, која се мора „оживети културним садржајима“.

Етнографско богатство подиже квалитет антропогених вредности. Оно представља достигнућа народног стваралаштва, која су код сваког народа јединствена и другачија од осталих, што доприноси њиховој аутентичности и већој туристичкој атрактивности. Туристи се у додиру са етнографским вредностима упознају са народима или областима и њиховом материјалном и духовном културом. Живот на овом простору под утицајем низа фактора одразио се на формирање врло сложеног етнографског наслеђа у оквиру кога многа добра поседују значајну културну вредност и изражене туристичке атрибуте, које је потребно истражити и туристички валоризовати.

Ова потреба проистиче и из чињенице да је процес настајања и очувања етнографског наслеђа Србије постао, у немирном простору западног Балкана, модел, образац опредељења да се уз толеранцију и разумевање различитости може културно и цивилизацијски напредовати.

Србија је конгломерат различитих култура. Њено етнографско богатство потиче од традиције и обичаја становништва различитог националног састава. Састоји се из богатог фонда, покретних и непокретних споменика. Народна стваралаштво је обогаћено и духовним вредностима које чине игра, песма, ношња и обичаји народа презентовани на бројним манифестацијама.

Богатство фолклора је важан антропогени туристички мотив. Етнографску разноврсност чини богатство фонда очуваних зграда и простора народног неимарства и остварења материјалне и духовне културе. Међутим, оно најчешће није у функцији туризма, па самим тим ни у културно-туристичкој понуди.

Поред форме, фолклорни-туристички производ, мора имати јасно изражене и препознатљиве облике испољавања. Фолкорна препознатљивост Србије се није потврдила кроз активно дешавање туризма, па су наведени елементи остали на теоријском нивоу, као симболи и чиниоци културне препознатљивости, које тек треба туристички валоризовати. Највећа слабост наведених елемената је њихова статичност.

Манифестације и културно-фолклорна дешавања су недовољно уочљива и скромно промовисана. Углавном имају добре мотивације али погрешну концепцију. Однос културе и туризма и њихова међузависност су и даље проблематични.

Неосмишљеност културних дешавања утиче и на имиџ туристичког производа, стога креативан потенцијал треба усмерити према квалитетном осмишљавању културно-туристичког лика Србије и промоцији њених вредности. Туризам преко одрживости треба да брине о културном, односно фолклорном наслеђу и културним дешавањима у Србији.

Држава није једина а и све мање је у могућности да финансијски партиципира културне догађаје који могу преко туризма да постану самоодрживи.

САДРЖАЈ

Сажетак	5
Предговор	7
Стање и перспективе.....	9
Термилошке недоумице.....	9
Политички дискурс.....	10
Очување и/ли развој.....	12
Ресорни и/или међуресорни приступ.....	14
Како одржати виталност народне културе.....	16
Аматеризам и/или професионализам.....	20
Питања управљања: национално, регионално, локално	21
Креативне индустрије/сектори	22
Улога међународно правних инструмената	27
Пракса популарне музике у Србији између глобализације тржишта и аутентичности сложеног наслеђа.....	28
Политика етнологије: компаративно истраживање односа према фолклорном наслеђу у Србији, БЈР Македонији и Хрватској	35
Србија; Србија – општи преглед.....	35
Македонија; Македонија – општи преглед.....	40
Хрватска; Хрватска – општи преглед.....	44
Закључна разматрања	50
Политички аспект	50
Уочени проблеми.....	55
Промене	57
Сценарио.....	58
Студија случаја Данила Манчића	59
Преглед народне културе у културним политикама европских држава.....	63
Увод	63
Народна култура у културним политикама европских држава.....	66
Кључни појмови.....	66
Утицај међународних правних инструмената и инструмената културне политике.....	67
Преглед према земљама – сличности и разлике	69
Будућност - нека заједничка питања и проблеми	73

Прилог 1	
Резултати анкете очување фолклорног наслеђа и културна политика Србије.....	77
Узорак.....	77
Метод.....	77
Резултати.....	77
Резиме	79
Прилог 2	
Радови учесника округлог стола.....	81
Гордана Ђерић: Невидљива народна култура у култури Србије: о језику, укусу и вредности	81
Драгомир Миленковић: Народна култура и културна политика Србије.....	83
Небојша Миликић: Народна култура - Политички дискурс	84
Иван Златковић: Како одржати виталност народне културе (Народна култура и образовни систем).....	85
Весна Богуновић: Уметнички занати и образовни систем (Шуматовачка – пример добре праксе)	88
Кристина Плањанин Симић, Драгана Стојановић, Слободан Балаћ: Институционализација фолклора у високом школству: стратегије и решења.....	90
Весна Марјановић: Пресек стања народне културе у Србији	92
Очување и/или развој	93
Пример и образложење.....	96
Јелена Јовановић: Могућности очувања и презентовања традиционалних облика певања, свирања и играња у Србији на почетку 21. века	97
Оливер Ђорђевић: Потенцијал „world music“ у очувању традиционалне музике и њених облика у Србији.....	99
Саша Панчић: Визуелни уметник и културно наслеђе.....	101
Весна Јокановић: Расподела буџетских средстава у области културе.....	102
Драган Пантелић: Очување фолклорног наслеђа и културна политика Србије.....	106
Бранко Красојевић: Фолклорно наслеђе у културном туризму	109

Миша Ђурковић
Димитрије Вујадиновић

НАРОДНА КУЛТУРА У КУЛТУРНОЈ ПОЛИТИЦИ СРБИЈЕ

Издавач
Балканкулт фондација

Суиздавач
Институт за европске студије Београд

За издаваче
Димитрије Вујадиновић
Драган Д. Лакићевић

Рецензенти
др Александар Гајић
мр Слободан Јанковић

Лектор
Даница Радовић

Београд
2011.

Дизајн корица решен на основу дизајнерског рада Данила Манчића. Предња страна – идеја за израду модерне патике украшене мотивом са пиротских ћилима; задња страна – дизајн инспирисан традиционалном народном уметношћу.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497.11)
39:316(497.11)

ЂУРКОВИЋ, Миша, 1971-

Народна култура у културној политици Србије / Миша
Ђурковић, Димитрије Вујадиновић ; сарадници чији радови су део
публикације Бранко Красојевић [и др.]. - Београд : БалканКулт :
Институт за европске студије, 2011 (Нови Сад : Тампограф). - 112
стр. : табеле ; 21 цм

Према предговору публикација је резултат истраживања у оквиру
пројекта „Очување фолклорног наслеђа и културна политика
Србије“. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз
текст.

ISBN 978-86-84159-28-3

1. Вујадиновић, Димитрије [аутор], 1951-
а) Културна политика - Србија б) Народна култура - Социолошка
истраживања - Србија
COBISS.SR-ID 188569868